

ERZSÉBET KIRÁLYNÉ

**FIATAL LEÁNYOK SZÁMÁRA ÍRTA
DÁNIEL ANNA**

I.

A possenhofeni kastélyban május elején nagy volt az izgalom.

Ludovika hercegné hangja észrevehetően remegett, mikor Dorner kisasszonynak megmutatta a Bécsből jött levelet.

- Zsófia nővérem írt... Augusztusban Ischlben lesz, fiával, a császárral együtt. Meghívott, töltsék nála Ischlben néhány hetet Helén leánnyal együtt. És nézze csak az utóiratot. „Sisit is magaddal hozhatnád. Hadd szórakozzék a kicsi.”

Dorner kisasszony megértően bólint és mosolyogva néz maga elé. A kérdezősködést, még az ilyen egyszerű udvartartásban, mint a possenhofeni, sem engedi meg az etikett. De aztán meg minek is?... Dorner kisasszony épen olyan jól és pontosan ismeri a dolgok állását mint maga az izgalomtól szinte remegő hercegné. Húsz esztendeje él már itt a családban.

1833-ban került Wittelsbach Miksa herceg udvartartásába, mikor az első gyermek, a most huszadik esztendejében levő Helén hercegisasszony született. Ő lett a gyermek nevelőnője. Az udvari törvény megkövetelte, hogy a Wittelsbach gyermekek mellé már bölcsőjükben nevelőt válasszanak.

Négy esztendő múlva, épen karácsony estéjén új kisleány született, Erzsébet, - „Sisi”. A possenhofeni udvarban, Münchenben soha nem hívták másképen: Sisi. Aztán jött a többi gyermek, fiúk, leánykák vegyesen. Dorner kisasszonynak azonban mindig csak Sisi maradt a kedveltje.

Gyakran kap ezért pirongatást úrnőjétől, kinek az a véleménye, hogy a nevelő elrontja, elkényezteti Sisit. Dorner kisasszony megadással és rejtett ironikus mosollyal hallgatja a szemrehányást, Ludovika szemét nem kerüli ki a kis bujkáló mosoly.

- Tudom, mire gondol, kedves Dorner kisasszony. Hogy elsősorban önmagamot pirongathatnám. Én sem tudok Sisivel szemben olyan következetesen és kitartóan szigorú lenni, mint többi gyermekemmel. De elég baj ez. Minek tetézi még maga is kényeztetésével, elnézésével? Egyikünknek szorosan kell fogni a gyeplőt, kedvesem és szeretném tudni, miért ne lenne ön az?

- Bocsánatot kérek, Fenségedtől, ha ellentmondani merészelek, de nem igen értem miért kellene Sisi öfenséggel szigorúbban bánni? Nem vettem észre a kis fenségben semmi olyan tulajdonságot, mely a szigorúságot szükségessé, vagy indokoltá tenné.

A hercegné lelke mélyén nagyon örül a válasznak, lehet, titokban várta is, de azért kötelességének érzi, hogy megütközéssel nézzen a nevelőnőre.

- Csak nem akarja letagadni, hogy Sisi önfejű, szeszélyes? Hogy hangulatai gyorsan és indokolatlanul változnak. Aztán félénksége, emberkerülése... De minek folytassam?... Maga épen olyan jól ismeri tanítványát, mint én gyermekemet.

Dorner kisasszony arca most nagyon komoly lett.

- Tagadhatatlan, hogy Sisi öfensége hangulatai kissé gyorsan változnak. Jókedvből hirtelen csap át szomorúságba, érzékenysége szinte mimózaszerű, szeret elvonulva egyedül lenni, túlon túl húzódozik a társaságtól, - de hát még gyermek...

- Tizenhat éves - és a hercegné összehúzta homlokát. - Már idestova nagy leány, nemsokára be kell mutatni az udvarnál és a társaságokban. Nővérem olyan kedves, hogy Sisit is meghívta, így hát maga is velünk jön, kedves Dorner kisasszony.

A nevelőnő mélyen meghajolt, Ludovika pedig a szomszéd szobába siet, férjének írni, tudatni vele, hogyha a jó Isten is úgy akarja, milyen fényes dicsőség száll a Wittelsbach családra.

A nevelőnő egyedül maradt és elgondolkozva nézett maga elé.

A hercegi családnak Dorner kisasszony nem alkalmazottja, hanem barátja és meghitt bizalmasa. Ő, ő teljesen érti Ludovika hercegné izgalmát. Értette az első pillanatban, mikor a Bécsből jött írást olvasta.

- Istenem - mondta magában Dorner kisasszony, - micsoda dicsőség... Szédítő emelkedés... Helén valószínűleg császárné lesz. Ha Zsófia főhercegné úgy akarja egészen bizonyos a dolog... Zsófia a Wittelsbach család legenergikusabb, legcéltudatosabb tagja. Testvérei mind meghajolnak okossága, kemény akaratereje előtt. Hogyne engedelmeskedne neki Ludovika, a huga, ki Possenhofenben visszavonulva, igen szerény körülmények között csak családjával, családjának él.

És Dorner kisasszonynak igaza van.

Ludovika hercegnének nem birodalmak kormányzásán járt elméje, hanem hogy leányai, fiai sorsát miként rendezheti rangjukhoz, helyzetükhöz méltóan?

Mert igaz ugyan, hogy a Wittelsbach család a legrégebbi dinasztiák egyike Európában, de Ludovika férje Miksa herceg a mellékágból származván, teljesen vagyontalan. Az utazás, sportok, különösen a lovaglás főszenvédélye. Ha ezekre futja jövedelméből, ő bizony egyébbel nem igen törődik. A starnbergi tó partján lévő possenhofeni kastélyban elhelyezi családját, ő maga pedig az év nagyrésztét úton tölti. Most is utazik. Felesége jóformán nem is tudja, a világ melyik részén bolyong.

Ludovika békés természetű, kiegyensúlyozott, szerény asszony. „Nagyon szerény, túlságosan szerény” - mondja róla idősebbik testvére, Zsófia, ki 1824-ben Ferenc Károly osztrák főherceghez megy feleségül.

A szép, büszke Wittelsbach Zsófia úgy nyújtja kezét Ferenc Károly Habsburg főhercegnek, mint a trón várományosának. A gyöngye, lelkében, testében beteg V. Ferdinándnak nincs gyermeke és Zsófia szinte hihetetlen energiával készül az uralkodásra.

Attól a perctől kezdve, hogy lábát Ausztria földjére tette, a császárné szerepére készül.

Ludovika hugát nagyon szereti, de egyben megrója engedékenységeért, melyet férjével, gyermekeivel, az egész élettel szemben tanúsít.

Nyílt kitörésre azonban sohasem kerül sor. Ludovika szelíd, csendes, Zsófia pedig alapjában véve telve van jóindulattal testvére iránt és mindent megtesz, hogy szerény körülmények között élő huga sorsán könnyítsen.

Egyszer, évekkel ezelőtt 1847 júliusában az innsbrucki kastélyba is meghívta Ludovikát két kisleányával, az akkor még csak 14 éves Helénnel és 10 éves Sisivel. Ott vannak Zsófia fiai is.

Dorner kisasszony elkíséri növendékeit és bámulva látja, milyen hódolat és megkülönböztetett tisztelet veszi körül Zsófia hercegné legidősebb fiát, a 17 éves Ferenc Józsefet. Már mindenki úgy néz fel rá, mint az osztrák birodalom leendő trónörökösére.

Ferenc József, szép szál termetű, nyulánk, szabályos arcú fiatalember. Unokahugait, Helént és Sisit most látja először, de alig-alig foglalkozik velük. Épen csak annyira, amennyire a házigazdai illendőség parancsolja. Nagyon komoly, szinte komor ez a fiatalember. Rendesen főhadsegéde, Grünne tábornok társaságában van, a tábornokkal beszél meg a Magyarországról jövő híreket.

Zsófia főhercegné arca is nagyon komoly, szinte ijesztően kemény mostanában.

Senki sem képviseli olyan határozottan az erőszak és engesztelhetetlenség gondolatát, mint a Münchenből Bécsbe származott bajor hercegnő. Zsófia máris uralkodónénak érzi magát. V. Ferdinánd egyre lehetetlenebb... Zsófia néha kutatóan, töprengve néz férjére, kit nagyon is habozónak, gyengének talál.

Úgy sejti, hogy reá, az asszonyra nagy hivatás vár. Nem „császárnéi”, hanem „császárnői” hivatás. Lehet, hogy az uralkodó helyett neki kell majd intézkedni, kormányozni. Neki, a feleségnek.

A vendégekhez természetesen nyájas és előzékeny. Azon van, hogy testvére, unokahugai jól érezzék magukat nála és szép emlékekkel menjenek haza Innsbruckból.

Még azt is szívesen látja, hogy kisebbik fia, Károly Lajos sokat foglalkozik Sisivel. Igaz, még gyermekek... De néha gyermekszívből virágozik ki egy egész életre való erős érzés... Ha a fiatalok később is rokonszenveznének majd egymással, neki, Zsófiának nem lesz kifogása. Ludovikát pedig biztosan boldoggá teszi, ha így fordul a dolog. Ludovika vagyontalan, sok gyermeke van, milyen szerencse lenne ránézve, ha egy Habsburg főherceg venné feleségül leányát. Károly Lajosra nem néz trón, szabadon követheti szíve vonzalmát, ha az rangjabeli hölgynek szól. Ferenc József természetesen más. Az ő választását politikai érdekeknek kell irányítania.

1847 július végén a vendégek hazautaznak Bajorországba. Károly Lajos kedves, megleghangú leveleket ír Sisinek. Sisi is válaszol, igaz, előbb mindig rá kell szólítani, hogy írjon. No de hát Sisi még gyermek, könnyen, hamar megfélemedezik mindenről. Azért van mellette Dorner kisasszony, hogy intse, figyelmeztesse: a főherceg leveleit nem szabad válasz nélkül hagyni.

*

Aztán egyszerre riasztó hírek jönnek...

Ijesztő nyugtalanság Bécsben, Magyarországon, az olasz félszigeten... Mintha mindenütt hadat üzennének a régi világnak. Az osztrák birodalom kancellárja, Metternich Kelemen herceg, - ki évtizedeken keresztül kezében tartotta a birodalom sorsát, a régi rendszer leg-erősebb őre, legtehetségesebb államférfia, - lopva, álruhában menekül a forrongó Bécsből. És menekül maga a császári család is...

A viharfelhők egyre erősebben száguldanak. A sötét felhőkből tűz, villám csap ki. A tűz már beborítja az egész európai látóhatárt, lehet, emberi erő nem is képes eloltani.

A Habsburgok birodalma mind a négy sarkán ég. V. Ferdinándot a Zsófia vezetésével dolgozó udvari kamarilla lemondítja trónjáról, Zsófia főhercegné most vívja meg életének legnehezebb tusáját. V. Ferdinánd után az ő férje következne... És a főhercegné, kinek nagyravágása féket, határt nem ismer, ráveszi férjét, mondjon le legidősebbik fiú, Ferenc József javára.

Zsófia nagyon szereti gyermekeit, de korántsem az anyai érzés készíti erre az útra. Nagyravágása még anyai szereteténél is sokkal erősebb. Férjét nem találja elég energikusnak, fia erejében, képességében jobban bíz és úgy gondolja, a fiatal, 18 éves uralkodó úgymint kezében lesz mindenképpen. Hát legyen, nem viseli a császárnéi címet, de mégis ő lesz a voltaképeni úr és parancsoló. Ő, Wittelsbach Zsófia.

A békés, csendes Possenhofenben Ludovika hercegné rémulten figyeli az eseményeket.

Mi lesz Ausztriával, Béccsel, nővérével?...

Őt nem igen érdekli az eget-földet megrázó viharból, népek, nemzetek sorsából egyéb. Férjét, Miksa herceget még ennyi sem érdekli. Amíg utazási, lovaglási, egyéb sportszenvédelmének eleget tehet, addig minden rendben van. Egész életében egocentrikus, önmagának élő ember maradt, a családi gondokat feleségére, a világot meg sorsára hagyta. Fő az, hogy az ő kedvteléseit ne zavarják. A világ majd eligazítja a maga bajait, ha nem, - hát él velük és bennük.

Ludovika azonban szörnyű napokat él át. Remeg nővééréért, a Habsburg család sorsáért... Mit hoz a jövő?...

Olaszországban véres kegyetlenséggel leverik a forradalmat és most jön Magyarország. - - -

A magyarokkal egyelőre még nem bírnak.

Európa bámulva nézi ezt a maroknyi népet, ezeket a békés polgárokból máról-holnapra hős katonákká varázsolt embereket, amint diadalmasan megállítják, visszaverik, szégyenletesen kiűzik az osztrák hadsereget. Európa figyel, bámul és megdöbbenve tiszteleg.

Az osztrák császárnak az orosz cárhoz kell segítségért fordulni, hogy felkelt alattvalóival bírjon. Ezt a segítségkérést, ezt a megaláztatást nem tudta megbocsátani Zsófia főhercegné a magyaroknak.

A két császár egyesült hadserege erőt vesz a magyar szabadságharcon és jön a kegyetlen, a véres bosszú. Zsófia nem ismer irgalmat. Ami legerősebb volt benne, azt bántották meg: büszkeségét.

Az ő fiának az orosz cárhoz, egy másik uralkodóhoz kellett fordulni segítségért. Csodálatosképpen nemcsak a magyarokat gyűlölte élete végéig, hanem az oroszokat is.

Az itáliai félszigeten, Magyarországon csend van, - Bécsben legalább is így hiszik. A teremtmény, a halál csendje ez, - mondják azok, - akiket nem vakított el a gyűlölet és bosszúvágy.

A fiatal császár környezetét teljesen anyja válogatja ki. Ferenc József 18 esztendő, imádja édes anyját, tudja, hogy mindent neki köszönhet.

Zsófia harcolta ki V. Ferdinánd lemondását, ő állította félre férjét - fia kedvéért.

Ferenc József nemcsak nagyon szereti, hanem mindenekfelett becsüli is édesanyját. Nemcsak a jó szülőt, hanem a kiváló politikai érzékkel rendelkező nőt is látja benne. Habozás nélkül megy az úton, melyet Zsófia jelölt ki számára, hisz abban, hogy anyja mindig a jót akarja és mindig a helyesre törekszik.

Sok keserves esztendőnek kell elmúlni, míg Ferenc József megismeri az igazságot: Mindennek ami él saját benső törvénye szerint kell élnie, főként pedig népeknek, nemzeteknek. Míg belátta, anyjának nem volt igaza a véres erőszakkal, mert csak a testet lehet leigázni, megtörni, rabságba ejteni. A lélek mindig szabad akar lenni, mert Istentől fogantatott és erősebb minden földi hatalomnál. Ideig-óráig elfojthatják szavát, megbéníthatják akaratát, lenyeshetik szárnyait, de mindez hiábavaló. Hogy az „ideig-óráig” néha évtizedeket, vagy századokat jelent?... A nemzetek életének ideje a zsoltár számítása szerint való ahol: „Ezer esztendő Előtted annyi, mint a tegnapnak az ő elmúlása...”.

Az 1853-ik évnek telén nagy farsangi mulatságokat rendeznek Bécsben, az ifjúság táncol, Zsófia hercegné pedig házassági tervekkel foglalkozik.

Ludovika nővére jut eszébe. Most nem haragszik hugára annak szelid, béketűrő, engedelkeny természetéért, sőt arra gondol: Ludovika bizonyára magához hasonló természetű leányokat nevelt. A császár anyja elégedetten mosolyog... Ő feltétlenül és egyedüli úr akar lenni a Burgban, Schönbrunnban és az egész birodalomban. Nem azért nevelt fiából császárt, nem azért

mondott le a birodalom első asszonyának rangjáról, hogy még másvalakinek is szava legyen mellette.

Visszaemlékezik kisebbik fiának, Károly Lajosnak gyerekes ábrándjára... A kis Sisi... Hát még nagyon fiatalok... Károly Lajos 21 esztendő, Sisi 16... De ha úgy akarják, egy-két év múlva lehet majd belőle valami... Mindenesetre jó lesz a dolgot felfrissíteni, hadd találkozzanak a fiatalok...

És a nagy, hatalmas birodalom uralkodójának, Ferenc Józsefnek is tanácsos minél előbb megházasodni, - fűzi tovább gondolatait Zsófia. - Most nincs semmi politikai kényszer, miért ne emelhetné ez a házasság a Wittelsbach családot?... Ott van Ludovika legidősebb leánya, Helén. Szép, magas, karcsú leány. Korban is illik a császárhoz, Helén húszesztendő... Ferenc József 24-ikbe lépett...

A császár anyjának Helén mindig kedvence volt, most arra gondol, miért ne lehetne menyee? Zsófia biztosra veszi, hogy lány viasz lesz majd kezében. Először mert másképen nem is lehet, másodszor mert nem fogja elfelejteni, mit köszönhet neki?

És ha elfelejtené, majd eszébe juttatják, micsoda emelkedés a possenhofeni kis kastélyból a császári trónra jutni.

Zsófiának megvannak a maga biztos, határozott tervei.

A fiatal császárnak feleség kell, de az igazi uralkodónő tovább is ő marad majd. Ő, a császár édesanyja.

II.

Az ischli császári villa feldíszítve várja a vendégeket. A fekete-sárga Habsburg zászló mellett ott lengenek a bajor lobogók is.

A forró augusztusi napon Zsófia izgatottan várja testvérét és unokahugait.

Persze, ezt az izgalmat senkinek sem szabad észrevenni. A főhercegasszony épen olyan erélyes, határozott, ellentmondást nem tűrő hangon rendelkezik, mint máskor. Sajátmaga nézi meg, hogy a vendégek lakosztályában rendben van-e minden? Első udvarhölgye, Lichtenstein hercegnő egy kegyes fejbólintást kap, mire alázatosan meghajlik. Szemmeláthatóan odavan a boldogságtól, hogy úrnője mindent rendben talált.

- Látja, - súgja oda a csinos Auersberg grófnő, az egyik udvarhölgy társának, Hollfeld Hildének, - az öreg Lichtenstein a Fenség dicséretére piros lett, mint a pipacs. Akárcsak egy kis iskolásleányka. Na, mit szól hozzá?...

Hilde nagyon komoly arcú fiatal nő, nem megy bele a tréfába.

- Lichtenstein hercegné tudja, miről van szó.

- Igen-igen... Ez a látogatás nagyon fontos esemény. Lehet, pár perc múlva leendő császárnénkat fogjuk üdvözölni.

Hilde ijedten néz körül.

- Csak csendesen... Az eljegyzés még nem történt meg. Ez hivatalos titok..

- Melyről már a szolgálzat is fecseg.

- Lehet. Nekik több szabad, mint nekünk. Ők felelősség nélkül beszélhetnek. Különben pedig a vendégek késnek. Remélem, nem történt valami baj, vagy fennakadás?

- Nem hiszem. Hanem ez a szörnyű hőség... A lovak is nehezen haladnak az embertelen melegben.

Valóban, szörnyű hőség volt az 1853-ik évnek augusztusában. Zsófia egy hűvös terraszon várakozott, mellette kisebbik fia, Károly Lajos tábori messzelátóval nézte a hegyek között kanyargó utat.

- Itt kell Sisinek megérkezni. És milyen sokáig késnek.

Zsófia mosolyogva nézi fia izgatottságát.

Nincs kedve ellen a dolog, hogy Károly Lajos olyan türelmetlenül és lázasan várja Sisit. De azért idejénvalónak találja a figyelmeztetést:

- Nem szeretem, hogy ennyire kimutatod érzéseidet. A mi helyzetünkben semmire sincs olyan nagy szükség, mint fegyelmezettségre. Öröm vagy bánat, - mindent kiegyensúlyozva kell fogadni. Látod bátyádat, lent sétál a parkban Grünne tábornokkal, pedig ő is jövőbeli feleségét várja.

- Haj, - és Károly Lajos tréfásan sóhajt, - bátyám testének minden porcikájában, életének minden órájában szakadatlanul és folyton érzi császári méltóságát.

- Károly, - Zsófia szemöldöke összehúzódik, - tudod, hogy nem szeretem az efajta tréfálkozást és bátyád, a császár sem szereti.

Károly Lajos büntudatosan hajtja le fejét.

- Édesanyám, hiszen nem is tréfáltam. Csak az bizonyos, hogy nem születtem uralkodónak. És ha nem haragszik, szívemből örülök, hogy a sors nem helyezett olyan magaslatra, melynek egészen biztosan nem tudnék megfelelni. Sokszor elmondom Goethe költeményének két sorát: „Áldom az Istent, hogy nem nekem kell a szent római birodalmat igazgatni”.

- A költők - és Zsófia homlokán most már egészen mély lett a redő - túlon túl sokat foglalkozol velük. Elégedetlenek és elégedetlenséget szító emberek. Alapjában véve a legtöbb nyugalanságnak az írók és költők az okai.

- De édesanyám, Goethe...

- Na igen, igen, Goethe más volt. Udvari ember, jó családból való, miniszter lett, helyes életelveket vallott. De én szívesebben látom kezében a hősookról, hadvezérekről, vagy uralkodók tetteiről szóló könyveket. Látod, Miksa fivéred, telve van ambícióval. Tudja, hogy származásunk milyen kötelezettségeket ró reánk. Miksa igazi uralkodói vér, ha nem is jutott trón számára, egész lelkében érzi, hogy ősei Európa császárai voltak és...

Tovább nem folytathatta, mert Lichtenstein hercegné mély meghajlással jelentette:

- Lovasfutár jött. A fenséges vendégek hintója pár perc múlva itt lesz.

Zsófia felállt.

- Értesítették a császárt?

- Igenis. Öfelsége Grünne tábornok úrral már jön fölfelé a kertből.

Zsófia egy pillantást vetett a kastély kertjének szerpentines útjára. Ferenc József magas, egyenes alakja most tűnt fel az egyik platánfa mögül.

A császár nyugodt, egyenletes lépésekkel jött. Mellette a tábornok. A főhercegnének igaza volt. Ferenc József arcán semmi izgalom nem látszott.

Csak abban tévedt Zsófia, mikor mindezt fegyelmezettségnek tudta be.

Igaz, Ferenc József egyike volt a legfegyelmezettebb lelkeknek, de mostani nyugalmának egészen más az oka.

A tervezett házasság nem jelentett egyebet számára, mint úgynevezett uralkodói kötelezettséget. A trón fénye és méltósága, a Habsburg dinasztia jövője megköveteli, hogy az uralkodó magához méltó feleségnek esküdjön örök hűséget. Ferenc József szívének igen kevés köze volt ehhez a dologhoz.

Egyáltalában a fiatal császár szíve eddig még nem szólalt meg. Nagyon is zivataros időben jutott trónra, nagyon is kemény megpróbáltatások után.

Egészen fiatalkori emlékei közé tartozik a bécsi nép fenyegető felvonulása a Burg ellen, mikor halálfélelemtől dideregve várták: mi lesz?... Sikerül-e a felhőket leverni, vagy dühüket, bosszúvágyukat másfelé fordítani?... Aztán az Innsbruckba való menekülés... Az öreg Ferdinánd kényszerű lemondása. Az ő császárrá való kikiáltatása, mikor is csődöt mond mindenkitől elismert önfegyelme, hidegvére, és sírva borul édesanyja karjai közé. „Vége az ifjúságomnak”, - mondja könnyek között a tizenhétéves fiú. És Zsófia mintha ellágyulna egy pillanatra, fia haját simogatja.

De csak egy pillanatig tart az egész, Zsófia keményen fia szemébe néz és úgy mondja:

- Az uralkodók nem öregek és nem fiatalok. Az uralkodók, - uralkodók.

... Aztán a rémhírek Olaszországból. - - -

A népet nem lehet lecsendesíteni, - mondják a fiatal uralkodónak, - a népet meg kell törni... Kezdődik Haynau vérengzése. Ezt a beteglelkű embert rászabadítják Lombardia városaira és a Habsburg dinasztia fizet később rettenetes árat a vérszomjas, idegbeteg ember rémtetteiért. Haynau nélkül Ausztria talán sohasem veszti el a Lombard-Velencei tartományok feletti uralmat.

A fiatal uralkodónak minderre azt mondják: kötelesség. Ha nem megy szépszóval, akasztófával, golyóval kell rendet csinálni Itáliában is, Magyarországon is. Ferenc Józseffel elhitetik, hogy mindennek így kell lenni s Haynau az ő leghívebb embere és szolgája. Itália után Magyarországot alakítják át siralomházzá.

A halálos büntetés is kötelesség, mondja Zsófia és mondják azok, kiket a császár leghívebb embereinek tud. Ha úgy lehetne uralkodni, folyton kegyelmet gyakorolva, jót téve, be könnyű is lenne... De sújtani, büntetni is a kötelességhez tartozik és néha a halál angyalát kell lehívni rendcsinálásra.

„Kötelesség...”

A világtörténelem kevés józanabb lelkületű embert ismert Ferenc Józsefnél. De a kötelesség szónak fanatikusa volt. Itt nem ismert kíméletet sem másokkal, sem önmagával szemben.

Így teltek el legszebb évei. Szerelmi ábrándok nem férhettek hozzá. Különben is tudta, hogy a császár ilyesmit legritkábban engedhet meg magának. Ha itt lesz az ideje, édesanyja bölcs körültekintéssel kiválasztja a hozzáillő feleséget és a birodalmához méltó császárnét.

Mikor Zsófia tudatta vele kívánságát hogy Helént szeretné menyének, Ferenc József beleegyezett. Jóindulattal, kedvesen emlékezett vissza unokahugára, a szép, magas, komoly barna leányra, úgy gondolta, hogyha az újabb találkozás után is változatlan rokonszenvet éreznek egymás iránt, feleségül veszi. Valószínűleg jó és odaadó házastársat kap majd benne.

Most is erre gondolt, míg hadsegédével nyugodtan ment fel a terraszra, majd édesanyjának karját nyujtva, elindultak a lépcsőn.

A lépcső legfelső fokán várták a vendégeket, kiket Lichtenstein hercegné kalauzolt. Elöl Ludovika, majd Helén finom, magas alakja, s ott hátul idősebb hölgy kíséretében karcsú, vékony, túlvékony, fejletlen leányka. Mozdulata épen úgy, mint termete még egészen gyermekes. Nagy, gyönyörű, lelkes szeme furcsa bámészkodással néz körül, mint aki meg van szeppenve az idegen világban. Szája, kissé nyitva, mint a gyermekeké, mikor csodálkoznak és szépnek találnak mindent. Dús, aranybarna haja megbomolva kicsúszik az útifátyol alól. A császár nézi és nem lát mást. A kisleány nem jár, hanem lebeg. Ilyen könnyedén lépked ez a csodálatos teremtes egész életében. Azt mondták róla - és ez nem volt hizelgés - „a fű sem hajlik meg lépte alatt.”

Ferenc József nem tudta levenni szemét róla. Bárcsak idenézne... De a kisleány nem néz sem jobbra, sem balra, nagy kitágult szemekkel csak megy előre, - a sorsa felé.

- Sisi, - hallja most a császár öccse hangját.

A fiatal leány ott áll szerényen a háttérben, míg Zsófia főhercegnő nővérét megöleli és Helénnek csókra nyujtja kezét. Sisi majd azután jön. A kisleány igazán nem fontos ebben a sorsdöntő pillanatban.

A fiatal császár, mintha meg lenne bűvölve, úgy áll helyén. Csak édesanyja halkszavú figyelmeztetésére lép elő, hogy üdvözlje nagynénjét.

Most már visszanyerte rendes fegyelmességét, kezetsókol Ludovikának, homlokon csókolja Helént, azután Sisi homlokát érinti ajka. És még csak ő tudja...

Egyedül Ferenc József tudja, hogy megjelent életében, amit eddig nem ismert a „nagy érzés”, az igazi szerelem, hogy megtalálta élete párját, lelke igazi felét, ki nélkül csonka, hiányos és kielégületlen minden ebben a földi életben.

*

A vendégek sietnek lakosztályukba, átöltözködnek.

Ludovika hercegné takarékosan utazott, kis kísérettel. Elég baja volt, míg saját magát és két leányát előkészítette az ischli útra. A költségekkel takarékoskodni kell, Dörner kisasszonyon és komornáján kívül senkit sem hozott magával.

Férje természetesen nem jött el. Ludovika szinte előre tudta. Spanyolországban érdekes bika-viadalokat rendeztek és Miksa herceg odasietett Ischl helyett.

Eléggé restelkedik is emiatt felesége, de Zsófia szinte örül neki.

Soha sem szenvedhette sógorát és úgy gondolja, a szilárdjellemű, következetes Ferenc József-re nem tenne jó hatást ez a szeszélyes, minden pillanatban mást gondoló és határozó ember. Ha volt valaki, kiről pedánsáig menő rendszeret, a józanság szobrát ki lehetett volna faragni, Ferenc József volt az. Bizonyára nem tudna rokonszenvezni a szertelen, fellegekben kószáló, a józanság korlátait minden pillanatban fölborító Miksával. És ki tudja, ellenszenve nem száll-e át Helénre is, vagy legalább is elkedvetlenítheti a gondolat, hogy ilyen fantasztikus észjárású külön leányát vegye feleségül? Már pedig Zsófiának nincs hőbb vágya, minthogy a fiatalok megértsék egymást.

Helén még sokkal jobban tetszik a főhercegasszonynak mint négy esztendővel ezelőtt. A fiatal leány komoly, szép arcán hűvös józanság. Méltóságteljesen viselkedik, leendő magas rangjához illően.

Hogy hozzá alázatos és engedelmes lesz, abban egy pillanatra sem kételkedik.

*

Az estebéden Ferenc József Helén mellett ült, anyjával és nagynénjével, az asztalfőn. Lejebb az asztal vége felé Sisi és Károly Lajos beszélgetnek.

A fiatal főherceg elragadtatva nézi a rózsaszín tarlatán ruhás Sisit.

Isten nem teremtett még egy ilyen gyönyörű leányt, - gondolja magában. - Minden mozdulata csupa báj és kellem. Hiszen tagadhatatlan, a fehér atlaszruhás Helén is igen szép, de ez a varázslatos báj, ez a mindenkit első pillantással megnyerő mosoly egyedül Sisié.

De Károly Lajos azért még sincs megelégedve szomszédnőjével.

Sisi mosolyog, de olyan szórakozottan, furcsán felel kérdéseire, mintha lelke nem volna ott a társaságban. A főherceg azzal vigasztalja magát, hogy Sisi még nagyon fiatal, úgyszólván gyermek, megzavarja a fényes környezet, a nagy társaság, majd hozzászokik és akkor másképpen lesz minden.

De egyszer észrevesz valamit a főherceg és most már nem is derül fel többé kedve egész estén át.

Az asztalfőn ülő császár körülbelül úgy beszélget Helénnel, mint vele Sisi. Csak kötelességből, az udvariasság parancsára szól hozzá. Szeme ott jár az asztal végen, mintha csak Sisi tekintetét akarná elfogni. Egyszer sikerül is és akkor lángvörösre gyúl a kisleány arca. Aztán lesüti szemét és gyorsan, élénken beszélni kezd Károly Lajossal. Ezúttal óvatosan kerüli tekintete a helyet, ahol a császár ül nénje mellett.

A főherceg ajkába harap és mikor a felszolgáló inasok a tálat elébe tartják, csak int, hogy vigyék tovább.

Zsófia megint elmondhatná kisebbik fiának, milyen szép dolog az önfegyelem. Hogy az élet minden vonatkozásában és helyzetében uralkodni tudjunk magunkon. Csak épen idősebbik fiát, a császárt nem hozhatná most fel példának.

Ferenc József már nem is erőlteti tovább a társalgást. Némán ül helyén és Sisit figyeli. Mintha megittasodnék minden mozdulatától.

A császár arca kipirul, szeme ragyog. Most már nemcsak a féltékeny és szerelméért remegő Károly Lajos látja a dolgokat, hanem kezdi észrevenni az udvari társaság is. Egyedül a máskor olyan élesszemű Zsófia nem lát semmit.

Nővérével beszélget és annyira biztos tervének megvalósulásában, hogy eszébe sem jut másra gondolni.

Csak asztalbontásnál tűnik fel neki Károly Lajos sápadtsága.

Remélem, nem szólalkoztak össze azzal a bolondos kis Sisivel, - gondolja magában. - Épen a deszertnél említette Ludovika, hogy Sisi legjobb szívű mindegyik gyermeke között csak egy kissé szeszélyes, önfejű és hirtelen haragú. No hát épen ilyen hirtelenharagú Károly Lajos is.

Mindegy, mosolyog magában, a főhercegasszony, egyszer Sisi enged, - azután megint Sisi. Úgy illik ahhoz az asszonyhoz, akit az én fiam vesz el feleségül.

És kegyes fejbólintással búcsúzik el a társaságtól.

III.

Zsófia másnap korán ébredt. Misére ment és mikor visszajött a kápolnából, udvarhölgye jelentette: a császár őfelsége várja.

Zsófia sietve ment át hálója melletti kis fogadószobájába, hol a családtagokkal szokott bizalmasan beszélgetni.

Egy pillantást vetett fia arcára és majdnem felkiáltott meglepetésében. Ez a csillogó tekintet, ez a derüs mosoly ismeretlen volt előtte. Ferenc József arca ragyogott.

Kezet csókolt édesanyjának s mikor megszólalt, hangja olyan vidám, felszabadult, fiatalos csengésű.

- Édesanyám, én olyan boldog vagyok...

Zsófia homlokon csókolja fiát.

- Semmivel nem okozhatnál nekem ilyen örömet fiam, mint ezzel a kijelentéssel. Egész biztosra veszem, hogy boldogságod megingathatatlanul szilárd alapokon nyugszik. Én is mindenképpen meg vagyok elégedve Helénnel. Szép, finom és előkelő. Hosszabb beszélgetést folytattam vele, látom, hogy tanult, okos, művelt és igazi keresztény vallásosság tölti el a lelkét. Hamar bele fog szokni az itteni viszonyokba.

A császár arcán furcsa zavar látszik.

- Édesanyám, őszintén meg kell mondanom...

- Nos?

Zsófia bámulva néz fiára. Mióta felnőtt, zavartnak, bizonytalannak, habozónak nem látta. Ez az én fiam, - szokta mondani. Mindig és mindenben tudja mit akar és minden körülmény között ragaszkodik akaratahoz.

Ferenc József először ül így vele szemben.

- Édesanyám, én Sisiről akarok beszélni.

- Sisiről?... Zsófia álmélkodva és megdöbbenve nézi fiát. Mi köze lehet a császárnak ehhez a fejletlen, éretlen kis gyerekleányhoz, kit még ahhoz is kemény dresszurára kell fogni, hogy Károly Lajos felesége lehessen és mint főhercegné betölthesse hivatását.

- Sisiről?... ismétli és most már nem veszi le tekintetét fia arcáról.

- Igen, édesanyám. Meg kell tudnom, hajlandó volna-e Sisi megosztani velem életét?

- De hiszen Sisi még gyermek. Nincs is férjhezadó korban.

- Várni fogok rá.

- Drága fiam, Sisi nekem épenúgy unokahugom, mint Helén. De hidd el nekem, Helént az Uristen is császárnénak teremtette.

- Lehet édesanyám, azaz nem lehet, egészen bizonyosan igaza van. Senki nálam jobban nem becsüli és tiszteli Helén kiválóságát. De én Sisit szeretem.

Zsófia most már megdöbrent.

- De fiam, ilyen hirtelen?... Ilyen egyszerre?...

- Igen édesanyám, magam is így érzem és mi tagadás, kissé csodálkozom is magamon. Tudja, nem vagyok hirtelen fellobbanó természetű, de most érzem, Sisi hozzám tartozik és én nem tudok más nőre gondolni rajta kívül. Ugy jött ez, mint a villámcsapás... Arra kérem édesanyámat, tudakolja meg, lehet-e belőlem igazán boldog ember. Mert Sisi nélkül soha nem lehetek az. Tudom, - ami ennél sokkal több, érzem. Én nem akarok addig a kisleánnyal beszélni, míg édesanyám nem tájékozódott. De kérve-kérem, sem édesanyám, sem Ludovika néném ne kényszerítsék, ne beszéljék rá őt erre a házasságra. Engem csak ő tehet boldoggá. De annyira szeretem, hogy a saját boldogságom szinte mellékes. Azt akarom, hogy Sisi legyen boldog. Ha meg akarná osztani velem az életét?... Én tudom, hogy nem könnyű feladat ez.

Zsófia csak nézett, ámul és hallgatott.

Mintha most ismerné meg legidősebb fiát.

Tudta, hogy Ferenc József nagyon szereti őt, de fia még vele szemben is mindig hűvös és tartózkodó maradt. És Zsófia ezt így találta helyesnek.

A császár a hegyormon álljon, - fent, egyedül. A főhercegasszony alapján véve legszívesebben visszaállította volna III. Károly császár spanyol etikettjét, ki még feleségével, gyermekeivel sem evett soha együtt, kinek térden állva kellett az ételt felszolgálni.

Károly leánya, Mária Terézia az ő közvetlen, meleg természetével nem tűrte a spanyol szertartás bonyodalmait. - „Én bizony, ha csak mód van rá együtt ebédelek gyermekeimmel, mondta a császárné-királynő. Látni akarom, hogy és mit esznek? Máskor úgy is keveset vagyok velük együtt.”

Zsófia nagyon tisztelte, becsülte a hatalmas Habsburg asszonyt. Csak épen ezt a rendelkezését nem helyezte.

Az idő kerekeit nem lehet visszaforgatni. Zsófia nem tudta újra fölállítani a spanyol szertartást, de amennyire lehet, igyekezett magányossá, hozzáférhetetlenné tenni fiát, a császárt.

Ugy gondolta, Ferenc József, természetének megfelelően, kitűnően érzi magát ebben a hűvös magányosságban és most azt kellett látni...

Látja kigyúlni, lángolni a mindig hűvös fiatalembert, látni kell, mint borít fel előre megállapított józan terveket egy hirtelen feltámadt érzés kedvéért. És ami a legfájóbb, hallja panaszkodni.

- „Tudom, nem könnyű feladat az én életemet megosztani”...

Zsófia kemény lelkét megrázza ez a vallomás, mely azért hat rá oly erősen, mert önkénytelen. A császár talán maga sem tudja, mi tört ki lelkéből.

- Fiam, - mondja csöndesen, - ha te úgy gondolod, hogy ez a kisleány hozzád méltó élettárs és hozzádilló császárné lesz?...

- Senki más mellett nem tudom életemet boldognak, vagy akárcsak megelégedettnek elképzelni.

- Ha így áll a dolog, akkor természetesen kívánságod szerint fog történni minden. Én még ma beszélek Ludovikával.

- És gondolja édesanyám, hogy Sisi?...

Zsófia hangja élessé válik, mikor felel:

- Sisi legyen boldog, hogy te megláttad, észrevetted. Sisinek méltóvá kell válnia a nagy szerencsééhez, ami érte.

A boldog Ferenc Józsefet mintha szíven ütnék anyja szavai. De felelni már nem tud, mert Zsófia jóval barátságosabb hangon folytatja:

- Nos, ha így áll a dolog, nincs értelme a huza-vonának. Azonnal beszélni fogok Ludovikával.

A császár elfelejti az előbbi éles hangot és boldogan csókolja meg anyja kezét.

*

Ludovika első pillanatban épen úgy megdöbbszent, mint nővére.

A császár feleségül kéri Sisit...

Ezt a gyermeket, akit - úgy gondolta - csak pár esztendő múlva fog férjhez adni, ha Isten is úgy akarja, Zsófia második fiához. És most?... Ludovika remeg felindulásában és nem veszi észre, hogy nővére milyen kedvetlen, erőszakolt hangon beszél Sisiről.

- Nem tudom Ludovika, hogy Sisi nem örökölt-e egyet mást férjed szerencsétlen természetéből? Te mindig megbocsáthatatlanul győnge voltál gyermekeidhez. Helén mindezek ellenére kiváló, mindenképpen sikerült leány. De mit tehetünk, ha a császár vonzalma Sisi felé fordult?... Én most teljes bizalommal beszélek veled. Nem úgy mint Sisi anyjához, hanem mint testvéremhez, mint a Wittelsbach család tagjához. Felelj nekem: képesnek tartod te Sisit arra hogy fiam mellett a császárnéi méltóságnak megfeleljen?

Ludovika az egész beszédből csak azt hallotta, hogy Sisit bántják. A kis Sisit, ki titokban, szíve mélyén mindig legkedvesebb gyermeke volt.

- Sohasem töprengtem én azon, hogy Sisiből milyen császárné lenne? Hiszen te tudod legjobban, ilyesmi még gondolatban sem merült fel. Én csak annyit mondhatok: mindegyik gyermekemre büszke vagyok, de Sisi a legkiválóbb közöttük. Jószíve, nagylelkűsége, áldozatkészsége szinte határtalan. Bár őt magát mindenki kényezteti, szereti - nem is lehet ez másképpen, - ő mindig a szenvedőkkel, az elhagyottakkal érez. Possenhofenben mindegyik ember tűzbe-vízbe menne érte. És nemcsak az emberek... Szinte nevetséges erről beszélni, még az állatok is rajonganak érte. Férjemnek van egy Murát nevű paripája, mint egy hűséges kis puli követi Sisit, ha szabadon van.

- Igen, igen, - vág közbe Zsófia, - Sisi biztosan jószívú, könyörületes és ezek az erények szép ékességei egy vallásos keresztény leányszívnek. De a császárnéi hivatáshoz egyéb is kell.

- Mondtam már - és a szelid Ludovika kemény hangon felelt, - még jóformán nem is gondolkoztam kisebbik lányom jövőjén. Most Helén volna soros.

És Ludovika kissé sóhajtott, mert csak most jutott eszébe, hogy Helénre milyen csalódás és fájdalom vár. Várt egy pillanatig, azután folytatta:

- Én Sisit, ha néha eszembe jutott a gyermek jövőjével foglalkozni, Károly Lajosnak szántam. Úgy tudom, - tette hozzá szelíden és megint kérlelő hangon - hogy a te terved is ez volt. Helént Ferenc Józsefhez és Sisit Károly Lajoshoz. Igazam van?

- Természetesen, nagyon jól beszélsz. - És Zsófia arca egyszerre fölragyogott. És most már barátságosan folytatja az értekezést.

- Ludovika kedvesem, nekem úgy tetszik, meglettük a kibontakozás útját. Őszintén beszélek veled, mint szeretett jó testvéremmel. Én teljes erőmmel azt kívánom és azon vagyok, hogy Helén üljön a császár mellett a trónuson. Ő mindenképpen oda való. Mintha csak helyettesemet

látnám benne. Helénben mindenképpen megbízom. Ne gondold, édes Ludovikám, hogy ezzel a kijelentéssel Sisit akarom bántani. Gyermekeid közel állnak szívemhez s meg lehetsz győződve, kisebbik leányod iránt is meleg jóindulattal viseltetem. Csak épen - és ne haragudj ezért - higgadtabban, tárgyilagosabban tudom megítélni, melyik gyermeked milyen helyzetben állja meg jobban a helyét? Sisi jövőjét boldogan látnám Károly Lajos kezében, annál is inkább, mert fiam nagyon szereti a kisleányt és ha jól látnak szemeim, Sisinek is tetszik kisebbik fiam. Én tehát arra gondoltam, édes Ludovikám, szépen óvatosan megtudakolod Sisitől, nem lenne-e kedve életét Károly Lajoséhoz kötni? Ha igent mond, akkor tárgytalanná válik a császár ábrándozása. Én ismerem fiamat. Ahogy megmondjuk neki: „Sisi öcsédet szereti”, Ferenc József minden erejével azon lesz, hogy elfojtsa érzését. Az én fiam erős, kemény akaratú ember. Amit feltesz magában, az sikerül. Különösen ha úgy látja, hogy kötelessége megtenni. A kötelességgel szemben nem ismer lehetetlent. Ha azt mondjuk neki: „Sisi és öcséd szerelmesek egymásba, össze akarják kötni életüket”, - a császár azonnal félreáll. És aztán látod Ludovikám, fiatalság hamar meggyógyul, fiatal szív keresi a vigasztalódást. Majd meglátod édesem, egy kis késéssel minden úgy lesz, amint mi terveztük. Helén leányod ott fog ragyogni fiam mellett, a császári trónon.

Ludovika arca is felderült.

Először is bántotta anyai szívét, hogy Helént ilyen csalódás éri, aztán bármennyire neheztelt is Zsófiára a Sisit kicsinylő szavakért, szíve mélyén ő is úgy érezte: Helén sokkal inkább való uralkodó feleségének, mint a szeszélyes, csapongólelkű gyermek... Nem volt ő vak leánya fogyatékoságával szemben, de úgy gondolta, azt remélte, az idő és a céltudatos vezetés majd kineveli a hibákat belőle.

Helént azonban nem kell nevelni, már mindenképpen kész ember.

Milyen jó lenne, ha minden úgy sikerülne, ahogy Zsófia tervezi. Helént nem érné csalódás. Sisi egy-két év múlva boldogan élne Károly Lajos mellett.

Zsófia olyan félelmetesen okos, - gondolja magában a hercegné. - Biztosan jól látja, amit látott. Különben ő maga is észrevette, hogy Károly Lajos mennyire rajong Sisiért. Most hát csak az a kérdés, hogy Sisi viszonozza-e érzéseit? Mert akkor minden rendben van s ő boldogan utazik haza.

Ludovika átölelte nénjét.

- Kedvesem, azonnal ki fogjuk ezt az ügyet puhatolni. Miután nem nyílt megkérésről van szó, Dorner kisasszonyra bízom, beszélgessen Sisivel és vegye ki belőle, hogy milyen érzésekkel viseltetik Károly Lajos iránt.

- Igen, igen, - helyesel Zsófia élénken. - És ha a beszélgetés úgy alakul, ahogy kívánjuk, azonnal tudatom a császárral: „Sisi szíve már nem szabad”. Nem mondom, lesz egy pár lehangolt hetünk, esetleg hónapunk, de a végén a mi tervünk diadalmaskodik.

Zsófia hangján, tekintetén látszik, mennyire szeretné, ha csakugyan így lenne. Hiszen ő, meggyőződése szerint mindenkinek jót akar, még Sisinek is, ki pedig - mi tagadás - legkevésbé rokonszenves neki nővére gyermekei között. De azért hozzá is jó, méltányos és megértő akar lenni. Szép jövőt szánt a szegény mellékágból származó hercegleánynak. Második fia felesége lesz.

Gyorsan elbucszott nővérétől.

- Hivasd drágám azonnal Dorner kisasszonyt. A császárnak még ma választ kell adnunk.

*

Dorner kisasszony ott ült a vendéglakosztály egyik kis szobájában. Ezt a szobát Sisi számára rendelték. Mellette Dorner kisasszonynak egy kis benyílót.

Ludovika és az idősebbik hercegleány gyönyörű lakosztályt kaptak szalónnal, hálóval és öltözővel. Sisi még gyermek, neki ez a szerény kis fehér szoba is elég.

- Fenség, - kezdi Dorner kisasszony, - megbízást kaptam, hogy bizalmasan beszélgessek Fenségeddel.

- De aranyos, drága Dornerem, hát nem mindig így beszéltünk mi egymással?

- Igen, Fenséged megtisztelt engem azzal, hogy mindig és mindenben bizalmára méltatott. Hiszen gyermekkor óta élek Fenséged mellett... - És a nevelőnő hangja meglágyult.

- Akkor hát miért olyan ünnepélyes? Kezdek félni magától. Mikor ilyen hosszú a bevezetés, akkor mindig valami rossz, vagy kellemetlen dolog sül ki a végén. Hogy akaratom, szándékom ellenére megint valami csacsiságot csináltam, helytelenül viselkedtem, satöbbi. Aztán jön a büntetés: két napig, egy hétig nem lehet lovagolnom. Remélem, hogy most...

Hirtelen hangosan, jókedvűen elnevette magát. Sisinél olyan gyorsan váltakozott a legmélyebb szomorúság a kitörő jókedvvel, ahogy csak a nagyon érzékeny, túlfinom idegzetű embereknel szokott.

- Most jut eszembe, nem is tud büntetni drága kis Dornerem. Ischlben ugye lovagolok. Más komoly büntetés nincs számomra kivéve, ha azt mondaná: ezentúl nem fog szeretni.

Vékony, gyerekes, de nagyon finom ívelésű karját a nevelőnő karjára tette:

- De ugye az nem lehet?... A maga Sisije nem lehet olyan rossz, hogy maga tovább ne szeresse.

- Fenség - és Dorner kisasszony kissé akadozva beszélt. Erőt akart venni megindultságán.

Urnője nagyon fontos, uralkodócsaládok sorsát eldöntő ügyet bízott rá. Neki higgadtnak, nyugodtnak kell lenni. Nem szabad megtörténnie annak, ami mi tagadás sokszor megesett, hogy Sisi azt tegye vele, amit akar.

Vajjon öntudatlan játék ez nála? - gondolja Dorner kisasszony. Vagy lelkében nagyon is jól tudja, milyen varázslatos hatalmat adott neki a sors szépségében, közvetlenségében. Abban az emberek szívére megejtő lelki varázsban.

De most nem szabad ellágyulni, nem szabad engedni, hogy Sisi odavigye a dolgot, ahová akarja. Neki a hercegnő megbízásából világosan kell látnia.

- Fenség, - mondja csöndesen, - szíveskedjék figyelmesen reám hallgatni. Tudom, nem veszi rossz néven, ha olyan dolgokról beszélek, melyek nem tartoznak nevelői hivatásomhoz. De fel vagyok hatalmazva, hogy szóljak.

- Drága Dorner kisasszony - és a fiatal leány arca most már igazán aggodalmassá vált, - csak nincs valami baj? Megijeszt ezzel a körülményes bevezetéssel. Hiszen jól tudja, hogy anyám és testvéreim mellett senki sem áll hozzám olyan közel, mint maga.

- Fenséged észrevette, hogy Károly Lajos főherceg milyen megtisztelő érdeklődéssel viseltetik magas személye iránt.

És figyelmesen nézte Sisi arcát.

A kisleány nem pirult el, nem sütötte le szemét. Ezek volnának az áruló jelek. És Dorner kisasszony jól tudta, hogy úgy Ludovikát, mint Zsófiát boldoggá tenné, ha ilyesmiről beszélhetne.

De nem. A bájos, finom arc komollyá válik, de sem az arc, sem a tekintet nem árul el benső zavart.

- Károly Lajos nagyon okos, derék, kedves fiatalember és én igen rokonszenvesnek találom.

- És ha a főherceg arra kérné Fenségedet, legyen a felesége, legyen hűséges, szerető hitvestársa?...

- De Dorner kisasszony...

A fiatal leány arca mélyen elsápadt.

- Mit felelne Fenséged a főhercegnek.

Kissé lehajtott a fejét s nagyon halkán, szomorúan mondta:

- Ezen én még sohasem gondolkoztam. Ilyesmi eszembe se jutott. És különben is sokkal szívesebben maradnék még egy pár évig Possenhofenben, édesanyám, testvéreim és maga mellett.

Dorner kisasszony mindent ért. Sisinek kedves, rokonszenves a főherceg, de az érzés, mely két fiatal szívet egymáshoz vezet, hiányzik.

*

- Most már nincs más hátra, mondja Zsófia és mély, kemény redő keletkezik szája körül, meg kell mondanunk leányodnak, Ludovika, a császár szándékát.

Ludovika maga mondja meg Sisinek: Károly Lajos mellett, a császár, Ferenc József is feleségül kéri.

Ó, most egészen más a hatás.

Sisi sírva fakad.

- Édes jó anyám, én olyan boldog vagyok, hogy sírnom kell. Olyan nagyon boldog vagyok...

Most már nem beszél a kis Sisi arról, hogy anyja és testvérei mellett akar maradni. Csak könnyei hullanak Ludovika vállára.

A hercegasszony is mélyen meg van rendülve, de igyekszik megnyugtatni a kisleányt.

- Mindenesetre örvendek édes leányom, hogy megtaláltad lelked párját. Ennél nagyobb szerencse nem érheti az embert a földi életben. Légy szerető, hűséges, jó felesége férjednek. Lelkiüdvösséged után ez legyen mindig legfőbb gondod.

- Igenis édesanyám...

És Sisi most már letörli könnyeit. Maga elé néz, elgondolkozva, majd halkán mondja:

- Ha valami hiányzik még boldogságomból, talán csak az: bár ne uralkodó lenne, akit szeretek. Én arra születtem, hogy csendben, elvonultságban éljek azokkal, kik szívemnek kedvesek, mint ahogy veletek éltem eddig.

„Arra születtem, hogy csendben, elvonultságban éljek...” Sisi mindössze tizenhat éves és sejtelve sincs arról, hogy milyen nagy és mély igazságot mondott.

Vasárnap délelőtt. Gyönyörű nyári verőfény ömlik el mindenütt. Az udvar kora délelőtti misére indul.

Legelől, mint mindig a császár édesanyjával. Utánuk a többi családtag, majd az udvar Ischlben lévő tagjai.

Most is lassan, ünnepélyesen mennek, mindössze csak az a változás, hogy a császár és édesanyja között Ludovika hercegnő méltóságteljes alakja vonja magára a figyelmet. Mögöttük a két fiatal hercegnő, Helén és Sisi.

A kápolna ajtaja előtt aztán különös dolog történik. Amint a császár lábát a küszöbre teszi, Zsófia hirtelen visszalép és int Sisinek.

Sisi meg van dermedve.

Mozdulni sem merne, de édesanyja halkan odaszól neki s erre a fiatal hercegleány előbbrejön, a császár mellé és együtt, egyszerre lépnek be az Isten házába.

Zsófia unokahugát engedte előre. Ő maga Erzsébet után megy.

Most már mindenki előtt nyilvánossá válik, ami eddig családi titok volt. Zsófia hercegnő átengedte az első helyet Erzsébetnek, - a leendő császárnénak.

Az emberek egymásra bámulnak. Senki sem mer szólni, de mindenki mélyen meg van illetődve.

És a mise végén Ferenc József, ki mindég olyan sokat adott a szertartásokra, kinek minden mozdulatát, minden szavát udvari előírás és etikett szabályozta, most először életében tesz olyat, mit nem határoztak el előre, nem beszéltek meg a főszertartásmesterrel. A mise végén megfogta Erzsébet kezét, a pap elé vezette és érces hangon, de mély megindultsággal mondta:

- Tisztelendő úr, kérem áldja meg azt, aki az én szívemnek drága és kedves. A menyasszonyomat.

Erzsébet gyönyörű feje meghajlik, míg a pap áldását elfogadja s mikor fölemeli fejét a szép szempár ragyog a könnyektől, - a boldogság könnyétől.

IV.

Az ünnepélyes eljegyzés után még több, mint egy fél évet várnak az esküvőig. Erzsébet még olyan fiatal, szinte gyermek. Meg kell ismerkednie új élethivatásával - és ez nem könnyű dolog.

A kis Sisi nem volt alkalmazkodó természetű, gyermekkorában sem. Később amint az évek teltek, egyre jobban szeretett a maga útján járni. És ha volt valami, amit még a másokhoz való alkalmazkodásnál is nehezebben tűrt, az a szertartásszerű viselkedés és reprezentálás.

Pedig ez hozzátartozott leendő nagy rangjához.

Ferenc Józseffal olyan gyorsan és könnyen megértik egymást. A császár végtelenül figyelmes, gyöngéd és kedves, de Erzsébet már menyasszony korában beleütközik a bonyolult etikett-kérdésekbe, a merev szertartásosságokba, melyek később halálosan meggyötrik.

Otthonában, Possenhofenben úgy éltek, mint ahogy jobbmódú polgáremberek szoktak. Erzsébet még a müncheni udvari életet sem ismeri. Pedig hát München milyen kedélyes a spanyol szokásokat követő bécsi Habsburg udvar mellett.

Sisi szinte a gyermekszobából ment férjhez. „Nagyon is hamar, nagyon is magasba lendült” - mondja Zsófia fiának, ki ha nem is rosszindulattal, de mindenesetre igen szigorúan nézi leendő menyé viselkedését.

A császár gyakran meglátogatja menyasszonyát és ilyenkor inti, hogy szorgalmasan írjon Bécsbe Zsófia főhercegasszonynak. Erzsébet bizalmas, közvetlen hangon ír nagynénjének, úgy ahogy anyjának szokott. Ők megszokták Possenhofenben, hogy anyjukhoz élőszóval, írásban úgy fordulnak, mintha idősebb, bizalmas barátnőjük lenne. Zsófia főhercegné rideg, kimért hangon válaszol. A bizalmasságot saját gyermekeinél sem tűrte. A császáron kívül egyik sem mehetett be hozzá előzetes audienciakérés nélkül.

A fiatal menyasszony könnyekbe tör ki, mikor leendő anyósa kemény, rendreutasító sorait olvassa és Helén, ki megindítóan jó hozzá, úgy ebben az időben, mint az egész életén keresztül, vigasztalgatja.

- Az emberek különböző természetűek Sisi. Édesanyánk is más, Zsófia nénénk is. Én természetesen hálát adok Istennek, hogy édesanyánk a miénk, de hidd el, Zsófia nénénknek is megvannak a maga kiváló tulajdonságai. Alapjában véve jó asszony ő is.

Sisi tud néha csípős nyelvű is lenni és ha leendő anyósáról van szó, mindig gyakorolja ezt a tehetségét.

- Lehet. Csak az a kár, hogy nagyon mélyen van az alapja. És attól félek, lehetetlen ezt a „jó alapot” megtalálni.

- Sisi... - és Helén ijedten teszi huga vállára kezét. - Ezt meg ne hallja más rajtam kívül.

Majd szelidebben folytatja:

- Édes, drága kis Sisi, ez nincs ám így jól. Nagyon rosszul van ez így. Igérd meg nekem - - -

Sisi könnyekbe tör ki.

- Mindent, mindent drága Helén. De látod én azt hiszem, te jobban meg tudtál volna férni Zsófia főhercegnével.

Csak most vette észre, hogy leendő anyósáról és nagynénjéről így beszél „a főhercegné”. De ez még nem lenne olyan nagy baj. Akkor szorul össze szíve, mikor látja, hogy Helén arca mélyen elsápadt.

- Helén, drága bocsáss meg nekem...

És könnyektől fojtott hangon teszi hozzá:

- Ugye tudod, hogy szeretlek: hogy minden szavammal csak simogatni akarlak.

- Tudom Sisi. De most ne rólam, hanem rólad beszéljünk.

Sisi bámulva nézi nénjét. Milyen nyugodt az arca. Hangja már teljesen fegyelmezett, tárgyilagos. Kire is emlékeztet ez a biztos kiegyensúlyozottság? Ez az élet minden megrázkódtatásán való felülkerekedés?... Sisi összehúzza homlokát, úgy gondolkodik.

Aztán már tudja. Mindez vőlegényére, Ferenc Józsefre emlékezteti.

Lehajtja fejét, hogy Helén olvasni ne tudjon szemében és ki ne találja gondolatát.

Mert Sisinek most az jár eszébe... Milyen különös, hogy az én okos, higgadt, meggondolt testvérem nem tudta vonzani vőlegényemet, kinek pedig egészen hasonló a jelleme, a természete... Milyen különös, hogy Ferenc József engem szeret, engem, ki mindig rabja vagyok hirtelen feltámadt érzéseimnek, hangulataimnak, - minek tagadjam, szeszélyeimnek. Úgy látszik, igaz, amit Dorner kisasszony nekem az ellentétek vonzásának törvényéről mondott..

De minderről nem beszélt Sisi és hallgatja, amint Helén figyelmezteti:

- Hidd el nekem kisleány, te is ki fogsz jönni Zsófia nénénkkel, ha megérted, hogy az emberekkel való érintkezésben nem az elválasztó, hanem az összekötő szálakat kell keresni, Zsófia nénénk kiváló jellemű, erős akaratú, csakis családjá boldogulásának élő nő. Ha látja, hogy fia boldog lesz mellette, ő is szeretni fog.

Sisi úgy tesz, mintha hinne Helénnek, édesanyjának, Dorner kisasszonynak, akik más-más hangnemben, de ugyanezt mondják. És ő végighallgatja őket, de már menyasszonykorában sem bízta Zsófia jóindulatában.

Hiszen még azt sem engedik meg, hogy Dorner kisasszonyt Bécsbe magával vigye. És senkit posenhofeni környezetéből. Istenem, mi lesz vele odakint az idegen világban?...

És a legnagyobb csalódása, hogy mikor a látogatóba jött Ferenc Józsefnek elmondja, vőlegénye gyöngéden megsimogatja haját, nagyon szeretetteljesen szól hozzá, de édesanyja intézkedésének ad igazat.

- Drága angyalom, a leendő császárnénak hazájabeli környezet kell. A bécsi udvarban, sőt az egész birodalomban sem vennék jó néven, ha Bajorországból hoznád magaddal híveidet, bizalmasaidat.

Látván Erzsébet elkedvetlenedését, még hozzátette:

- Édesem, nekünk, kik kiváltságos állást töltünk be, ehhez illően kell viselkednünk. Állásunknak nemcsak méltóságát, fényét, ragyogását, hanem a lemondást, a megszorítást, egyéni életünk megcsorbítását is viselnünk kell. Ez kötelességünk.

- Hátha kötelesség, akkor úgy lesz, - mondja halkan Erzsébet. Tudja, hogy ez a szó mindennél többet jelent vőlegénye szemében. A kötelességről még csak vitatkozni sem lehet Ferenc Józseffel.

És míg fejét engedelmesen lehajtja, magában arra gondol, milyen jó lenne, ha Ferenc József és én mint egyszerű emberek élnénk magunknak, magunkban...

De jön egy dolog, melyben Erzsébet nem akar engedni.

Kedvelt költőjének, Heinének versei között talál egy költeményt, mely a magyarokat dicsőíti.

- Én Magyarországnak is uralkodónéja leszek, - mondta egyszer vőlegényének, mikor az megint látogatóban volt náluk.

- Magyarország most az összbirodalomnak egy része, - feleli Ferenc József. - Nincs külön Magyarország. - És a fiatal császár arca elborul. Sok kínos, véres emlék jut eszébe.

Erzsébet szeretne erről még többet tudni. Ferenc József igyekszik vele megértetni a dolgokat. A magyarok 1848-ban fellázadtak uralkodójuk és a Habsburg ház ellen. Leverték őket. A magyarok elvesztették nemzeti önállóságukat és most az osztrák birodalomba vannak bekebelezve.

- De azért te mégis a magyarok uralkodója vagy?

- Természetesen.

- És én az uralkodónéjuk leszek!...

- Velem együtt Sisikém.

- Szeretnék magyarul tanulni.

Ferenc Józsefnek semmi kifogása a terv ellen.

- Nagyon helyes, ha megismered a birodalom nemzetiségeinek nyelvét. De hát itt Possenhofenben nincs rá alkalom. Majd Bécsben elkezdheted a magyar leckéket és ha megy a dolog, együtt beszélgethetünk.

- Hát te tudsz magyarul?

- Természetesen. A birodalom minden nemzetiségének nyelvét értem és ki tudom magam fejezni rajtuk.

- Én itt is megkezdhetném a tanulást, - mondta hirtelen Sisi.

- Hogyan? - álmélkodott Ferenc József.

- Itt él Münchenben Mailáth János gróf. Magyar ember, történettudós. Néha ki szokott jönni hozzánk, a multkor elszavaltam neki a Heine verset, mert tudom, hogy ő is magyar.

A császár elgondolkozott. Ismerte a gróf nevét. Tudta, hogy Mailáth már régen Münchenben él, távol minden politikai bonyodalomtól, tisztán történelmi tanulmányokkal foglalkozva. Nagy és kiváló tudósnek tartják mindenfelé. Miért ne tanulhatna tőle Sisi magyarul? Csak hasznára válik, ha alkalomadtán így is ki tudja magát fejezni.

Azonfelül látta, hogy Sisinek nagy kedve van a dologhoz és olyan szívesen járt menyasszonya kedvébe.

A magyar nyelvórák megkezdődtek.

Zsófia szörnyű haragra lobbant, mikor meghallotta. Szemrehányást tett fiának: miért enged Erzsébet minden szeszélyének? Mire való, hogy Sisi, a leendő császárné annak a rebellis népnek nyelvét megismerje? A magyarok mindig csak bajt, bosszúságot okoztak a Habsburgoknak. Ez az a nép, melyet minden száz esztendőben újra meg újra, véres áldozatok árán le kell törni. Egy ilyen lázadó szellemű fajhoz semmi köze nem lehet a leendő császárnénak.

De Ferenc József most mindenképen Erzsébet pártjára állt.

- A tanulás megkezdődött és én beleegyezésemet adtam. Sisinek nagyon fájna, ha visszavonnám, amit megengedtem. Amellett nem sérthetem meg az érdekes Mailáth grófot.

- De az anyádat igen, - csattant fel Zsófia.

- Édesanyám, mi sértő lehet abban magára nézve, ha Sisi magyarul tanul?

Zsófia mereven, keményen fia szemébe nézett, aztán csak annyit mondott:

- A császár rendelkezik, természetesen nem szabad ellenkezni senkinek, - anyjának sem.

Azzal gyorsan elhagyta Ferenc József szobáját.

Ferenc Józsefnek nagyon fájt a dolog. És egy fél óra múlva már sietett anyja lakosztályába. Szerető szavakkal kérlelte, ne nehezteljen rá, hiszen tudhatja, hogy mindig hűséges, engedelmes fia volt és az is marad.

Lehajolt, megcsókolta anyja kezét és Zsófia jobbnak látta a megengesztelődést. Meg aztán olyan nagyon szerette fiát... Békében, mosolyogva váltak el egymástól, de mikor a császár elhagyta a termet, Zsófia arra gondolt:

- Mégis Sisi lett a győztes. Fiam nagyon kedves volt, meleg, gyöngéd, de arról nem beszélt, hogy a magyar órákat beszünteti.

*

Sisi csakugyan győzött. Tovább tanult. És Zsófia ezt a győzelmet saját sérelmének, megbántásának tekintette.

A főhercegné nem tudta megokolni miért teszi, de saját szempontjából helyes úton járt, mikor Erzsébet magyar leckéit helytelenítette.

A gyűlölség, melyet Zsófia a magyarok iránt érzett, az esztendő elteltével nemhogy enyhült volna, hanem egyre erősebb lett.

A véres bosszú, melyet a magyarokon vett, szította ellenszenvét. Egy nagy író mondatja egyik alakjával: „Bocsáss meg nekem, hogy megbántottál”. Vannak emberek, kik azokat gyűlölik legerősebben, akik ellen igazságtalanságot követtek el.

Ezek közé tartozott a császár anyja is.

Tudat alatt remegett a gondolattól, hogy Erzsébet bármiképpen közelebb kerülhet a magyarokhoz. Mintha csak sejtette volna a jövőndöt...

Mintha csak előre megérezte volna, hogy ennek a kiváló, nagylelkű, nemes asszonynak elég meglátni a méltatlanul sújtott, a legszentebb jogaiban megrabolt, a véres gyötrelmeknek alávetett nemzetet, hogy egygyéforrjon vele.

Pedig Zsófia nem is láthatta, hogy Erzsébet milyen szorgalmasan hallgatja Mailáth magyarázatait.

Eleinte csak nyelvórákat vett. Aztán a magyar nemzet történelme iránt kezdett érdeklődni és akkor egyszerre azt mondta a grófnak, hagyjuk az igeragozást. Beszéljen nekem kedves gróf a magyarokról.

És Mailáth gróf beszélt.

Ő nem tartozott a vérmes hazafiak, a lángoló szabadsághősök közé. Dinasztikus érzése ellentétbe sodorta a szabadságharc embereivel. Évek óta csakis tudományos kutatásainak, a történelemnek élt. A tudós tárgyilagosságával és igazságszeretetével beszélt nemzete multjáról, vázolta jelenét.

Csakhogy az igazságnak a nemes lelkekre mindig lenyűgöző és megejtő varázsa van.

Erzsébet napról-napra türelmetlenebbül várta Mailáth gróf óráit. Kitágult nagy szemmel hallgatta, amint a gróf egy távoli, magányos népről beszél neki. A tizenhatéves Sisi úgy hallgatja tanítója szavait, mint egy szép, szomorú, néha ragyogó dicsőséggel, néha komor gyásszal teli mesét. Még nem von le a szavakból semmi következtetést. Csak hallgat. Néha lelkesedik, máskor búsul, - de mindig figyel. Mint a mesére a gyermekek.

És ezek a mesék különös csírák, melyek fogékony lélek talajába hullanak. A csírák erősödnek, nőnek, növekednek és egyszerre csak teljes pompájukban fognak kivirítani Erzsébet királyné lelkében.

V.

Bécs nagy örömmel készülődik a császári menyegzőre. Várják a menyasszonyt, kinek szépségéről csodákat mesélnek. Bécs ujjongva fogadja a császár házasságát, hiszen a fiatal uralkodó mostanában már nagyon népszerű. A forradalom sebeit régen elfelejtették.

Ausztria ellen nem is alkalmaztak kemény megtorlást, mint a birodalom többi részeiben. Örültek, mikor a rend helyreállt. Az udvar mindent megtett, hogy a jó osztrák nép szívét kiengesztelje. Amilyen könnyörtelen volt Zsófia és az őt környező kamarilla a birodalom többi részével, éppen olyan nyájas engesztelődéssel ment Bécs felé. Ausztriával úgy bántak, mint jó anya szokott gyermekével, kinek helytelenkedését nemcsak megbocsátotta, hanem el is felejtette. Dús ajándékok, nagy alapítványok, középítkezések, az általános jólét emelése, kitűnő munkaalkalmak teremtése, - így jártak el Béccsel szemben. Magyarországon és az itáliai tartományokban meg golyóval és akasztófával dolgoztak.

A Habsburgok mindig szerették Bécs városát, melynek szépsége és virágzása saját hatalmukra emlékeztette őket. De Mária Terézia óta talán egyetlen uralkodó sem volt olyan bőkezű az osztrák birodalmi fővárossal szemben, mint a fiatal Ferenc József.

Meg is akarják neki ezt hálálni most, hogy menyegzőjére készülnek.

1854. év tavaszán április 24-ikén esküszik egymásnak örök hűséget a császári pár. Csak Tintoretto ecsete tudná elénk varázsolni a fényt, pompát, ragyogást, amit az ősi Habsburg udvar kifejt. Az Augustínusok templomában ott vannak a külföldi királyi vendégek, a papi, katonai és udvari méltóságok. A nagy tömeg olyan csendes, hogy szinte a lélegzetvétel is hallatszik. Várják a felséges jegyespárt.

Már jönnek a Burgból.

Elöl egyedül, magában a császár, táborszernagyi egyenruhában, az aranygyapjú rendjével.

Mögötte két lépésnyire, Ludovika és Zsófia között a fiatal menyasszony.

Minden szem Erzsébetet nézi. És mély megindulás fogja el a szíveket. Milyen csodálatosan szép és milyen halvány. Mintha egy álomvilágból tévedt volna ide közénk. Az emberek nem bírják levenni róla szemüket.

A bíboros hercegérsek hosszabb beszédet intéz a felséges vőlegényhez és menyasszonyhoz. Majd a szokásos kérdést teszi fel. A császár határozottan, hangos, érces szóval mondja az igent, Erzsébet hangját alig hallani.

A hercegérsek felhúzza a mátkapár ujjára a pápa által megszentelt gyűrűket, ebben a pillanatban dörögni kezdenek az ágyuk és megkondulnak Bécs templomainak összes harangjai. A fiatal házassokat üdvözlík.

Bécs örömmámorban úszik és szakadatlanul folynak az ünnepségek. Az esküvő után két hétig folyton bál és fogadás. Erzsébet néha halálosan elfárad, gyakran kedvetlenség, sőt szomorúság kezd lelkére borulni. Nagyon szereti férjét, de még olyan fiatal, és riadtan néz körül a neki idegen, fényes környezetben.

Férje olyan jó, szelíd, megértő, mintha csak elszakadt otthonáért is kárpótolni akarná. Erzsébet boldog, ha Ferenc Józseffel együtt lehet. Természetük nagyon sok mindenben ellentétes, de azért jól megértik, sőt éppen ellentétességük miatt vonzzák és kiegészítik egymást.

Erzsébet csapongó, ábrándos, a való világgal és a reális élettel olyan kevés vonatkozása van. Ferenc József pedig csupa erő, határozottság, céltudatosság. Elvont ideák helyett inkább az

élet gyakorlati dolgai érdeklik, egyes emberek helyett, a nagy közösség. Soha hangulataitól, kedvteléseitől nem hagyja magát befolyásolni. „Külön kell választani, amit az ember szeretne megtenni és amit kötelessége cselekedni” - mondja gyakran Erzsébetnek.

Erzsébet a költőket, a regényírókat szereti, Ferenc József a gyakorlati kérdésekkel foglalkozó nemzetgazdasági könyveket, nem is igen olvas egyebet, legfeljebb történelmi munkákat. A képzőművészet, a zene sem érdekli úgy, mint feleségét.

De nagyon szereti Erzsébetet és amellet lovagias gondolkodású ember. Szívesen hagyná saját módja szerint élni, - ha Erzsébet szokásai, cselekedetei gyakran bele nem ütköznének a mindenható udvari etikettbe.

Bécs városát sohasem tudta megszokni. Ausztriát soha nem tudta hazájának tekinteni Ferenc József felesége.

Szinte betegesen vágyódott Bajorország, különösen a kedves Possenhofen felé. Úgy érezte magát, mint valami eltévedt kis madár, ki nem bírja az idegen levegőt, az idegen talajt.

Úgy érezte egészen addig, míg új hazát, új levegőt, új életet talált nálunk Magyarországon.

De milyen messze vagyunk még ettől...

Magyarországra olyan sötét éjszaka nehezedik, melynek már virradatát sem merik remélni. Igaz, a véres erőszaknak már vége. Most lassú, céltudatos munkával akarják a nemzet lelkét megfajítani. Idegen hivatalnokok, idegen rendszerű törvények, közigazgatás, idegen szellemű iskolák... Úgy hiszik, ezekkel majd rendbe jönnek a dolgok és az ezeréves Magyarország békés része lesz az összbirodalomnak.

A császárné, ha Bécsben hall valamit Magyarországról, az csak gúny, kisebbités, ócsárlás, mely különösen erőssé válik, mikor kiderül, hogy Erzsébet a Burgban is tovább foglalkozik a magyar nyelv tanulásával.

Mindent megtesznek, hogy kedvét elvegyék tőle és nem látják, nem értik, hogy épen az ócsárlással és tilalommal teszik érdekessé előtte az üldözött, ismeretlen nemzetet.

Erzsébet mindig rokonszenvezett a szenvedőkkel, a szerencsétlenekkel. De most különösen megkapja romantikus képzeletét a nép, ki oly egyedül áll, mint akár ő maga, a nemzet kire mindenki haragszik. Emberek, kiknek annyi méltatlanságot kellett eltűrni hazájuk miatt, mint neki itt Bécsben.

Mert Erzsébet császárné valósággal üldözöttek és hajszoznak érezte magát saját udvarában.

Kétségkívül, az ő túlon túl érzékeny természete is oka volt a helyzet elmérgesedésének, de az is igaz, hogy rengeteg méltatlanság érte.

A fiatal, tapasztalatlan, szinte gyerek-asszonyt ezer meg ezer törvetség várta. Ő sem nem elég óvatos, sem nem elég körültekintő ahhoz, hogy ezeket a szándékosan, lába elé készített csapdákat elkerülje. Túlon túl jóhiszemű és gyanútlan ilyesmihez.

Helyzetét megnehezítette az, amit mindenki tudott és amit Zsófia nem is igyekezett titkolni, a császár édesanyja nem rokonszenvezett menyével.

Ha Erzsébet simulékony, alázatos, tud alkalmazkodni, talán leszerelheti Zsófia ellenszenvét. Mert hiszen a főhercegné előtt mégis legfontosabb fia boldogsága. De Zsófia úgy érezte, hogy ez a boldogság semmiképen sincs biztonságban Erzsébet kezében.

Az udvar első asszonyának hatalma, méltósága a császárnét illette volna meg, - de Erzsébet hatalma, méltósága csak névleges.

Zsófia rendelkezik mindenben.

A nagy, döntő jelentőségű dolgoktól kezdve a legaprólékosabb részletkérdésig, Erzsébetnek még ahhoz sincs joga, hogy saját környezetét kiválassza. Udvarhölgyeit útálja, mert tudja róluk, hogy Zsófia kémei. Főudvarmesternője, az öreg Lichtenstein hercegné, eddig Zsófia mellett volt. Most a császárné mellé rendelik, mert Zsófia úgy akarja, hogy olyasvalaki legyen a fiatal császárné első hölgye, ki neki úrnője minden lépéséről beszámol.

Erzsébet nagyon jól tudja, hogy amint a szolgálattételnek vége, Lichtenstein hercegné siet Zsófiához és mindent elmond, ami a nap folyamán történt. Kezdve azon, hogy a császárnén milyen ruha volt, hány órákor kelt fel, kivel beszélt és túlkedvesen vagy túlmereven fogadta-e azok köszönését, kik kikocsizása alkalmával üdvözölték? És hogy írt-e levelet Bajorországba, vagy kapott-e postát hazulról?

Erzsébet lassanként gyűlölni kezdi Lichtenstein hercegnét, akit szerinte börtönben felügyelő-nőnek kellene alkalmazni és nem a Burgban udvarmesternőnek.

Meg kell mondani, hogy Zsófia nem épen rosszakaratból tette, amit cselekedett. Kétségkívül soha sem szerette Erzsébetet, de jóval barátságosabb lett volna hozzá, ha látja, hogy a császárné az ő kívánsága szerint rendezi be életét. Ha azokat szereti, kiket ő ajánl kegyeibe és megvetésével sújtja, akiket Zsófia elejt.

De ez az, amire Erzsébet képtelen. Csak saját egyénisége törvényei szerint tud és akar élni.

Nagyon fiatal még, és nemes, kiváló emelkedett, nagy lelkében sok a kiforratlanság, csapongás, melyet szépszerével, szeretettel, gyöngédséggel korlátok közé lehetett volna szorítani. De Erzsébetet férjén kívül majdnem mindenki bizalmatlanul nézi a bécsi udvarban.

Károly Lajos, ki annyira szerette, mindig jóindulatú rokona maradt és egész életében rokonszenvvel gondolt hajdani ideáljára, de távol élt Bécsből. Előbb Velencébe rendelték, később Prágába. Csak látogatóba jön haza, ilyenkor is mindig rövid időre.

Erzsébet nagyon rokonszenvezik férje másik öccsével, Miksával is. A fiatal főherceg hódolattal néz fel szép és érdekes sógornőjére, és Erzsébet szabadon, fesztelenül tud vele beszélgetni, bár gondolkodásuk, világszemléletük teljesen ellentétes.

Miksa a Habsburg család legambiciózusabb, legnagyobbavágóbb tagja. Titkos sebet hordoz lelkében, hogy nem született uralkodónak. Szívvel-lélekkel csügg a hatalmon és úgy érzi, hivatása népek, országok vezetése lenne. Hódolattal hajlik meg bátyja, a császár előtt, elismeri higgadt józanságát, rendíthetetlen kötelességérzetét, de titkon arra gondol, hogy ő a kezdeményezőbb szellem és lelkében nagyobb koncepciókat, terveket hordoz. Erről természetesen még anyjának sem mer beszélni, csak Erzsébetnek önti ki szívét és a császárné furcsa, szinte riadt csodálkozással hallgatja.

Hát így is lehet? - gondolja Erzsébet. Ilyen mohón, sóvárogva vágyakozni a hatalom, a trón után?... Milyen szívesen menekülne ő minden elől, amire Miksa vágyakozik. Magányosságban szeretne élni férjével, művészi ábrándjaival, aztán nagy lovaglótúrák, sportok... Lehet ennél szebb és kedvesebb életet elképzelni?... Erzsébet nagyot sóhajt és hallgatja Miksa fantasztikus álmait.

- Tudod Sisi én sohasem kívánom vissza a multat. Inkább azt sajnálom, hogy nem élhetek száz, kétszáz esztendő múlva. Milyen szép lesz akkor minden. Mert én rendíthetetlenül bízom az emberiség haladásában és abban, hogy a világ egyre jobb és tökéletesebb lesz. Ha valamiért visszavágyom a multba az csak a családom régi, nagy hatalma. Milyen szép volt, mikor országokat, birodalmakat osztottak szét a Habsburgok egymás között. Egyiké Spanyolország, másiké Német, harmadiké Olasz, negyediké Ausztria-Magyarország. Most, aki nem született első fiúnak, trónörökösnek, élheti a Habsburg főhercegek szintelen, korlátok közé szorított életét.

- Bár te lettél volna az első fiú Miksa, - mondja tréfás sóhajtással Erzsébet. - Nem tudom ugyan, hogy a férjem, mint gondolkodik erről, de én szívesen vállalnám a visszavonult, csendes életet.

Sokszor beszélgetnek, vitatkoznak, erről, aztán Miksa megházasodik, feleségül veszi Sarolta belga hercegnőt. Soha összeillőbb pár... Egyik tüzeli a másik nagyravágását. És Erzsébet sokáig nem látja őket, mert a fiatal pár Triesztbe költözött.

Erzsébet most már igazán barátok nélkül marad. Károly Lajos, Miksa, Sarolta mind távol vannak. Neki Bécsben senkije sincs férjén kívül, ki hűségesen mellette állana s a nehéz percekben támogatná. Az udvar Zsófia főhercegné kegyéért esedezik, „Ő a mi igazi császárnénk”, - suttogják egymás között.

Lichtenstein hercegné, a főudvarmesterné minden este megjelenik a császárnénál egy csomó írással, melyeknek ez a címe: „Legalázatosabb figyelmeztetések”. Azután csakugyan nagyon alázatos hangon, de kérlelhetetlenül elősorolja a császárné öfelsége melyik szava, mozdulata tekintete ellenkezett a mai napon a mindenható spanyol etikettel és megint „legalázatosabban esedezik”, hogy ezek a jövőben kerülendők legyenek.

Erzsébet kétségbeesetten nézi esténként az iratcsomót.

Egy ízben sírva panaszolja férjének, hogy beteg lesz, ha ezeket a „legalázatosabb figyelmeztetések”-et kell olvasnia.

- Hát ne olvasd drágám, - mondja szelíden, csendesén Ferenc József. - Vedd át és tedd félre. Ezzel el van intézve. Minek zavarjuk a jó öreg Lichtenstein hercegné stílusgyakorlatait, ha öröme telik bennük.

Ferenc József mindenképpen megvédi feleségét az udvar rosszakarata ellen, de végre is az uralkodónak tenger gondja-baja van nem ér rá folyton háziügyekkel foglalkozni.

A fiatal uralkodóné igyekszik felülemelkedni az apróbb és nagyobb kellemetlenségeken. De ebben férje szeretetén, gyöngédségén kívül semmi, senki sem segít. És úgy undorodik ezektől az alantas cselszövényektől. Kevés emberi lélek fordul el olyan megvetéssel vegyes unalommal a közönségességtől, a kicsinyestől, az alacsonyságtól, mint Erzsébet. Lelke szárnyalásra, repülésre, nagy horizontok átlátására hivatott.

Aztán mintha ködbe foszlanának, eltűnnek az apróbb és nagyobb bajok, torzszalkodások. Mindez belevesz egy elementáris érzésbe, melynél nagyobbat asszonyi szív - ha koldus, ha királyné - nem érezhet, Erzsébet anya lesz.

1855 márciusában születik a kis leányka, kit nagyanyja után, Zsófiának kereszteltek. Erzsébet nézi a csecsemőt és nem tud egyébire gondolni, minthogy beteljesült élete legfőbb célja, legszentebb küldetése, anya lett.

Boldogságát még növeli, hogy édesanyja huzamosabb ideig vele marad Bécsben. Aztán pár hónap múlva Ferenc József megengedi, hogy hazamehessen a kis leánykával.

Erzsébet úgy járt-kelt leánykori otthonában, Possenhofenben, mintha Tündérországból volna. A kedves régi kastély... Helén, a drága, komoly testvér és a többiek... Mária huga menyasszonya a nápolyi trónörökösnek, Erzsébet örül boldogságának. Édes apja is hazakerül, Erzsébet alapjában véve nagyon szereti nyughatatlan vérű apját, kitől sportszenvedélyét örökölte. Majdnem olyan jól lovagolok mint az apám, - szokta mondani tréfás dicsekvéssel Erzsébet, - ez pedig nagy szó, mert apám Európa legjobb lovasa...

Aztán a kedves, jó Dorner kisasszony... Hogy szereti, gondolzza a kis Zsófiát... Épen úgy, mint hajdan őket... Itt minden a régi maradt...

Nehéz szívvel válik meg otthonától, de azért nem szomorú, mikor vissza kell mennie Bécsbe. Hiszen ott jó férje várja és itt van kis leánya, kinek nevelése lesz most legfőbb gondja...

VI.

Az 1857-ik év tavaszán ünnepségre készülnek Budán. - Az első ünnepség, mióta Ferenc József trónra lépett. Nyolc évi uralkodása óta még mindig csak az összbirodalom császára. Szent István koronájához, palástjához semmi köze sincsen. Legfeljebb az „örökös király” címet viselheti nálunk.

„Csak” császár még a fiatal uralkodó. És ezen a „csak”-on mosolyoghatnak az összbirodalmi eszme fanatikusai, szándékosan megfélekezve arról, hogy a Habsburgok trónját két nagy történelmi sorsfordulaton mentette meg a magyarság.

Az első, mikor Kun László leverte Ottokárt, a második mikor Mária Terézia, Pozsonyban, a magyar rendek oltalmába ajánlotta magát, gyermekét, a trónörökösét és egész birodalmát.

És a harmadik?... Az is be fog következni, de még a jövődő távlatában van. És kevesen sejtik, hogy ez az ünnepre való előkészülődés Budán nagy történelmi események beköszöntője.

A császári pár a mult esztendőben olaszországi tartományaiban utazott és most Magyarországra jönnek látogatóba.

Budán bizony hűvös a hangulat. Hivatalos intelmekre megteszik azt, ami kötelesség. Aztán, meg a magyar szívben ott élő lovagiasság... Ferenc József fiatal feleségét is magával hozza.

Az osztrák császárné nem királynéja a magyaroknak, - de asszony. Bizalommal jön Budára és végre is ő igazán ártatlan mindenben, ami történt.

Nemcsak ártatlan, - mondogatják a főúri társaságban, hova különböző úton-módon eljutnak a burgbeli és schönbrunni hírek, - de nagyon is rokonszenvezik velünk, magyarokkal.

Az arisztokrata szalónokban meghányják-vetik a dolgokat. Sokat beszélnek Erzsébet királyné titkos rokonszenvéről, melyet Magyarország iránt érez.

- Ki tudja ezt biztosan? - veti oda az egyik idősebb hölgy.

- Én, - felelt csöndesen, de határozott, nyugodt hangon egy magas szőke, fiatalember. - Nagybátyám, Mailáth János gróf, Bajorországból írta nekem, hogy a császárné már menyasszonykorában mennyire érdeklődött a magyar történelem és a magyar nyelv iránt. Őfelsége most is állandóan levelezik nagybátyámmal. Legutóbb arra kérte, ajánljon neki magyar történelmi és szépirodalmi munkákat, mert tökéletesen meg akarja ismerni a népet és a nyelvet.

A társaság tagjai egymásra néznek. Ha nem is mondják ki, valahogy érzik, hogy nagy dolgok vannak készülöben, a sötét éjszakában felgyúlt egy kis fénysugár...

De a köztudatba egyelőre nem ment még át ebből semmi.

*

A bécsi hajó ragyogó májusi napon köt ki Budán.

A küldöttség ott várja a parton és ott várja a meglehetősen nagy tömeg, - inkább kíváncsi, mint lelkes.

Mikor a császárt meglátják, hivatalos jólmegrendelt éljenzés hangzik. Majd feltűnik Erzsébet fehér ruhás alakja.

A császárné ragyogó szépsége az a bizonyos varázslatos mosoly, a melegen ragyogó szempár mintha az egész képet megváltoztatná. A hivatalos fogadócsoporthoz, a kivényelt emberek közül egyszerre lelkes, ujjongó tömeg lesz. Folyton erősödő éljenkiáltások között hangzik a név, mely aztán áldott lesz a magyar szívekben.

... Erzsébet!... Erzsébet!...

És a fiatal császárné, ki eddig félénken, riadtan húzódott félre az üdvözlésektől, az ünnepelésektől, ki hacsak lehetett szökött a tömeg elől, kinek saját bevallása szerint kín és gyötrelme volt a nyilvános szereplés, most mosolyogva, csillogó szemmel áll helyén, arca kipirul, homlokán mintha fénysugár ömlenék el.

Míg a király az üdvözlőbeszédre előre leírt szavakkal felel, Erzsébet átveszi a gyönyörű rózsacsokrot.

Udvarhölgye, a csokor után nyúl, de a császárné nem adja át a virágot és halkán, édes, melodikus hangján mondja tisztán csengő magyar nyelven:

- Köszönöm a szép rózsákat. Mintha csak haza érkeztem volna.

Ez a pár szó nem volt előre elkészítve. Ez a mondat a pillanat hevében született - és Erzsébet ajkáról a magyar nemzet szívébe szállt.

A többire már alig figyelnek.

Mintha maga az uralkodó is csak kísérete lenne a karcsú, fehér ruhás, gyönyörű asszonyi teremtnének. Minden szem őt bámulja, minden üdvözlés feléje száll, minden szív az ő lába elé teríti le hódolatát.

... Milyen szép... Milyen csodálatos... Hogy mosolyog... Hogy néz... Hogy jár... Mintha nem is érintené lába a földet...

És magyarul beszél... Azt mondta „mintha csak haza érkeztem volna”...

- Lehozta a kislányát Zsófikát... Nem látták?...

- Hol volt, merre?... A hajón?... Én nem láttam. Én igen...

Nagyobbik leányát csakugyan lehozta Erzsébet Budára. A kisebbiket, Gizellát fent hagyta Bécsben. Erzsébet már nem gyermek, huszadik évét betöltötte, két kisleány édesanyja és energikusan küzd anyai jogaiért.

Budán csak néhány napig maradnak, aztán a császári pár elindul magyarországi körútjára.

Ferenc Józsefhez újabb, meg újabb intelmek jönnek Bécsből. Vigyázzon az elkeseredett magyarok merényletet fognak elkövetni ellene. Lám ott lent a Lombard tartományokban is mennyi baj volt... Itáliában még jól emlékeztek Haynau akasztófáira és a császári párnak sokszor kellett éreznie a gyűlölséget, mely a vérengző ember emléke után maradt. Ki tudja, hogy lesz Magyarországon?...

A magyarországi utat Zsófia ellenezte legerősebben. Féltette fiát. Csak mikor legbensőbb, leghűségesebb emberei mondták: nagy, komor felhők gyülekeznek az európai politika látóhatárán és tanácsos lesz a birodalom leigázott népeihez közeledni, akkor engedett.

Ugy vették tervbe, hogy a császár egyedül megy magyarországi körútjára.

Erzsébet talán még soha olyan mély benső érzéssel nem kérte férjét valamire, mint most arra, hadd kísérhesse el Ferenc Józsefet Magyarországra.

Zsófia is menye pártjára állt.

A főhercegné eleget hallott Erzsébet magyar rokonszenvéről és eleget bosszankodott miatta. Mikor híre járt, hogy Magyarországon sokat emlegetik a szép, fiatal császárnét, ki barátja az elnyomott, leigázott nemzetnek, Zsófia gúnyosan mosolygott. Most azonban, hogy az utazási terv valóra vált, eszébe jutott, miért ne lehetne Erzsébet bolondos szeszélyét - mert Zsófia előtt a császárné magyar szimpátiája igazán nem jelentett egyebet - felhasználni.

Zsófia, bár politikája nagy szerencsétlenséget hozott nemcsak reánk magyarokra, hanem az egész Habsburg dinasztiára nézve, tagadhatatlanul éleseszű és nagy távlatokat áttekintő nő volt. Élt benne a vérbeli politikus felfogása, mindent és mindenkit, akár rokonszenves, akár gyűlöletes alárendelni céljainak és felhasználni terveinek megvalósítására.

Mit jelent az, hogy eddig gúnyos és haragos kicsinyléssel nézte Erzsébet „magyarkodását”. Most nagyon helyesli, hogy menye elkísérje férjét, a császárt. Ha igaz, hogy Erzsébetet Magyarországon szeretik - és igaznak kell lenni, mert különben nem hallaná annyi hűséges és megbízható emberétől, - jelenléte olyan lesz, mint egy védő pajzs, oltalmazni fogja az uralkodót minden esetleges merénylet ellen.

Mennyire nem ismerte Zsófia a magyar természetet.

Nem történt itt titkos alattomos merénylet soha. Ferenc Józsefet sem fenyegette baj vagy veszedelem.

De mindenesetre szerencsés volt a pillanat, melyben engedett felesége kérésének és Erzsébettel együtt szállt fel a bécsi hajóra, hogy Budára jöjjön. A merénylettől nem kellett óvni, senki bántani nem akarta. A magyar szíveket azonban felesége, Erzsébet nyitotta meg előtte abban a pillanatban, mikor a virágokkal és zászlókkal díszített hajón Budán kikötött.

Budán alig, hogy megérkeznek, főúri küldöttség keresi fel az uralkodót és alázatos feliratban kéri, állítsa vissza a régi ezeréves alkotmányt. Csupa konzervatív főúr jelenik meg a trón előtt. Ezekre nem lehet azt mondani, hogy rebellisek, lázadók. Történelmi, dinasztikus hűségükről ismert nevek viselői. És Ferenc József elutasítja kérésüket.

A magyar lelkekre megint nagy szomorúság borul.

De ki tudja, honnan, miért, egyszerre híre jár, hogy a fiatal császárné a „mi” pártunkon van. Mindenfelé beszélnek: Erzsébet közbevette magát a „mi” érdekünkben férjénél. Közbenjárása nem sikerült, de ő, az áldott királyné - már nem is hívják császárnénak - így akarta. És ki tudja, mit hoz a jövő?... Akinek igazsága van, mint a magyar nemzetnek, az várhat. Az nem vár hiába.

És mikor az uralkodópár tovább utazik, a búcsúztatásnál az egyik szónok a királyné felé fordulva ezt mondja: „Mint az Árpád-házi Szent Erzsébet kosarában a rózsák kenyérré változtak, úgy változik most a magyar uralkodóné, a mi Erzsébetünk léptei nyomán a könny mosollyá, az éj sötétsége ragyogássá. Isten oltalmazza a királyi párt.”

Erzsébet gyönyörű nagy szeme a szónokot nézi, a szíves mosoly, mellyel eddig az üdvözléseket hallgatta, eltűnik nemes, szép arcáról. Áhítatos mély komolyság ül homlokán, kezait egy pillanatra egymásba kulcsolja, mint aki némán egy fogadalmat tesz.

Aztán indulnak Jászberényen át Debrecen felé.

Sok érdekes, színes történet maradt meg erről az utazásról. Ezek a történetek egy dologban megegyeznek, Ferenc Józsefet kötelességszerű hódolattal, Erzsébetet viharos lelkesedéssel fogadják.

Jászberényben történt, hogy a hivatalos emberek „vivát” kiáltásra tanították a népet.

Ferenc József hadsegéde, Grünne tábornok megkérdezte a polgármestert, miért köszöntik az emberek az uralkodópárt a magyar „éljen” helyett a latin „vivát”-tal.

- Látja, polgármester uram - mondta Grünne gróf mosolyogva - a felséges pár jól érti és beszéli az önök nyelvét és nagyon szívesen vette volna a magyar üdvözlést.

A polgármester ötölt-hatolt, szemmelláthatólag nem volt kedve a felelethez. Grünne gróf azonban tovább erősködött és még egyszer megismételte kérdését.

Most aztán közbevágott az egyik városi tanácsos, Matolcsay Miklós uram. Erősen szókimondó ember hírében állt az öreg.

- A polgármester nem meri megmondani a kegyelmes urnak.

- Miért ne merné? - mosolygott bátorítólag Grünne gróf. - Csak bátran. Az őszinte szót mindig megbecsüljük.

- Hátha komolyan parancsolja kegyelmes uram én megmondom a polgármester helyett.

- Ne... ne... - rémüldözött a halálraijedt polgármester.

- De csak mondja. - A császár főhadsegéde csupa mosoly és nyájasság. - Miért „vivát” és miért nem „éljen”?

- Azért nem kegyelmes uram, - folytatta Matolcsay, - mert ez az istentelen nép ha „éljent” kiált mindjárt hozzáteszi, hogy „Kossuth Lajos”. Enélkül már ki sem tudja mondani az éljen szót, így hát gondoltuk vivátra tanítjuk őket. Azzal nem lesz baj.

A főhadsegéd hirtelen sarkon fordult, mielőtt még Matolcsay uram befejezhette volna mondanakáját. Egyébre aztán nem is volt kíváncsi, míg Jászberény városában tartózkodott.

Innét egyenesen Debrecenben mentek, de jóformán alig néztek körül a városban és a hortobágyi pusztán, mikor Budáról sürgöny érkezett: a kis Zsófia főhercegnő súlyosan beteg.

A császári pár azonnal siet Debrecenből vissza Budára. Kisleányukat még élve találják, de már csak órái vannak. Súlyos bélhurut támadta meg és az orvosok nem tudnak segíteni. A kisleányka édesanyja karjai között hunyja le örök álmra szemét.

Erzsébet fájdalma leírhatatlan. A császár is le van sújtva lelke mélyéig. Első gyermeke halott. És felesége dermedten, némán, mozdulatlanul ül a szegény kis elköltözött ravatala mellett. Mintha nem akarná megérteni, hogy mindennek vége.

Ragyogó szépségű, fehér ruhás, mosolygó fiatalasszony érkezett május negyedikén Budára. Egy hónap sem telt el azóta, mély gyászt viselő, hosszú fekete fátyolba burkolt, kisírt szemű nő vesz búcsút a várpalotától.

A komor gyász, a hosszú fátyol még megindítóbbá teszi szépségét. Akik így látják sápadtan, megtört tekintettel, még jobban ragaszkodnak hozzá. Ezt a koronás asszonyt öröm vagy bánat egyaránt szépíti és minden, ami vele történik mintha csak közelebb hozná hozzájuk.

Jókainak egyik legszebb regényében „Az új földesúr”-ban - később Erzsébet kedvelt olvasmánya - van egy fejezet, melynek címe: Az a hant mely ide köt. Jókai elmondja, hogy Ankerschmidt lovag akkor lett teljesen, egész lelkében magyarrá, mikor leányát, a szerencsétlen Hermint, a hazai magyar földbe temette. Akármerre ment, költözött volna, az a marék föld, melyet leánya koporsójára dobott, mindig visszahúzza.

Erzsébet itt nálunk Budán vesztette el első gyermekét. És a fájdalom, a gyász úgy hozzánk kapcsolta, mint Ankerschmidt lovagot a Hermin koporsójára dobott föld.

*

1858-ban augusztus 26-ikán este tíz óra után a bécsiek egyszerre csak ágyúlövést hallanak.

Az első lövésnél riadtan kapják fel fejüket. Még a másodiknál, harmadiknál is ijedtek. Csak nincs valami baj?... Vízáradás? A Duna?... Lehetetlen. Hiszen egész esztendőben szárazság volt. Tűz, vagy más elemi csapás?... Akkor a harangokat verik félre. De ez a folytonos ágyúlövés?... Aztán egyszerre kiderülnek az arcok és számolni kezdik az ágyúlövéseket.

Hiszen mindenki tudja, a lapok is jelentették, hogy a császári családban az elhunyt kis Zsófia helyett új gyermeket várnak. Jó is lesz, mondták az emberek, szegény fiatal császárné megvigasztalódik kissé és lassanként belenyugszik abba, amit a sors kegyetlen csapása mért rá.

Most már csak az a kérdés, a kis Zsófia helyett megint leánygyermek jön-e? Akkor 21-szer szólalnak meg a bécsi ágyúk. Vagy talán?...

Vagy talán teljesülne a reménység, melyet olyan epedve vár már az egész Habsburg család és birodalom: fiúgyermek születik. Trónörökös.

Szinte lélegzetvisszafojtva számlálják az ágyúlövéseket. 19, 20, 21, - ha nem szól tovább, leányka jött...

Egy pillanatnyi szünet, aztán diadalmas, szinte mámoros lelkesedéssel kiabálják az emberek: 22!

Most már nem számolnak tovább, pedig az ágyúk folyton dörögnek, egészen 105-ig.

105 ágyúlövés adja tudtul a népnek, a birodalomnak, egész Európának, hogy a császári trónnak örököse született.

Mindenki ujjong, éljenez, lelkesedik, a templomokat késő éjszaka kinyitják, az emberek tódulnak hálaadó istentiszteletre.

„Isten áldása legyen a boldog szülőkön, az ő kegyelme őrizze meg a birodalom örökösét” - imádkoznak a papok és velük együtt imádkozik a nép.

*

Ausztria ünnepli a trónörökösnek, Rudolfnak születését. És Magyarország?...

Magyarországon is elrendelik az ágyúlövéseket, a hivatalos imákat, de a magyar nép lelke nem vesz részt az ünneplésben. A gyermek - az összbirodalom reménysége - nekünk idegen, nem a megkoronázott királyunk fia. Ferenc József fején még nem ragyogott Szent István koronája, nem mondta el az esküt: „Magyarország ősi törvényeit megtartom és megtartatom.” Az a kis gyermek ott a bécsi Burgban nekünk teljesen idegen.

Csak pár hét múlva tudjuk meg, hogy a gyermek milyen ajándékot hozott bölcsőjében.

- Mondd kedvesem, - kérdezte Ferenc József feleségét, - mivel szerezhetnék neked örömet? Olyan nagy az én boldogságom, hogy alig bírom elviselni. Ha neked valamit adhatnék, ha valamit kedvedre tehetnék? Mondd, kedvesem, mi az? Beszélj, egyetlen, édes Sisikém.

Erzsébet férjére emelte ragyogó szemét.

- Ha igazán örömet akarsz nekem szerezni, adj kegyelmet a politikai foglyoknak. Nyisd ki a börtönök ajtaját és bocsásd vissza hazájukba a száműzötteket.

Ferenc József önkénytelenül hátrált egy lépést.

- Gondolod Sisi, hogy ez jó lesz így? Ezek közül az emberek közül sokan karddal harcoltak ellenem, majdnem mindannyian tettel, vagy szóval lázítottak.

- Légy irgalmas velük szemben és Isten is megáldja cselekedetedet.

Ferenc József lehajolt, megcsókolta Erzsébet fehér homlokát, ragyogó aranyosbarna haját és halkán mondta: - Ugy legyen minden, ahogy te kívánod.

Pár nap múlva a hivatalos lap már hozza, hogy az uralkodó szabadon bocsátotta a várfogságban levő politikai foglyokat és megengedte, hogy a száműzetésben levő forradalmárok hazajőjjenek.

És bár nem volt benne a hivatalos lapban, Magyarországon széltében-hosszában beszéltek, hogy a börtönök ajtaját Erzsébet nyitotta ki és a száműzötteknek ő adta vissza hazájukat.

*

A száműzetésből hazatért magyarok között ott van a 35 esztendőes Andrássy Gyula gróf. Kilenc év előtt akasztófára szegezték fényképét. Így tettek mindazokkal, kik el tudtak menekülni a halálos ítélet elől.

Erzsébet kérő szava megnyitotta Andrássy Gyula előtt otthona kapuját. Visszatérhetett száműzetéséből. Hazajött többi társaival együtt.

Andrássy egyelőre tiszadobi uradalmán, nagy visszavonultságban él. Így kellett élni minden száműzöttnak, politikai fogolynak, ki kegyelmet kapott. Andrássy Gyula egyelőre csak néz, lát és figyel. De eljön az idő, mikor egyike lesz a hatalmas, dicső munkásoknak, kik hidat vernek a szédítő rianás felett, mely a nemzetet és uralkodóját elválasztja egymástól.

VII.

A trónörökös születése után jóval nagyobb lett Erzsébet tekintélye, hatalma és befolyása. Most, már nem merik mondani: „a gyermek császárné. Nem kell komolyan venni szeszélyes kívánságait.” Erzsébet szavának már súlya van kis és nagy ügyekben egyaránt. Ő a trónörökös édesanyja.

Zsófia főhercegné megpróbálja még néhányszor magához ragadni a hatalmat, de aztán látja, hogy Erzsébet nem a régi ijedt, riadt, félénk gyermek. Igaz, most is nagyon szereti a magányosságot, az egyedüllét utáni sóvárgása egész életében megmaradt. Hacsak lehet, szeret kibújni a reprezentálás kötelessége alól, de ha szívének kedvelt ügyről van szó, erőt vesz magán.

Lelkierejét nemsokára szomorú események teszik próbára. A trónörökös, Rudolf születése után pár hónapra kitör az olasz-osztrák háború. Az olaszokban halálos gyűlölség ég az osztrák uralom ellen, különösen Haynau kegyetlenkedései óta. Megnyerik III. Napoleon segítségét és összetörik az osztrák hadsereget. Ferenc József maga is lent van Lombardiában és személyes bátorsága miatt élete is veszedelembbe került, de a végzetet nem tudja megfordítani.

A gyűlölség politikája íme, megteremtette gyümölcsét. Solferinónál döntő vereség éri az osztrák csapatokat és Ferenc József elveszti lombard tartományait.

Zsófia nagyravágyása súlyos sebet kap, mikor a solferinói vereség hírért megkapja, elájul. Erzsébet, kiről eddig az udvarban úgy híresztelték, hogy csak szeszélyes, gyermekes kívánságainak él, egyszerre saját lelkének magaslatára emelkedik.

Bár szörnyen kínozza a nyugtalanság és félti férjét a ragálytól, fél, hogy megsebesül, beteg lesz vagy elfogják, folyton talpon van. Egyik kórházból a másikba siet. Sebesülteket vigasztal, egész jövedelmét, udvartartási pénzét özvegyeknek és árváknak küldi segítségül. Hajnalban kél és késő éjszakáig dolgozik. És mikor Ferenc József megtörve hazajön, vigasztalja: „Mi megmaradunk egymásnak, és Isten velünk marad. Ha Lombardiát elvesztettük, Magyarországot kell erős és tartós kapcsolatokkal a dinasztiahoz fűzni.”

Ferenc József hajlik az engedékenységre és 1860-ban kibocsátják a császári pátenst, mely szerint Magyarországot az összbirodalmi eszme alapján akarják kormányozni. Aztán nagyon csodálkoznak, hogy Magyarország nem kap a békítési kísérleteken. Bécsben még mindig nem akarják megérteni, hogy a békéhez csak egy út vezet, a magyar alkotmány helyreállítása.

A kehidai „tekintetes úr” Deák Ferenc ott él visszavonulva falusi birtokán. De az egész ország tőle várja a döntő, irányító szót. Kossuth Lajos, mint a nemzeti függetlenség élő, eleven szimbóluma kint jár külföldön. Széchenyi lánglelke elhomályosult, tépi, marcangolja magát. A nemzet Deák Ferencre hallgat és figyel.

És Deák Ferenc azt mondja: „Nem. A békét csak egy alapon lehet megkötni, a magyar alkotmány és törvények elismerésével.”

Ferenc József legbensőbb tanácsadói, Zsófiával élükön még egyszer győzedelmeskednek. Elhitetik a királlyal, az uralkodói tekintély megalázása lenne, ha engedne alattvalóinak. „Elmentünk a legvégső határig, tovább nem lehet.”

És most hiába kér Erzsébet. Ferenc József elhiszi anyjának, tanácsadóinak, hogy a magyarok uralkodójuk büszkeségét akarják megbántani. Fejedelmi méltóságában alázták meg. „Mert Solferinónál elvesztettük a háborút, most ők is meg akarnak alázni”, - mondja Zsófia.

Megint szorosabbra fogják a gyeplőt. Kezdődik a gyanusak letartóztatása, a megbízhatatlanok ellenőrzése. Kémekkel árasztják el az országot. Senki sincs biztonságban, még saját házában sem.

A feljelentők és kémek díjazást, jutalmat kapnak. Szégyennel kell bevallani, hogy a magyarok között is akadtak besúgók, árulók. Tompa halhatatlan verse erről beszél „Testvér testvért, apát fiú elad”.

Deák Ferenc, kinek kehidai kúriáját gyakran keresik fel a kétségbeesett emberek, csak ennyit mond: „Várni! Az erőszakkal elrabolt jogokat vissza lehet szerezni, de amiről a nemzet lemond, az örökre elveszett. Nem szabad lemondani.”

*

Bécsben a Zsófia főhercegasszony vezetése alatt dolgozó titkos tanács, vagy ahogy nevezni szokták, kamarilla, a magyarok végleges letörésén fáradozik. Az uralkodót mintha teljesen megnyerték volna maguknak.

Erzsébet sértett méltósággal vonul vissza. Nagyon fáj neki, hogy szép terve, a magyarok kibékítése nem sikerült. Érzi, hogy sokáig, talán évekig kell várni, míg a magyar ügyet megint előhozhatja.

Nagyobb utazást tesz, aztán meglátogatja szüleit. Gyermekkori nevelőnője, Dorner kisasszony nagy beteg. Erzsébet elbúcsúzik tőle. Nem látja többé viszont.

1863 karácsony estéjén (a karácsony születésnapja Erzsébetnek) azt kéri férjétől, hogy magyar felolvasónőt vehessen maga mellé.

Ferenc József szó nélkül teljesíti felesége kívánságát, a bécsi udvar azonban nagyon felháborodik, mikor meghallja a tervet. Hogy a császárné mellett, úgyszólván a legbizalmasabb állásban magyar hölgy legyen?! Hát ez rettenetes...

A császár anyjával is tudatják a „vészírt”.

Zsófia főhercegasszony azonban nem vesz részt a felolvasónő-kérdés körül kerekedett harcban. Sokkal nagyobb gondok kötik le.

Miksa fia, kit a császár után minden gyermeke között legjobban szeret, kinek képességét, tehetségét, - mindenki előtt titkolva ugyan, - de többre tartja, mint Ferenc Józsefét, válaszüton áll.

Miksának el kell határoznia, hogy tovább is úgy éljen mint eddig, mint Habsburg főherceg, kinek nincs más gondja, hivatása, csapatszemlék rendezésénél, reprezentálásnál, jótékonyagságnál, vagy pedig elinduljon álmai, vágyai, a hatalom, a korona felé.

Zsófia ismeri gyermekeit. Mint nyitott könyvben, úgy olvas lelkükben. Tudja, hogy Miksa fiát milyen fékezhetetlen ambíciók gyötrik. Meglehetősen elfogulatlanul nézi gyermekeit, de neki is az a véleménye, hogy Miksa nagyraihivatott lélek és csak alkalom kell hozzá, hogy kitüntesse magát.

Most itt az alkalom.

Miksa francia segítséggel elfoglalhatja a mexikói trónt és uralkodhatik feleségével, Saroltával, ki épen olyan merész, színes és nyugtalan lélek, mint férje. És Zsófia lelkét mégis aggodalom gyötri.

Vajjon minden erejével nem azért kellene-e harcolnia, hogy Miksa és Sarolta ne hallgassanak III. Napoleon biztató szavára.

Ne építsenek a francia csapatok hűségére, segítségére és éljenek békességben, nyugalomban tovább Miramare-i kastélyukban.

Csak hogy Zsófia tudja, a nyugalom és béke gyötrelem a trónra, uralkodásra vágyó Miksának, kit fiatal felesége is lobogó lelkesedéssel fűt. Csak előre, - mondja férjének, - nyugat felé, új birodalmat teremteni, új népet hódítani!...

Aztán Zsófia lelkét is elragadja a tűz. - Igen, előre! A Habsburg család hatalmát, dicsőségét minél messzebbre terjeszteni.

Az 1864-ik év tavaszán vett búcsút Miksa családjától és elindul útjára, mely elé Ferenc József nem kis aggodalommal néz. Nem bízik III. Napoleon szavában, kit Solferinó után különben is gyűlöl. Erzsébet szeme könnyes, mikor sógorát és sógornőjét átöleli.

- Isten vezéreljen benneteket kedveseim!

Miksa is elérzékenyül. Annyi szeretet, annyi aggódo féltés van a gyönyörű szempárban. Csak Sarolta sürgeti az indulást, a trón, a korona, - mint ő mondja - a halhatatlanság felé.

Halhatatlanság, gondolja magában Erzsébet, mikor búcsúzás után nyugovóra tér. Az emberek úgy szeretnek dobálódzni a nagy szavakkal. Ez a Sarolta is... Halhatatlanság... Miksa még mindössze 32 éves...

Aztán megrázkódik és igyekszik elűzni borús gondolatait.

- Lehet, hogy Sarolta túlfűtött nagyvárú de én meg túlfűtött aggodalmaskodó, pesszimista természetű vagyok. Jóreménységgel és bizakodva kell várni a jövőt.

Zsófiát ezekben a napokban fontos és súlyos gondok foglalkoztatják. Nem tudja valami nagy figyelemmel hallgatni a főudvarmesternő, Lichtenstein hercegné jelentéseit.

- Őfelsége a császárné magyar felolvasónője megérkezett.

Zsófia fiának mexikói útjára gondol. Vajjon mekkora csapatot küldött segítségül III. Napoleon?... - Úgy?... - kérdi vontatottan és szeme a távolba néz.

- Császári Fenséged parancsára bátorkodom jelenteni, hogy az új felolvasónőt - és egy papírlapról olvasta a nevet Lichtenstein hercegné - Ferenczy Idának hívják.

Zsófia erőszakkal kényszeríti magát, hogy gondolatai visszatérjenek ide, a Burg körüli dolgokra. Nem szabad átengednie magát sem gondnak, sem fájdalomnak, sem bánatnak. Kötelességünk mindenkor, mindenütt ébren őrködni jelentéktelen és jelentékeny dolgok felett egyaránt, mert nem tudhatjuk, hogy a kis esetek mikor válnak fontosakká?

- Mit tud erről a fiatal hölgyről?

- Kecskeméti születésű, régi nemesi családból való. Mikor őfelsége a császárné kijelentette, hogy magyar felolvasónőt kíván, a legelőkelőbb főnemesi hölgyek neveiből készítettünk neki listát. Almásy grófné utólag vette be a jegyzékbe ezt a kecskeméti nemes leányt. A neve a lista legvégén volt, - de a császárné őfelsége őt választotta.

- Ez természetes. - És Zsófia arcán furcsa, keserű mosoly látszik. - A névsor végén áll, a véletlen szeszélyéből kerül a listára, nincs rangja, címe, - hát akkor a császárné őfelsége őt választja. Nagyon meglepne, ha másképpen történt volna. Különben látta ezt a hölgyet, kedves hercegné?

- Csak egy pillanatra, mikor Königsegg grófné a felséges asszony lakosztályába vezette, hogy ott bemutassa. Vékony, finom termetű, kellemes arcú fiatal nő.

- Iparkodjék közelebből megismerkedni vele.

Lichtenstein hercegné érti a kinemmondott szavakat. Ferenczy Idát, a császárné új felolvasónőjét meg kell nyerni, hogy minél előbb az ő táborukban legyen. Erzsébetnek még gondolataival, olvasmányaival sem szabad ellenőrzés nélkül foglalkozni.

Soha emberi lélek nem vágyódott úgy a magányosságra és elvonultságra, mint Erzsébet és talán nem volt még ember, kinek benső világába olyan kíméletlenül akartak volna minduntalan betörni. Lehet, hogy hosszú utazásai, bolyongásai idegen földön, idegen országokban, 8-10 órás gyalogtúrái, a bécsi udvar erőszakos betörési kísérletei nélkül (Erzsébet így nevezte a magándolgaiba való beavatkozást) nem is fejlődnek leküzdhetetlen szokásokká. Úgy érezte, menekülni kell, ha egyedül akar lenni. Menekülni az emberek elől, kik szerinte rosszakarattal figyelik minden lépését, minden cselekedetét, sőt kémkednek gondolatai után is.

Erzsébet épen olyan izgatottan várja az új felolvasónő érkezését, mint az egész udvar.

A fiatal leány, ennek a sok izgalomnak akaratlan okozója ott ült a királyné kis szalonjában. A jóindulatú Königsberg grófné biztatja, bátorítja, szedje össze magát, ne féljen. Ha így remeg és ilyen sápadt nem fog jó hatást tenni a császárnéra. Még egy pár nyájas szó, aztán magára hagyja.

Ferenczy Ida most még jobban reszket. Arra gondol, ha nem tetszik meg a felséges asszonynak, akkor vissza kell mennie Kecskemétre...

Vissza a csendes kis kúriába, a szép gyümölcsösbe, édesapja, testvérei közé?... Hiszen ez csak biztató kép. A nagyravágyás, feltűnés, fényben, pompában való élés teljesen idegen Ferenczy Ida lelkétől.

Minden fiatal léleknek vannak merész vágyai, de a bécsi Burg, a császári környezet, a Habsburgok udvara még álmában sem jelent meg a magyar nemeskisasszony előtt. Hiszen egészen véletlenül került a nevek közé, melyet Erzsébet számára kijelöltek.

Úgy gondolták, hogyha a császárné mindenáron magyar felolvasónőt akar, ne csak a főnemesi családok örüljenek. A köznemesek is hadd vegyék megelégedéssel tudomásul a dolgot. A bécsi kancellária egyik okos, értelmes hivatalnok, a nagy Habsburg asszonyra, Mária Teréziára hivatkozott, ki a magyar nemességet megnyerte és dinasztiájához láncolta. Egy pár szíves szó vagy gesztus semmire sem kötelez és nagy eredményeket érhetünk el vele.

Az udvarhoz közelálló Almássy Istvánné grófnét megkérdik, nem ismer-e érdemes nemesi családból való fiatal nőt, kinek nevét szintén fel lehetne jegyezni? Reménye ugyan nincs az illetőnek, de a névsoron szerepeltetni is kitüntetés és hadd örüljön a köznemesség, hogy az ő családjaikból is ott szerepelt valaki a fényes történelmi nevek között. Almássy grófné gondolkodott és odaírta egy kecskeméti földbirtokos leányának, Ferenczy Idának nevét.

Erzsébet végignézte a listát, - azután finom, hosszú ujját a papír végén levő névre tette és csak annyit mondott: - Arcképet kell kérni tőle. Mindenekelőtt látni akarom milyen.

Azóta két hónap telt el és Ferenczy Ida ott ül a királyné kis fogadóiban.

Ha vissza kell mennie Kecskemétre?... A sikertelenség nem bántotta, sem az esetleges gúnyos észrevételek. Másra gondolt, egészen másra.

Első pillanattól kezdve, hogy a bécsi levél megjött, érezte, neki, a gyöngye leánynak hivatása, küldetése van itt az udvarban. És mikor ennek tudatára jött, fogadalmat tett magában, hogy hivatásáért teljes erejével dolgozni, küzdeni fog.

Egy pillanatra sem kápráztatja el az udvar pompája. Nagyon is józan, okos ez a fiatal teremtes és tudja, ha itt marad is, kevés köze lesz a fényhez, ragyogáshoz. Tudja, hogy az út, melyen haladnia, dolgoznia kell, nehéz és sok veszedelmet rejt minden fordulónál. Lesznek keserves napjai, még keserűbb éjszakái, melyeken sóhajtva gondol majd a kecskeméti csendes, úri

házra, a rétekre, hol égő, nagyfejű pipacsok nyílnak. Megjelenik majd előtte a békés otthon képe. De ha itt tartják, akkor helyén marad. Mint, ahogy helyén marad a katona posztján, ha nehéz, ha veszedelmes. Az ember és sorsa elválaszthatatlanok egymástól. A legfelsőbb akaratnak kifürkészhetetlen céljai voltak velünk, mikor bennünket a földi életre elbocsátott. Nekünk csak egy kötelességünk van, az ő útjain járni, az ő rendelkezéseit teljesíteni. És Ferenczy Ida már nem fél, nem remeg.

Az ajtó kinyílik. Magas, fekete lovaglóruhába öltözött, karcsú asszony lép be. Ferenczy Ida mélyen, szertartásosan meghajlik. Mikor fölemeli fejét és Erzsébet arcába néz, magában erre gondol: Még sokkal szebb, mint a képein és sokkal varázslatosabb.

- Örülök, hogy megjött. Épen ilyennek képzeltem, mint ahogy most magam előtt látom.

Aztán csókra nyújtja kezét. Ferenczy Ida még nem tudja, hogy ez milyen kivételes kegy. Erzsébet legritkábban engedte kezét megcsókolni.

A kerek asztalon egy arckép áll, kisfiút ábrázol. Erzsébet látja, hogy Ferenczy Ida pillantása újra meg újra visszatér a képre.

- Rudolfot nézi? Ez a kép három éves korában készült. Most már nagy fiú. Hat esztendő. Furcsa, emlékezetes napon készült róla ez a felvétel, - mikor Rudolf elveszett.

- Elveszett? ismételte megdöbbenően Ferenczy Ida.

- Igen, igen A schönbrunni park elkerített részéből kiszökött a közönség közé. Később vissza akart menni nevelőnőjéhez, de nem találta az utat és keservesen sírni kezdett. Egy jólelkű öreg asszony megszólította, a nevét kérdezte, hogy hazavigye. Az én kisfiam csak annyit tudott mondani. „A mama azt mondja nekem: Pubi, a papa: Rudi.” „No de hát az idegenek hogy szólítanak?” - kérdezte az öreg néni. - „Császári Fenség.” Erre aztán a kedves, jó asszony mindjárt tájékozódott és hazahozta a gyermeket.

A császárné azon van, hogy új felolvasónője minél jobban érezze magát. Az első pillanatban megszerette és ösztönösen bízott benne. Tudja, hogy Idát ostromolni fogják és körülveszik, de kezdettől fogva érezte, hogy felolvasónője soha hűtlen nem lesz hozzá. Erzsébetnek nincsenek titkai, de védi magánélete önállóságát. Hiszen annyi szenvedés között, olyan keservesen harcolt érte...

És soha nem volt oka megbánni, hogy Ferenczy Idát hívatta fel magához Bécsbe. Nem volt neki több ilyen hűséges szolgálója, ilyen meghitt társa, ilyen bizalmas barátnője, mint a kecskeméti fiatal leány.

Erzsébet Idája pozícióját minél erősebbé akarja tenni. De ez bizony nem könnyű dolog.

A császári udvar eleinte nyájasan fogadta a fiatal leányt, meg akarják nyerni hajlandóságát, de mikor látják, hogy Ida teljesen úrnőjéé és a legcsekélyebb hűtlenségre sem kapható, - egyszerűen elfordulnak tőle.

Igyekeznek helyzetét kellemetlenné vagy legalább is kényelmetlenné tenni. Az udvar bonyolult szertartásai elég alkalmat adnak erre. Úgy tesznek, mintha nem is ők volnának okai, ha a magyar felolvasónő kínos helyzetekbe kerül. Végre is rangja nincs. Születésénél fogva a köznemességhez tartozik.

Erzsébet azonban nem hagyja Idát. Először brünni alapítványi hölgyé nevezi ki, ezzel a ki-nevezéssel a méltóságos asszony megszólítás jár. Aztán a hivatalos lap közli címét: „Öfelsége a császárné-királyné első felolvasónője”.

De Erzsébet csak így hívja Idát: „a barátnőm”.

És ha volt valaki, aki megérdemelte, hogy ez a kiváló nagy lélek barátnőjének hívja és fogadja, úgy bizonyára Ferenczy Ida volt az. Erzsébet mindjárt felismerte Ida lelkének nemes emelkedettségét, minden közönségességtől való elfordulását és tiszta, hűséges szívét.

A kecskeméti nemes kisasszony úrnője szolgálatába adta át magát. És a pillanattól kezdve, hogy Erzsébet kezét megcsókolta, nem is volt életének egyéni célja. Egy szent ügynek lett hűséges és hősie katonája. Elindult Kecskemétről, azzal a fogadalommal, hogyha bent maradhat a bécsi udvarban, minden erejével, képességével hazájáért, a magyarság sorsáért dolgozik.

És mindnyájan tudjuk, hogyan teljesítette Ferenczy Ida fogadalmát.

Deák Ferenc a legnagyobb dicsérettel, elismeréssel beszél Ferenczy Ida okosságáról, hűségéről. Több levelében említi, miként tudta ez a kiváló, nemeslelkű leány Erzsébetnek irántuk való szeretetét erősíteni és a megfelelő célok szolgálatába állítani.

És Andrássy Gyula ezt mondja Ferenczy Idáról: „A magyar nemzet örök hálával tartozik ennek a kiváló nőnek, aki csöndesen, titokban, saját személyét szinte eltüntetve, de fáradhatatlanul dolgozott a kibékülés és megértés munkáján.”

Erzsébet és felolvasónője között egyre bensőségebbé válik a barátság. Az uralkodónő tegezi Idát, pedig családja tagjain kívül ezt soha senkivel nem tette. A felolvasás majdnem mellékes. Ida beszél úrnőjének Magyarországról, a magyar népről, a magyar viszonyokról, főként beszél arról, mennyire szívébe fogadta Magyarország uralkodónéját.

- „Hátha majd egyszer megkoronázott királyné is lesz az uralkodóné”, - mondta egyszer. Aztán megrémült vakmerőségétől és térdreesik Erzsébet előtt. Erzsébet mosolyogva emeli fel, de szeme komoly és a távolba néz.

- Bolondos kisleány vagy te Ida. Mitől ijedtél úgy meg? Hiszen nekem sincs ennél nagyobb vágyam.

A császárné mondásának visszhangja eljut Magyarországra, mert Ferenczy Ida, ki olyan okosan és hűségesen tud hallgatni, ahhoz is ért, mikor kell megszólalnia. Az emberek szívében újra kigyul a remény. Nincs olyan sötét éjszaka, melynek el ne jönné a virradatja.

*

1866 telén a királyi pár megint Budán tartózkodik. Most már nem írnak császárról, császárnéről, hanem Magyarország „örökös királyának” nevezik Ferenc Józsefet. A fogadtatás jóval melegebb, mint az első út alkalmával. Nemcsak Erzsébetnek szól az „éljen”, hanem férjének is. Mert mint Andrássy Gyula gróf mondta: nehéz dolog a királyra haragudni, mikor a királynét annyira szeretik.

Óriási, díszes bandérium fogadja az uralkodópárt, majd a hercegprímás vezetésével küldöttség tiszteleg előttük és külön meleg beszéddel fordulnak Erzsébet felé.

Ferenc József még kissé tartózkodó, de a királyné már magyar ruhában fogadja a küldöttséget.

A magyar ruha egész Európában divat volt ebben az időben. Néhol festőiessége miatt hordták, néhol az osztrákok elleni ellenszenvből tüntettek vele. A magyarság hősi küzdelme, elnyomása, szenvedése, Kossuth Lajos európai és amerikai körútja mindenütt érdeklődést keltett Magyarország és ellenszenvet Ausztria iránt. Ahol a politika megengedte, kifejezést is adtak ennek a kettős érzésnek. III. Napoleon felesége, Eugénia császárné egy udvari estélyen magyar ruhában jelent meg, Bonaparte Mathilde hercegnő pedig olyan dominót viselt, melyre Magyarország térképe volt felrajzolva.

Erzsébet ragyogó szépségét a magyar ruha, a csipkés arany főkötő mintha még jobban kiemelte volna. Ebben az időben mutatják be neki Andrássy Gyula grófot, ki leghívebb embere lesz, kiben ő is feltétlenül megbízik.

A királyné egyik bizalmas beszélgetése alkalmával így szólt Andrássyhoz.

- „Látja kedves gróf, most olyat mondok magának, amit senki másnak nem mondanék. Nekem nagyon fáj, ha Olaszországban rossz úton mennek a császár dolgai, de ha Magyarország és uralkodója nem tudják megérteni egymást az engem megöl.”

Amilyen lelkesedéssel búcsúztatták itt a királynét, olyan kedvetlenség fogadja Bécsben. Az egyik lap nyíltan megírja: „Őfelsége kizárólagosan Magyarország királynéjának érzi magát és néha arról is megfélekedezik, hogy ő Ausztria császárnéja. Magyar felolvasónője mellett egy magyar ujságírótól, Falk Miksától is órákat vesz, mely órákon Falk Magyarország történelméről, költészetéről, irodalmáról tart előadást a felséges asszonynak.”

Ferenc József megtiltatja a lapoknak, hogy felesége személyével foglalkozzanak. De ha a hangos szó tilos, a suttogás terjed tovább.

És ha a császárné személyéről nem szabad beszélni, támadják azt, ki neki udvartartásában legkedvesebb, kiről mindig csak úgy beszél „a barátnőm”. Ferenczy Idát vádolják, hogy magyar baloldali képviselőkkel tart fenn összeköttetést és ezek javára befolyásolja úrnőjét. A bécsi rendőrfőnök jelentést is tesz az ügyről és mindenki várja a magyar felolvasónő bukását.

De Erzsébet nem hagyja Idát. Sőt csillagkeresztes hölgyé nevezteti ki, amivel már a kegyelmes cím jár.

VIII.

Aztán egyszerre vége szakad az apróbb és nagyobb áskálódásoknak, cselszövényeknek. A háború réme itt van a látóhatáron.

A sötét fellegek egyre jobban tornyosulnak, s elkerülhetetlenné válik az egész Európát meg-
rázó vihar. 1866 július 15-én kitör a háború Poroszország és Ausztria között és 16-án a porosz
seregek már előzönlük Ausztria földjét.

Három hét sem telik el, a poroszok Königrätznél teljesen szétverik az osztrák hadsereget,
diadalmasan nyomulnak előre és nincs erő, mely feltartóztassa őket. A bécsi udvar kétségbe-
esetten hallja a harctérről jövő híreket. Zsófia főhercegasszony ágyának esik, Ferenc József
emberfeletti erővel nyugalmat erőltet magára. Csodálatosképen a gyöngé, törékeny Erzsébet
áll legerősebben helyén.

Életének minden szakában meg lehet figyelni ezt a furcsa kettősséget. Míg minden rendben
van, Erzsébet bizony néha szeszélyes a maga egyéni útján jár és saját kedvteléseit mindenkié
fölé helyezi. De amelyik pillanatban megpróbáltatás, veszedelem mutatkozik, Erzsébet szinte
felolvad a magasztos önfeláldozásban. Nem ismer kíméletet önmagával szemben, csak a köz-
nek, a közért él. Senki nálánál jobban nem értett ahhoz, hogy válságos órákban egy felsőbb
hatalom szolgálatába adja magát és amit kötelességének ismert, amellet tántoríthatatlanul
kitartson.

Erzsébet ez időben írja édesanyjának. „Szörnyű napok... És ki tudja még mi következik?
Zsófia főhercegnő (Erzsébet mindig így ír vagy beszél anyósáról) nagybeteg. Mintha az én
szegény „kicsim”-re (Ferenc Józsefet szokta így szólítani) nem szakadt volna elég szerencsét-
lenség, még családi bajok is kínozzák. A poroszok már Nikolsburgban vannak, tábornüzeik
fénye látszik Bécs külvárosaiban. Mit várhatunk? Mit remélhetünk?... Még jó, hogy a
gyermekek egészségesek, bár Rudolf sok gondot okoz nekem. Túlkorán fejlett, nagyon okos,
de olyan szertelen és annyira nem képes magát fegyelmezni. Én a nevelést hibáztatom. Aztán
ezek a szörnyű napok teljesen feldúlják a gyermek különben is izgékony idegzetét. Rudolf
pontosan tudja, mi történik körülöttünk és velünk. Igyekszem megnyugtatni, de tudod, hiszen
említettem neked, mennyire kivették a kezemből nevelését, mindenáron igyekszem közel
félni lelkéhez, melyet erőszakkal távolítottak el tőlem. Különben minden szabad időmet
kórházakban, sebesültek mellett töltöm. Irtózatos ez a sok szenvedés... Leginkább a magyar
sebesültek ágyánál vagyok, megértem beszédüket és tolmácsolom kívánságaikat. Persze,
ebből megint csak szóbeszéd lesz az udvarnál. Nem szeretik, hogy annyit foglalkozom a ma-
gyarokkal. Az emberek még a megpróbáltatás és szenvedés óráiban sem tudnak felemelkedni
és teljes erővel egymás segítségére lenni. Az én „Kicsim” úgy határozott, hogyha a poroszok
tovább előrenyomulnak, én, a gyermekekkel Budára megyek. Isten oltalmazzon meg bennün-
ket.”

És ez a kétségbeesett levél még nem is mond el mindent.

Nem mondja el, hogy Bécsben tüntetések voltak a hadvezetőség, az államtanács sőt a dinasz-
tia ellen. A vesztes háborúért mindig viselni kell valakinek a felelősséget, és néha bizony
igazságtalanul szakad valakire a felelősség. Poroszország úgyszólván kierőszakolta ezt a
háborút, mert nem akarta tovább megtúrni Ausztriát a német szövetségben, a Bundban. A
gyorsan megnövekedett és erőrekapott poroszság akar a németiség vezére lenni és célját ha
fegyverrel, erőszakkal, de el is éri.

Bécsben azonban szégyenteljes dühvel nézik a megaláztatást, a Burg előtt nagy tömeg csoportosul és hallják a kiáltásokat: „Lemondani! Lemondani!”

Ferenc József sápadtan, de emelt fejjel áll az egyik ablakban. A kiabálás csak, mint artikulálan moraj hallatszik hozzá, de ő tudja jól, mit jelent. Tizennyolc esztendővel ezelőtt ugyanez a fenyegető moraj, ugyanez a lemondást követelő kiáltások hallatszottak nagybátyjának, a szegény, gyöngé V. Ferdinándnak ablaka előtt.

Ferenc József egyszerre csak puha, finom kezét érez vállán. Nem fordul meg, de jól tudja, kié ez a virágsziromhoz hasonlatos kéz. Senki más nem tud ilyen gyöngéden és biztatóan simogatni.

- Kicsim, - hallja most Erzsébet hangját. - Nem szabad átadnod magad a kétségbeesésnek. Erősnek kell lenned magadért, gyermekeidért és értem.

- Sisi... - alig lehet hallani a máskor oly érces hangot.

- És hidd el nekem, drága Kicsim, nincs is okod kétségbeesésre. A helyzet szomorú, nehéz, de nem vigasztalan. Ami elveszett, oda van, az már a múlté. Szabad érte szomorkodni, emlékéit meggyászolni, de nem szabad érte a jelent, a jövőt odadobni.

- Jelen?... Jövő?... - Mérhetetlen keserűség hangzott ki Ferenc József szavából.

- Igen. Lombardia, Velence, a német szövetségben való vezetőszerp elveszett. De most családodért, Rudolfért arra kell gondolnod, amit meg kell tartani, a mire a jövőt építhetjük.

- Mit akarsz Sisi? - kérdi Ferenc József halkán.

De lelkében tudja jól, mit kíván felesége tőle.

- Koronáztasd meg magad magyar királynak.

- Sisi, hiszen ezt csak úgy lehet - - -

- Ha visszaállítod alkotmányukat és esküt teszel törvényeikre.

- Újabb megaláztatás.

- Miért lenne megaláztatás? A magyarok csak azt kérik, ami az övék.

- Sisi... Te is bántani akarsz...

- Drágám, szembe kell néznünk az igazsággal, mégha bántó is, mert csak ez menthet meg minket.

- Hogy én most menjek feléjük, mikor hadseregemet szétverték a poroszok és nem tudom, hogy az ellenség pár nap múlva nem szállja-e meg Bécset? A magyarok épen olyan jól ismerik helyzetünket, mint mi magunk. El tudod képzelni, mennyire megfognak alázni bennünket követelésükkel? Hiszen tudják, hogy ki vagyunk nekik szolgáltató.

- Idehallgass - és Erzsébet gyönyörű, nemes arca kipirult. - Idehallgass és higgyél nekem. A magyarok most sem fognak többet kérni, mint mikor erősnek és hatalmasnak tudtak minket.

- Sisi, honnan veszed ezt?

- Ismerem a magyarokat.

- És ha tévednél? Gondold el, mekkora szégyen, megaláztatás?!... Mi elibük megyünk és ők kihasználják kétségbeesett helyzetünket.

Csend volt, mély döbbenetes, a nagy, sorsdöntő eseményeket megelőző csend.

- Idehallgass kedvesem - és Erzsébet szava komoly, ünnepélyes. - Nekem épen olyan drága a te uralkodói és emberi méltóságod, mint saját magadnak. Nekünk erre életünknel is jobban kell vigyázni. Soha nem tűrném, - még ha trónodat és fiad örökségét mentenéd is meg vele, - hogy megalázd magad. Azért ha arra gondolsz, hogy a magyarok ki akarják használni szerencsétlenségünket és olyan dolgot akarnak kicsikarni tőlünk, ami nem illeti meg őket, egyetlen lépést se tegyél feléjük. Én magam fogok menni Budára, - én egyedül. Ha a magyar nemzetet nem találom annak, akinek lelkemben hittem, visszafordulok. Isten kegyelmébe ajánlom magam, téged és gyermekeinket. Együtt várjuk be végzetünket.

Ferenc József úgy nézte az előtte álló Erzsébetet, mint ha most látná először.

Mi ez? Csoda történt?... Itt, előtte?... Felesége az édes szép, kis Sisi előtte emelkedik fel beláthatatlan magasságokba.

Pár pillanatig szólni sem tudott, aztán halkan mondta:

- Menj Sisi és tégy úgy, ahogy szíved súgja, lelked parancsolja.

*

Erzsébet senkit sem visz le Budára, csak Ferenczy Idát.

A szomorú eseményekre való tekintettel nem akar hivatalos fogadtatást. A lapok csak annyit írnak: sebesült magyar katonákat jön meglátogatni a budai és pesti kórházakban.

De a tömeg érzését, ha gyűlölet, ha szeretet, nem lehet elfojtani.

Bécsben hiába vigyáztak a rend hivatalos őrei, a Burg ablakáig hallatszott a kiáltás: „Lemondani! Lemondani!” Pesten hiába figyelmeztették az újságok a népet, hogy a királyné csendet akar. A pályaudvar körül, fel a budai palotáig mindenütt óriási tömeg. A házak virág- és zászlódíszben és mindenütt hallatszik a szeretetteljes, rajongó üdvözlés: „Éljen a királyné!”

A királynét a pályaudvaron Deák Ferenc és Andrássy Gyula várja, velük együtt kocsizik fel a várba és mindenütt virágok hullnak kocsijuk elé. Az óriási tömegben alig bír a hintó haladni.

És Erzsébet halvány arca kipirul, a szomorú, fáradt vonások élénkebbé lesznek, kihajol kocsijából és jobbra-balra integetve köszöni meg az üdvözléseket.

A többi aztán a történelemé.

Magyarország most menti meg harmadszor a Habsburgok trónját.

A királyné sorra látogatja a kórházakban fekvő sebesülteket, de közben folyton Deák Ferencsel, Andrássyval, Mailáthtal tárgyal.

Ferenczy Ida szinte futári szolgálatot teljesít. A gyöngé, törékeny szervezetű fiatal nő állandóan úton van Buda és Bécs között. Leveleket visz a királynétól Ferenc Józsefhez és hozza a válaszokat. Postára, vagy idegen kézre ezeket a fontos írásokat Erzsébet nem bízta.

A munka, melyet Erzsébet vállalt nemcsak felemelően magasztos, hanem szinte emberfelettien nehéz. A súlyos sebek, melyeket a szabadságharc leverése ejtett, még korántsem hegedtek be. Akadnak a magyar államférfiak között engesztelhetetlenek, kik azt mondják: ütött a bosszú órája. Mások nem bosszúra gondolnak, hanem a jó alkalomra, most sok mindent ki lehet erőszakolni a Habsburgoktól, hiszen halálveszedelemben van az egész dinasztia. A porosz ott tartja kezét az uralkodócsalád torkán.

Deák Ferenc azonban megrázza fejét. „Semmivel sem szabad többet követelnünk a szerencsétlenség óráiban, mint amit kívántunk, mikor a Habsburgok hatalma teljes dicsőségben ragyogott. A magyar nép jogaiért, törvényeiért, nemzeti önállóságaért küzd. Jogos tulajdonáért, melynek semmi köze a szerencse vagy a balsors eshetőségeihez.”

*

Forró nyári napon magyar utas érkezik egy bécsi egyszerű kis fogadóba. Nehézkes járású, idős magyar úr. Ferenczy Sándor néven írja be magát a vendégekönyvbe.

Az idegent senki nem ismeri, magyar földbirtokos, biztosan a bécsi vásárra jött, csendes kis szobát kér.

A vendég egyfogatu bérkocsit hozat. Szerény körülmények között élő ember lehet, - gondolja magában a portás, mert a magyar urak mindig szép, díszes kocsikat hozatnak.

Az öreg úr azt mondja a konfliskocsisnak: körül akarok nézni egy kicsit a városban. Mikor már jó messze vannak a fogadótól megállítja, kifizeti és gyalog indul tovább. Aztán egy másik egyfogatúba ül és halkán mondja: a Burgba.

A kocsis a külső udvarban teszi le az öreg urat, és az lassan megindul befelé. A belső kapunál egy tiszt áll. Az öreg úr halkán nevét mondja. A várakozó tiszt haptákba vágja magát, feszes vigyázzállásban tiszteleg és vezeti fel a lépcsőn, egyenesen az uralkodó lakosztályába.

És az egyszerűen öltözött öreg úr, ki Ferenczy Sándor nevet írta be a vendégekönyvbe, most ott áll uralkodója előtt.

- Isten hozta, kedves Deák; - mondja Ferenc József. - Örülök, hogy eljött hozzám és remélem, megelégedéssel búcsúzunk majd el egymástól.

A kihallgatás másfél óráig tartott. Senkisé tud róla a királyon, királynén és egy-két bizalmas emberen kívül. Mint ahogy senki nem hallotta a beszélgetést, melyet Ferenc József és a haza bölcse folytattak. De mindaketten lelkük mélyéig meghatva váltak el egymástól.

És mikor Ferenc József megszorította Deák kezét, már a magyar nemzet és királya fogott egymással kezét.

IX.

Hetven év telt el a gyönyörű pünkösdi nap óta, hogy Szent István koronáját Ferenc József fejére tették.

A káprázatos fényben, ragyogásban a magyar nemzet öröme és boldogsága tükröződött.

1867 június 8-án indult el a koronázási menet a Mátyás templom felé. Legeslegelől a bandérium élén Ráday Gedeon, mint a jászkunkapitányság főparancsnoka. Vállán párdúcőr, oldalán Lehel kürtje. Követi a jászok és kunok bandériuma. Majd Magyarország összes vármegyéinek bandériumai, saját színeikben és zászlóikkal. Külön a főváros küldöttsége. Hódolatteljes tiszteletből Erzsébet királyné színeit viselik.

Andrássy Gyula gróf, a miniszterelnök, minisztereivel együtt pompás díszmagyarban. Aztán a legmagasabb rangú katonák és a keresztet vivő püspök. Külön csoportban a főhercegek.

Közvetlen a keresztet vivő püspök után hófehér lovon a király, udvari kíséretével, majd az ország összes érsekei és püspökei teljes egyházi díszben.

Lassú méltósággal halad Mária Terézia gyönyörű barokk hintója, melyben a királyné ül magyar díszöltözetben. Mária Terézia hintója csupa arany és kristály. Belsejét Rubens képei ékesítik. A batárt nyolc fehér ló húzza. A lovak sörénye majdnem a földet sepi és gyöngy-sorok vannak beléűzve.

A királyné udvari hölgyei és palotahölgyei négylovas hintókon. Köztük szerényen meghúzódva Ferenczy Ida. Majd magyar testőrök és huszárok csapata zárja be a káprázatos menetet.

Bent a Mátyás templomban a hercegprímás teljes díszben, nagy papi kísérettel a főoltár előtt várja a királyi párt. Az emelvényen foglalnak helyet, míg a kíséret tagjai közül azok, kiknek joguk volt a templomba lépni, elhelyezkednek.

Felhangzik Liszt Ferenc koronázásra írt zenéje és a mise elkezdődik. A király átmegy az evangéliumi oldalra és leül egyedül az ott felállított trónszékre. Haynal bíboros, a kalocsai érsek a következő szavakkal fordul a hercegprímás felé.

„Tiszteletreméltó Atyám. Az Anyaszentegyház úgy kívánja, hogy az itt jelenlevő nemes lovagot az ország királyi méltóságára emeld.”

A hercegprímás most intő szavakat mond a királynak. Inti a jó erkölcsre, az irgalmasságra, a törvények megtartására és Krisztus alázatos és hűséges követésére. A király letérdepel, úgy hallgatja a hercegprímás intő szavait. Aztán két kezét a Bibliára téve megesküszik a törvények, a jog, az igazság és a béke megtartására.

És most következik a nagy történelmi pillanat, mikor a hercegprímás és a nádorhelyettes, Andrássy Gyula gróf miniszterelnök Ferenc József fejére teszik Szent István koronáját s magyar királlyá koronázzák.

Ferenc József feláll térdéről kezébe veszi a jogart, baljába az ország aranyalmájával és a prímás főpapi kíséretével a trónhoz vezeti. Ugyanekkor mikor Ferenc József leült trónjára, Andrássy Gyula gróf miniszterelnök, mint nádorhelyettes kiállt a templom kapujába és kalapját magasra lengetve hangosan kiáltja: „Éljen a király!”

Az ágyuk dörögnek, a harangok megszólalnak és a nép örömujjongással üdvözli alkotmányos, törvényes királyát.

A király most a hercegprímáshoz fordul és kéri, hogy Erzsébet császárnét koronázzák meg Magyarország királynéjává.

Ezt a szertartást a veszprémi püspök végzi. A királynénak nem fejére teszik, vállát érintik a szent koronával, a püspök ezt mondja: „Erzsébet, én a haza királynéjává, Magyarország szeretett anyjává koronázlak téged.” Erzsébetet a király oldalára vezetik a trónra és felharsan a Te Deum.

A király a kíséret nagyobb részével a helyőrségi templomba ment, gyakorolni a szent koronával járó egyik jogát az aransarkantyús lovagok felavatását. A királyné pedig az egész hölgykísérettel visszatért a budai palotába, nehéz brokát ruháját könnyű tüllruhával cserélte fel és a Lloyd palotából nézte végig gyermekeivel együtt a koronázás további ünnepségét.

A lovaggáütés fényes szertartása után a király megint fehér lovára ült. A menet megindult, az ágyuk újra megszólalnak, a harangok zúgnak, folyton megújuló üdvkiáltások között halad a király Szent István koronájával fején és palástjával a vállán, ragyogó kíséretével együtt Pest felé a belvárosi plébánia terére.

Végre megérkezik a menet a mai Eskü-térre.

Ferenc József leszáll lováról, a magyar főlovászmester kivont karddal és egy püspök az apostoli kereszttel megy előtte. Ő maga a hercegprímástól, a kalocsai érsektől és magyar minisztereitől kísérve felhalad az eskü-emelvény lépcsőjén.

Andrássy Gyula miniszterelnök átnyújtja a királynak az eskü szövegét. A király átadja a hercegprímásnak és baljába fogva Szent István apostoli keresztjét arccal a templom felé fordul és esküre emeli fel jobbját. - Magyarország ősi törvényeit, megtartom és megtartatom. Isten engem úgy segéljen!

Az eskü után az egész menet átvonul a Lánchídtérre, melynek azóta Ferenc József-tér a neve. Ennek a térnek a közepén állt a Királydomb, melyet Magyarország vármegyéinek földjéből hordtak egybe. Mikor a királyi menet megérkezett, a király kivált kíséretéből és fehér paripáján, fején koronával, vállán palásttal felvágatott a Királydombra. Kardjával a négy világtáj felé vágott, jelezve, hogy az országot bármely oldalról támadja is meg az ellenség, meg fogja védelmezni.

A király és a nemzet megtalálta egymást.

A királyné, ki egymáshoz vezette őket, ott állt a Lloyd palota ablakában. És ott állt mellette két gyermeke, a 9 éves trónörökös, Rudolf és leánya, Gizella.

Erzsébet jobbkeze a trónörökös fején pihent, míg baljával az örömtől mámoros, a királyt körülrajongó tömegre mutatott.

- Ez majd a tied lesz egyszer Rudolf. Tied lesz a magyar nemzet szeretete, ragaszkodása, hűsége. Vigyázz rá! A legnagyobb kincs és legfőbb érték örökségedben, mely Isten rendeléséből reád fog szállni.

A magyar nemzet ősi szokás szerint koronázási ajándékot ad a királyi párnak. Százezer aranyat. Erzsébet arra kéri férjét, adják oda ezt az összeget a magyar szabadságharcban küzdött honvédek menháza számára.

Ferenc József teljesítette felesége kérését.

*

Az országos ünnep után jönnek a munkás hétköznapiak. Királyra, nemzetre nagy feladat vár. Magyarországnak a nyugati műveltségbe és gazdasági életbe való bekapcsolása.

Az ötvenes évek reformmozgalma szédítő iramban repítette fel a nemzetet. Soha el nem halványuló, az egész európai horizontot bevilágító csillagok ragyogtak fel égboltunkon, államférfiak, mint Kossuth Lajos, Széchenyi István, Eötvös József, Deák Ferenc, költők, írók, mint Vörösmarty, Arany, Petőfi, Vajda János, Jókai, hadvezérek, mint Görgei, Damjanich, Klapka... Aztán jött Világos... Az emberek Mohácsra gondoltak, a nagy temetőre.

1867-ben a koronázás után mindenki úgy érezte, folytatni kell a munkát.

A halhatatlanok megmutatták az utat. Csak legyen erőnk rajta járni.

Természetesen Deák Ferencre akarják bízni az ország hajójának kormányzását, de az öreg tekintetes úr Andrássy Gyula grófot ajánlja maga helyett miniszterelnöknek. Nem akar elfogadni, sem hivatalt, sem díszet, sem kitüntetést.

De mikor azt mondják tapasztalatára, bölcsességére, tekintélyére van szükség, akkor elhagyja kehidai magányát.

Felköltözött Budapestre és ott élt az Angol királyné-szálló két egyszerű szobájában. És nem volt politikai esemény, melyet meg nem tárgyaltak, meg nem beszéltek volna vele. Ide címezte neki Erzsébet levelét, melyben ez állt: „Tudom, nem szeret meghívást elfogadni, de talán az én kedvemért mégis kivételt fog tenni és eljön hozzám ebédre”.

*

A királyné, mióta megismerte, mindig otthonának tekintette Magyarországot. Amint tehetett, leköltözött hozzá. Bécsi lapok kiszámították és ritkított betűkkel közölték, hogy a császárné az év 365 napja közül 228-at töltött Magyarországon. Andrássy Gyula gróf indítványára a nemzet megvette a királyi pár számára a gödöllői uradalmat és Erzsébet most még szívesebben látogat le hozzá. Gödöllőért még külföldi utazásairól is le tudott mondani, pedig az utazgatásban éppen olyan nagy kedve telt, mint édesapjának.

Szerette az idegen földön való bolyongást, ahol minden szertartásosság nélkül, rangrejtve járhatott meghitt kíséretével. Legszívesebben Ferenczy Idát vitte volna magával, de a gyöngye szervezetű fiatal nő nem bírta a nehéz, fárasztó hegymászásokat, gyalogtúrákat. Így került Erzsébet mellé Festetics Mária grófnő udvarhölgynek.

Mert mikor útítársat, meghitt kísérőt kellett választani, megint csak magyar emberre esett a királyné választása. Magyar volt főudvarmestere is, Nopcsa Elek báró.

*

A békés munkálkodás, a harmonikus együttműködés napjaiban egyszerre csak szörnyű hír érkezik. Miksa főherceget, ki Mexikóban császár lett, fellázadt alattvalói elfogták.

Ferenc József rossz sejtelmeinek igaza volt, mikor nem bízott a francia segítségben. III. Napoleonnak az európai bonyodalmak miatt szüksége volt Mexikóban levő csapataira, visszahívta őket és Miksa védtelenül kiszolgáltatva a lázadók kezébe került.

A koronázási ünnepség után még két hét sem telt el, mikor Miksát Mexikóban agyonlőtték.

A gyász híre az egész Habsburg családot lesújtotta.

Zsófia nagy beteg lett és nem is nyerte többé vissza egészségét. Még egypár esztendeig élt, de ez már csak lassú búcsúzkodás mindentől, ami valaha drága és kedves volt neki.

Ferenc József némán, fejét lehajtva fogadja a gyász hírt, Erzsébet, ki legkedvesebb sógorát vesztette el Miksában, erőt vesz fájdalmán, hogy férje mellett állhasson a szörnyű órákban.

Elindult a trónért, koronáért, - gondolja Erzsébet, - hogy aztán 35 éves korában idegen földön idegen emberek kiontsák vérének. Szegény Sarolta, hogy tüzelte, lelkesítette férjét. Pedig milyen boldogok lehettek volna ott a tenger mellett a szép miramarei kastélyban. Szépek, fiatalok voltak és annyira szerették egymást. És most?... Mi lesz Saroltával? Vajjon hogy viseli azt, ami rámerített?

Erzsébet még nem tudta, hogy Sarolta beteg és nem is fog meggyógyulni. Mikor férje kivégzésének híre megjött, elvesztette öntudatát és nem is nyerte vissza többé e földi életben. Mint élőhalott élt a miramarei kastélyban, nem tudva semmiről, nem emlékezve semmire. Egész nap, néha éjszakánként is ott állt a kastély ablakánál és várta férjét, ki diadalmas hősként, császári díszben fog hozzá megérkezni Mexikóból.

*

Lassanként megenyhül kissé a sötét gyász és az emésztő fájdalom. Ferenc Józsefnek minden csapást segít elviselni rendíthetetlen kötelességérzete, a tudat, hogy történiék bárhol bármi, neki mindig helyén kell maradnia.

Erzsébetnek is nagy gondjai vannak fia nevelése körül, mely nézete szerint nem a kíváncsú irányban halad.

Rudolfot csecsemőkora óta nagymama utasítása szerint nevelték. Mindenekelőtt az uralkodói öntudatot kell erőssé tenni benne, mondta Zsófia.

Erzsébetnek mindjárt kezdetben voltak kifogásai. Ő, mint kijelentette, embert akar fiából nevelni. Derék, élete minden vonatkozása és körülményei között helytálló embert.

De bár befolyása Rudolf születése után egyre erősödött és hatalmasodott, ebben a kérdésben nemcsak anyósával, hanem az egész Habsburg ház szellemével, hagyományaival találta magát szemben.

Itt még sokkal erősebben és keményebben kellett harcolnia, mint mikor a magyarokért küzdött és a harc, sajnos, sokkal sikertelenebb volt.

Ferenc József is azt akarta, hogy fiát a hagyományok és a Habsburg dinasztia átöröklött szellemében neveljék. Rengeteg gondja és baja között nem foglalkozhatott sokat Rudolffal és úgy gondolta, nem tehet többet és jobbat fia érdekében, mintha nevelését olyan férfiakra bízza, kiket környezete, tanácsadói, mint kitűnő, hűséges embereket ajánlanak.

Ezek a kiválasztott férfiak, lehettek jó katonák, a császár igazi hívei, de a neveléshez nem értettek.

Annyira nem értettek, hogy az élénk, túlkorán fejlett gyermek lelkiéletének kialakulása mindjárt kezdetben rossz utakon haladt. Uralkodói önértetét erősítették, de az ezzel járó felelősségérzetet nem bírták a gyermekbe belenevelni. Gyors felfogású, fogékony elméjének bő táplálékot adtak, de nem szoktatták fegyelmezettségre, kíváncságnak, szeszélyeinek megfékezésére. A birodalom leendő uralkodójának kedvében akarván járni, óvakodtak az őszinteségtől. A gyermek már azt is tiszteletlenségnek veszi, ha figyelmeztetni merik valamire.

Erzsébet, mikor látja, milyen rossz és helytelen ösvényen halad Rudolf nevelése, azonnal tudatja férjével. A nevelőket kicserélik és Rudolffal most szigorúan bánnak. De ez nagy visszahatást okoz az ideges gyermek lelkében.

Rudolf külön udvartartást kap és most megint új arcok veszik körül. Ezek azon dolgoznak, hogy mindenkitől elidegenítsék és saját önző céljaiknak nyerjék meg a trónörököst.

Elmáját foglalkoztatták, de szívét elhanyagolták. A tudást erőltették és a lélek erősítésével, képzésével nem sokat törődtek. A tragikus végzet, mely később lesújtott a szerencsétlen királyfira, a még szerencsétlenebb szülőkre, már ott leselkedett a gyermekszobájában és várta, mikor üt az óra, melyben magával sodor majd mindent.

*

Egyelőre ezek még a jövő árnyképei és senki nem sejtheti, hogy valamikor döbbenetes valósággá válhatnak.

Most napfény, derű, melegség mindenhol.

Magyarországot hihetetlen gazdasági és kulturális fellendülés emeli magasba. Budapest, melyet az ötvenes években egy angol utazó Európa legnagyobb falujának nevezett, egyszerre kezdi kiformálni saját egyéni arcát, jellegzetes karakterét és Európa egyik legszebb városává fog fejlődni.

Jósika Miklós regényt ír ezzel a címmel „Egy kétemeletes ház Pesten”. A kétemeletes ház nagy ritkaság és nevezetesség volt akkoriban. Alig telik el néhány esztendő, a kiegyezés után gombamódra emelkednek a többemeletes bérpaloták. Felépül az Andrássy-út, akkoriban még Sugár-út a neve, a körutak, a művészi nagyvillák. Már áll az Operaház, a Szent István Bazilika, a Népszínház, a Parlament palotája. Budapest lassan leveti gyermekcipőit, egyre jobban fejlődik, nő, hatalmasodik. Óriási magyar vállalatok, bankok ideterelik a külföldi tőke érdeklődését, vasutak hálózják be az egész országot, hajók futnak a Dunán a Fekete tengerig, Széchenyi István álma valóra vált.

Az irodalom, a művészet, tudomány virágzásba borul. Arany János alkotó ereje hihetetlen mélyé válik és óriási magaslatokat ér el. Ott áll mögötte a magányos, bús vándor, Vajda János. Ott sorakoznak a fiatalok... A festőművészetben Munkácsy Mihály, Paál László, Szinyei Merse Pál, a muzsikában Liszt Ferenc, a szobrászatban Fadrusz, az építőművészetben Ybl Miklós és a többiek.

És Erzsébet kedvelt regényírója, Jókai, kinek a királyné úgyszólván minden könyvét a megjelenés után azonnal elolvasta és gyönyörködött benne. A királyné egy ízben így szólt Jókaihoz:

- A maga regényalakjai, kedves Jókai, mind jó ismerőseim. Tudom, hogy csak a maga fantáziájában kaptak életet, és mégis közelebb állnak hozzám, mint sok eleven ember. Én jól ismerem Kárpáthy Zoltánt, Ankerschmidt lovagot, Baradlay Richárdot, meg a többieket. Az életem szegényebb és sívárabb volna, ha a maga jóvoltából össze nem hoz velük a sors.

A királyné otthona Magyarország, főként Gödöllő. Itt rendezik a híres vadászatokat, lovaglőversenyeket, multságokat. Itt fogadja Erzsébet a magyar tudomány, művészet és politikai élet kiválóságait.

A koronázás utáni években óriási ünnepeket rendeznek Bécsben és Budán. Egymásután érkeznek a fejedelmi vendégek.

Eljön a walesi herceg, a későbbi VII. Edward angol király, a porosz trónörökös, feleségével, az orosz trónörökös.

De mindezek között a fejedelmi vendégek között legérdekesebb a perzsa sah látogatása. A királyné még esztendőik multán is mulatott, ha Perzsia felséges uráról beszélt.

A sah európai körúton volt és már sok furcsa hír előzte meg idejövetelét. Párisban egyik szolgálja elvesztette a sah kedves kis kutyáját és felséges gazdája egyszerűen ki akarta végeztetni az ügyetlen szolgát. Nagyon csodálkozott, sőt méltatlankodott, mikor megmagyarázták neki, hogy a francia törvények nem engedik az ilyesmit. A tettet fel kell jelenteni a bíróságnál, és ha az bűnösnek, vagy hibásnak találja, tettehez illő büntetést szab ki rá. De gondatlanságból származó kutyavesztésért Európában nem szoktak embervért ontani.

A sah csodálkozott, sőt méltatlankodott. Aztán így szólt:

- Na jó, hát ha így van, legyen így... - De szemmel láthatólag nem volt megelégedve az európai törvények szellemével. Kivált mikor megtudta, hogy szolgálja kerekét oldott és egy francia nagybirtokos fogadta fel. Hát ez hallatlan!... Így még Perzsiában sem húzhatja el a nótáját...

Bécsben nagy várakozás előzte meg jövetelét.

A sah tiszteletére udvari ebédet rendeztek. A hivatalos méltóságok mind a fehér teremben gyülekeztek. A sah - sötétarcú szikár férfiú - nagyvezére társaságában jelent meg. A nagyvezér, - kinek méltósága körülbelül egy európai miniszterelnökének felel meg, - két lépésnyire követte urát és úgy leste parancsait.

Mikor a császári pár bevonult, a sah szinte megbűvölve nézte Erzsébetet. Sokat hallott már az uralkodóné szépségéről, de amit látott, minden várakozását felülmúlta.

Csak nézte és bámulta Erzsébet gyönyörű arcát, fehér brokátba burkolt tökéletes alakját, gyöngyökkel átfűzött aranyosbarna haját. Nézte előlről, oldalról, majd hátulra került és úgy kezdte bámulni.

Ferenc József, ki eleinte mosolyogva figyelte a sah elragadtatását, megelégedte a bámulást és halkán figyelmeztette kelet nagy urát franciául:

- Sir, kérem nyujtsa karját feleségemnek és vezesse az asztalfőre.

A sah asztalhoz vezette Erzsébetet, de nem az etikett szerint karját nyujtva, hanem megfogva kezét és mint a gyermekek szokták, kézlóbálgatva ment vele az ebédlőterembe.

A sah helyét Erzsébet jobb oldalán jelölték ki. Vele szemben volt Ferenc József terítéke, mellette pedig a sah nagyvezérének kellett volna ülnie.

- A nagyvezér azonban, - hiába intett neki a főkamrás, - nem ült le a császár mellé, hanem csak állt mereven a sah háta mögött. A főkamrás halkszavú kérő figyelmeztetésére gyorsan odavetette:

- Hogyan ülhetne le a rabszolga az ő urával egy asztalhoz? Örvendeznie kell, hogy kegyes sorsa megengedi itt állni mögötte és hódolattal lesni parancsait.

A kamrás ezt később elmondta Ferenc Józsefnek, aki kitűnően mulatott rajta és nevetve fordult hadsegédéhez, Bellegarde tábornokhoz.

- Nagyon jó, nagyon jó... A nagyvezérnek, a birodalom első emberének inasként kell állni háta mögött. Haj, haj, keleten aztán értenek az uralkodáshoz, ugye, kedves Bellegarde gróf?

A díszebéd felejthetetlen élmény volt a bécsi udvar számára.

Előételnek halat hoztak, majonézzel.

A sah kivett a mártásból, megkóstolta, nem ízlett neki, mert elfintorította arcát. Aztán szépen visszatette az ezüst csészébe.

Ferenc József komoly méltósággal ült helyén, csak néha nézett lopva és kérőleg ragyogó szép feleségére. Attól félt, hogy Erzsébet nem tud uralkodni magán és hangos kacagásba tör ki.

Erzsébet arca meg-megrándul ugyan az elfojtott nevetési vágytól, de azért változatlan figyelemmel és udvariassággal beszélt a sahval franciául. A sah társalgás közben hátra-hátra fordul a háta mögött álló nagyvezérhez és egy-egy perzsa mondatot vet oda neki, szikrát nem törődve azzal, hogy sem az uralkodópár, sem a társaság többi tagja nem érti, amit beszél.

A Burg szakácsa remekelt az udvari ebéd összeállításánál, de a sahnak nem igen ízlett a bécsi szakácsművészet. Mikor a felszolgáló lakáj elébetartotta a különböző, egymásután következő pompásabbnál pompásabb fogásokat, csak intett, hogy mehet tovább, - nem kell. Amellett úgy látszik éhes lehetett, mert minél tovább húzódott az ebéd és minél több fogást küldött el, annál kedvetlenebb lett az arca.

Végre óriási ezüst tálcákon számócát hoznak. A sah arca felderül.

Hirtelen kikapja a lakáj kezéből az óriási ezüst tálcát, maga elé tette és egy szemig megette a számócát, melyet legalább tizenöt ember számára készítettek elő.

Este bemutatták a királyné kíséretét Perzsia felséges urának. Mikor az öreg Lichtenstein hercegnét meglátta, bosszúsan elfintorította arcát és csak ennyit mondott: Merci, assez. (Köszönöm, elég volt.)

A táncestély azonban nagyon megnyerte tetszését, gyönyörködve nézte a táncoló párokat, csak azt nem értette, miért nem végeztetik ezt a fáradságos munkát az európaiak inasaikkal és szolgálóikkal? Miért fárasztják ennyire magukat?

Még mulatságosabb volt a másnapi sétakocsizás.

A sah Bécs látványosságait akarta megnézni, a császár, hadsegédét, Bellegarde gróf tábornokot rendelte mellé kíséreeül.

A sah felszállt az udvari hintóba és mikor a tábornok baljára akart ülni, ahogy Ferenc Józsefnél szokta, a sah egy méltatlankodó kézmozdulattal a szembenlévő kisülésre parancsolta.

A tábornok nem tehetett egyebet, leült szembe. Így hajtottak ki a Burgból.

A nap erősen sütött, a sah mikor kocsiba szállt, fehér napernyőt tartott kezében. Most hirtelen kinyitotta az ernyőt és a teljes tábornoki díszben összes érdemjeleivel tündöklő gróf kezébe nyomta, hogy tartsa a feje felett.

Így kocsiztak végig a Ringen, a sah kényelmesen hátradőlve az udvari ülésen és szemben vele a tábornok, kuporgott, kezében a kifeszített napernyővel.

A jó bécsiek hetekig mulattak ezen a sétakocsizáson.

A keleti fejedelem különben hozzánk Budapestre is ellátogatott. Nagyon jól érezte magát.

A lovasrendőrök különösen megnyerték tetszését és néhányat meg akart venni, hogy hazaviszi Perzsiába. Nagyon álmélkodott és csóváltgatta fejét, mikor megmondták neki, hogy nálunk nem lehet embert vásárolni vagy eladni. Ki-ki saját ura és azt szolgálja, akit akar.

- Hát, - mondta a sah, - a ti dolgotok. Nekem ugyan nagy balgaságnak tetszik, de ha nektek így is jó...

A lóversenyre is kivitték, de pár perc múlva felkelt helyéről és csak annyit mondott:

- Az állatok nagyon szépek, de mit néztek én itt tovább? Úgyis tudom, hogy egyik ló jobban fut, mint a másik. Hogy melyik a leggyorsabb lábú? Nem mindegy az nekem és nem mindegy nektek is?... De hát olyan furcsák vagytok ti európaiak, hogy én semmin nem csodálkozom, amit nálatok látok, vagy tapasztalok.

*

A vidám, humoros fejedelmi látogatásnak vége és Erzsébet ismét itt van nálunk.

Itt születik a budai várban 1868 április 22-én a királyi pár legfiatalabbik gyermeke: Mária Valéria. Úgy hívták: a magyar királykisasszony. Nemcsak azért, mert Budán látta meg a napvilágot, hanem, mert édesanyja magyar dajkát vett mellé. Valéria előbb tudott magyarul mint németül.

Az ötéves Valéria szép kis magyar verssel búcsúzik nénijétől, Gizellától (a verset a királyné maga írta) kit 1873-ban Lipót bajor herceg vett feleségül.

Gizella még nincs egészen 17 éves, mikor férjhez megy, édesanyja korainak is találta a házasságot, de a fiatalok annyira szeretik egymást, hogy szívesen adja rájuk áldását.

Nagy ünnepek között ülik meg Bécsben a királyi pár legidősebb gyermekének esküvőjét. A jelenlevő fejedelmi vendégek, nász nép, udvari méltóság egyértelműleg megállapítják, hogy Erzsébet a legszebb, legragyogóbb királyi asszony egész Európában.

A legfiatalabbik királykisasszony, Valéria nagyon ragaszkodó, melegszívű gyermek. Erzsébet úgy akarja, hogy amint serdülni kezd, magyar nevelőt vegyenek mellé. Ferenc József készséggel egyezik bele felesége kívánságába. Most kezdi belátni, hogy Rudolf nevelését milyen szerencsétlenül vezették. Teljesen megbízik Erzsébet módszerében és örül mikor meghallja, hogy a tudós püspököt, Rónai Jácintot hívták meg a kisleány történelem tanárává.

Ebben az időben különben nagyon népszerű a magyar nyelv a Habsburg családban.

A fiatalabb nemzedék mind kezd magyarul tanulni. Károly Lajos főherceg fia, Ferenc Ferdinánd, a király unokaöccse, (a később Sarajevóban meggyilkolt trónörökös) már tíz éves korában kezdett magyar leckéket venni.

A király egy ízben látogatóban volt öccsénél, Károly Lajosnál és bementek a kisfiú dolgozószobájába is.

Ferenc Ferdinánd éppen a magyar igeragozásnál tartott.

- Mit csinálsz Ferenc? kérdezte a király.

- Magyarul tanulom.

- Tanulok, - igazította ki az uralkodó.

- „Lom”, - védte fiát Károly Lajos.

- „Lok”, - erősködik a király. Különben ezen ne vesszünk össze. Sisi mindjárt itt lesz, megígérte, hogy utánam jön. Ő majd megmondja, hogy „lok” vagy „lom”? Remélem, Sisivel nem fogtok vitatkozni?

- Nem, nem, - huzta be vállát Károly Lajos. - Hiszen mindenki tudja, hogy feleséged kitűnően beszél magyarul.

- A leányom, Valéria is, - büszkélkedett Ferenc József.

Erzsébet csakhamar megérkezett és igazságot tett a vitatkozó felek között.

A király szemmel láthatólag nagy súlyt helyezett Valéria magyar tudására, mert megegyezően megemléztette és biztatón tette kezét unokaöccse, Ferenc Ferdinánd vállára.

- Te is megtanulsz majd tökéletesen magyarul, csak igyekezzél fiam... Nemsokára utoléred Valériát.

Ferenc József nagyon igazságos, kiegyensúlyozott, mérlegelő, megfontolt természetével nem tesz különbséget gyermekei között. De az biztos, hogy Valéria a legmelegebb szívű és legbarátságosabb az egész családban. Ferenc József arca felderül, valahányszor látja.

Egy ízben, mikor Gödöllőn voltak, a királyné megint dicsérni kezdte Valéria szelídséget, kedvességét és kiemelte, hogy milyen jól halad a magyar történelemben.

- Igazán annyira szereti a történelmet Valéria? - vág közbe az uralkodó. - Látod Sisi ezt örömmel hallom. Tudom, a te kedveltjeid a költők és írók, de hidd el nekem, semmi sem fejlesztheti annyira a fiatal lelket, mintha a történelem útján megismeri a nagy emberek hősiességét és áldozatkészségét. A napokban, - amint időm engedi - meglepem Valériát és bemegyek történelem órájára.

A király másnap csakugyan bement a történelemtanításra. Váratlanul bejelentetlenül jött, nehogy zavarba hozza a gyermeket és intett a püspöknek, hogy csak folytassa a tanítást.

- Fenség, fordult Rónai Jácint a kis Valériához, kegyeskedjék megmondani, mit tud Buda váráról?

- Buda vára... Buda vára... - dadogott Valéria, mert nagyon zavarban volt, hogy édesapját meglátta.

A püspök segíteni akart.

- Miről nevezetes Buda vára?

- Hogy én ott születtem, - mondta boldogan és büszkén Valéria, hogy meg tudott felelni a kérdésre.

- Na na, kislányom, - vágott közbe a király mosolyogva - történtek Buda várában ennél sokkal nevezetesebb dolgok is.

És mikor látta, hogy a kislány szeme könnybe lábad, jóságosan megsimogatta haját.

- Igaz viszont, hogy reád nézve ez volt a legnevezetesebb. Hát csak folytassuk püspök úr. Szíveskedjék elmagyarázni az én kis leányomnak, hogy ez a vén Buda vára, átélt már sokkal nagyobb dolgokat is, mint hogy ő - mindnyájunk nagy öröme - ott született.

Később aztán nevetve mesélte el a király Erzsébetnek.

- A te szerény, félénk kis leánykád!... Azt tartja Buda legnagyobb nevezetességének, hogy ő ott látta meg a napvilágot. Na, mit szólsz ehhez, Sisi?...

Erzsébet is mosolygott, de kissé erőltetve.

- Ez csak gyerekesség. Sokkal több gondot okoz nekem, hogy Rudolf...

Most Ferenc József arca is nagyon komoly lett.

- Nos, mi hír róla? Csak nincs valami baj?

- Baj éppen nincs. Új nevelője nagyon derék ember. Bár a többi is ezen a nyomon járt volna, akkor nem lenne aggodalomra okunk.

- Mit ír az új nevelő?

- Itt van legutolsó levele. Most jött, néhány órával ezelőtt.

És Erzsébet hangosan olvasta az írást.

„Legalázatosabb hódolattal teljesítem felséges Asszonyom parancsát, hogy mindig az igazságot, a tiszta és leplezetlen valóságot írjam meg, nem törődve azzal, hogy híradásaim kellemesek, vagy kellemetlenek.

A trónörökös őfensége tanulmányaiban kitűnően halad. Nem igen találkoztam eddig ilyen gyorsan dolgozó, mindent átható elmével, ilyen mohó tudnivágyással, szomjas érdeklődéssel, mint őfenségéé. Nem tudok annyi tudnivalót kijelölni számára, hogy ő még többet ne vegyen át, - ezeket vagyok bátor örvendező szívvel jelenteni.

Ám ugyanekkor ki kell térnem Őfensége állhatatlanságára, kilengéseire, szertelenségeire és ami legszomorúbb, hogy vágyait kívánságait nem akarja és nem tudja fékezni. Amit akar, annak meg kell lenni. És ha akadályok torlódnak elébe, szinte dührohamot kap, vagy ami még rosszabb, elkeseredik. A multkor egy elmaradt vadászat miatt kijelentette, hogy nem érdemes élni és legszívesebben öngyilkos lenne. Mit ér ez az egész élet, mondta, ha még az egyszerű kívánságok elé is akadályok tornyosulnak?... Én elmondtam neki, hány ezer meg ezer más kívánsága teljesül, hogy neki ki milliókon fog majd uralkodni, mindenekelőtt sajátmagát kell fékentartani, fékeznie. Elmagyaráztam, hogyha úgy élhetnénk, amint lehetne, milyen könnyű és üres volna sorsunk. A kényszerűség, az erőfeszítés, a lemondani tudás mutatja meg igazi életértékünket.”

- Ez a nevelő igen derék ember lehet, - vágott közbe Ferenc József.

- Igen, igen - bölintott Erzsébet, - csak azt nem tudom van-e hatása Rudolfra?... Az is lehet, hogy már későn érkezett.

- Istenem, megijesztesz.

- Nem... nem, hiszen Rudolf még gyermek, - igyekszik megnyugtatni férjét és önmagát Erzsébet, mert egészen belesápadt abba, amit kimondott. „Talán későn érkezett volna?...”

- Nem is szabad ilyesmire gondolnunk, tette hozzá pillanatnyi szünet után, férjéhez fordulva. Ne haragudj, hogy ezt a meggondolatlanságot kimondtam. Rudolf nemeslelkű, okos, jószívű. Mindenki mondja: milyen tehetséges.

- Hiszen nem is eszében, tehetségében a hiba. - És Ferenc József arca csak nem tud felderülni.

- Hanem - - -

- Az Istenért, csak nem jellemére gondolsz?

- Nem. Ez kétségbeejtő lenne. És amint az imént mondtad Sisi: vannak dolgok, melyekre gondolni sem szabad. Én úgy hiszem, úgy akarom hinni, Rudolf kissé gyöngye idegzetű, nagyon szenvedélyes, hirtelen fellobbanó, még gyorsabban elcsüggedő, de kellő vezetés mellett meg fog szabadulni hibáitól, - úgy remélem.

- Egészen biztosan meg fog szabadulni. - És Erzsébet igyekszik, hogy hangja erős és határozott legyen. - Látod, eddig, Istennek legyen hála, mindegyik gyermekünkkel szerencsénk volt. Gizella boldog asszony, Valériánál nincs kedvesebb kisleány a világon. És meglátod, Rudolf dolga is rendbe fog jönni.

*

Csakhogy a szülők reménysége nem válik valóra.

Rudolf, a szerencsétlen királyfi, hasonlatos volt a mesék királykisasszonyához, kit keresztelőjén a tündérek minden jóval és széppel megáldottak, mi az embert boldoggá és kiválóvá teheti. A gonosz boszorkány azonban az áldást átokká változtatta és a szegény királykisasszonyból a legszerencsétlenebb teremtség lett. Így történt ez Rudolffal is...

Öntudatos büszkesége lassanként komor göggé, szabadelvű nézetei szabadosságpartolássá, vidám mulatságszeretete tobzódássá, lelkesedése szertelenséggé, sportszenvedélye durvasággá, humora sértő gúnnyá, jószívű áldozatkészsége könnyelmű meggondolatlansággá fajult. És

ami legaggasztóbb, legrettenetesebb, hogy semmiféle kívánságán, vágyán, szenvedélyén nem akart, nem tudott uralkodni. Apja komoly, szigorú intelmei, anyja kérései, szemrehányásai csak ideig-óráig változtatnak a helyzeten. Rudolfot mintha a gonosz boszorkány átka ragadná magával.

Milyen jó, hogy a jövőendő képeit sűrű fátyol fedi és hogy halandó ember szeme nem láthat át a fátyolon...

Vajjon volna-e az uralkodópárnak ereje továbbmenni útján, dolgozni, építeni, birodalmuk épségén, hatalmán, gyarapodásán dolgozni, ha látnák, ami a jövőendőben rájuk vár, - ami rájuk méretett? - - -

A király lelke egyre jobban felmelegszik Magyarország, a magyar nemzet iránt. Ha vannak is apróbb-nagyobb félreértések, surlódások, komolyabb jellegű összetűzésekre nem kerül sor. Király és nemzet megismerték, megértették egymást.

És aki az egymáshoz vezető utat megmutatta nekik: Erzsébet királyné, minden magyar szívnek bálványá lett.

Jóban, rosszban, örömben, gyászban teljesen összeforrt velünk.

1876. január 29-én a nemzet egyik legnagyobb fia, Deák Ferenc átadta nemes lelkét az örökkévalóságnak. Erzsébet többször meg akarta látogatni betegsége alatt, de Deák csak annyit mondott:

- Nem akarom, hogy így lásson. Nem akarom nemes, nagy lelkét elszomorítani.

Erzsébet sötét gyászban állt a nagy férfi ravatalánál és virágot tett koporsójára. Letérdelt a ravatal előtt, sokáig imádkozott és könnyekkel szemében búcsúzott el a nagyembertől, ki felmérhetetlen szolgálatokat tett hazájának, királyának egyaránt.

*

Rudolfról mostanában nem jönnek olyan riasztó hírek. A királyi szülők remélni merik, hogy minden rendbe jön. Rudolf Belgiumban járt látogatóba és ott beleszeretett II. Lipót belga király leányába, Stefániába.

A trónörökös mindössze 22 éves, a leányka 15.

A királyi szülők úgy gondolják, hogy az esküvővel még várni fognak, fő az, hogy Rudolf állhatatlan természete megtalálja a maga párját.

Mindenesetre megnyugtató, hogy Rudolf mindig újat, változatosat szomjazó lelke ilyen nagy érzéssel veszi körül a bájos, szőke hercegkisasszonyt.

Ferenc József örül a házasságnak. Úgy gondolja, azt reméli, fia nagy változáson megy majd keresztül a benső, meghitt családi életben.

- Hidd el kedvesem, - mondja Erzsébetnek, egy jó és okos asszony valóságos áldás a férfiember életében. - Én magamról tudom, mit jelentettél számomra. Akkor lettem meg életem igazi célját, akkor lettem igazán erős, mikor nekem nyújtottad kezedet. Rudolf pedig - és itt nagyon komorrá vált a király arca - sokat ingadozik.

- Senki nem olyan erős, hogy néha ne ingadoznék, - védte fiát a királyné.

- Ugyebár te is úgy gondoltad Sisi, hogy Rudolf boldog lesz feleségével?

Most Erzsébet arcára borult mély és komor árnyék.

- Egy nagy francia filozófus mondta: „Nehéz a boldogságot magunkban megtalálni, másokban pedig lehetetlen.”

- Sisi!... - Szinte szemrehányásként hangzott Ferenc József felkiáltása.

- Nem magunkról beszélek, jól tudod, - folytatta gyorsan Erzsébet. - Mi ketten igazán hűséges jó barátai tudunk egymásnak lenni jóban, rosszban. És hidd el nekem „kicsim” - itt Erzsébet férje vállára tette finom, fehér kezét - az ember boldogságát csak az dönti el, ami lelkében van. Élhetünk egy és ugyanazon környezetben és mégis egészen más világban. Hogy milyen a világ, amiben élünk, az tisztára lelkünk mivoltától függ. Látod, én sokszor gondolkoztam ezen. Némelyik ember irigyli a másik boldogságát, holott lelkét kellene irigyelnie, mely a boldogság befogadására és átérzésére képes. A történeteknek mindig saját lelkünk ad súlyt és jelentőséget.

- Fő az, hogy Rudolf tudjon uralkodni magán és fegyelmezze indulatait, - mondta Ferenc József szinte komoran. Aztán valamivel enyhébbé vált hangja, mikor folytatta:

- Te szoktál engem költők idézeteivel mulattatni, vagy meggyőzni, Sisi. De most én próbálok idézni. Ismered Goethe mondását: „Talán lett volna belőle valami, de nem tudta magát fegyelmezni s így élete és munkássága egyaránt szétszóródott.”

Erzsébet igyekezett könnyed hangon felelni.

- De ezt nem a mi Rudolfunkról mondta Goethe, hanem egy költőtársáról.

Most már mind a ketten mosolyogtak, de szívükben állandóan titkos aggodalom remegett, ha egyetlen fiúkra, a birodalom örökösére gondoltak.

*

Az 1881-ik esztendő tavaszán esküdött Rudolf trónörökös örök hűséget Stefánia királykisasszonynak.

A házasság eleinte boldognak ígérkezett. A fiatal pár Laxenburgban élt, aztán beutazták az osztrák-magyar birodalmat és mindenütt lelkes, szeretetteljes fogadtatásra találtak.

Rudolf mintha megváltozott volna. Szeszélyei, mulatozási vágya, saját magához és rangjához nem illő barátkozásai, maró, sebző, sértő gúnyolódása mind elmaradt. Valéria, kit sokszor megbántott és aki sokat szenvedett bátyja kíméletlensége miatt így ír róla egyik levelében:

„Rudolf házassága óta teljesen más ember lett. Mintha kicserélték volna. Mindnyájan boldogok vagyunk, hogy ezt a változást látjuk.”

Mikor a trónörökös párnak kisleánya születik még zavartalanabbnak látszik a harmónia. A kis Erzsébet főhercegnő szép szőke gyermek. A királyi pár nem bír eleget gyönyörködni unokájában.

Erzsébet nyugodtan indul el hosszabb utazásra.

Két gyermekének sorsa már rendben van. Gizella boldog felesége Lipót bajor hercegnek, Rudolf házassága is teljesen harmonikusnak látszik.

Erzsébetnek az utazás legnagyobb gyönyörűsége. Idegen országokban szabadon, fesztelenül bolyongani... Óriási hegyek csúcsán diadalmasan megállni, a Korfu szigetén levő fehér márvány villájának terraszáról a tengert nézni... Vitorláhajón, vagy csónakokon, kirándulásokat tenni.

Még mohóbban keresi a magányt, mint fiatal korában. A magányosságban tudjuk meg, hogy ki-ki mennyit ér? - szokta mondani. Szorgalmasan tanul görögül. Nyelvtelhetsége elsőrendű, nemsokára már Homerost olvassa.

Ferenczy Ida még mindig legkedvesebb barátnője és az is marad haláláig, de Erzsébet tudja, hogy Idája gyöngye szervezetét kímélni kell s így a hosszú utakra a fáradalmakat és megérőltető sétákat jobban bíró Festetich Mária grófnőt viszi magával.

Minden héten hosszabb levelet küld Idának, melyben részletesen beszámol uti élményeiről és Ida is hűségesen értesíti úrnőjét mindenről, ami úgy gondolja, nem fogja izgatni őfelségét.

Sokat töpreng a felolvasónő azon is, vajjon megírja-e úrnőjének, hogy a trónörököspár házassága már nem olyan zavartalan, mint eleinte volt. Rudolfot megint mintha a rossz szellemek kerítették volna hatalmukba.

A trónörökös sokat utazik, szórakozik, fiatal felesége nélkül. Stefániával csak akkor látják együtt, ha valahol a király parancsára reprezentálni kell. Akkor is sietve és kedvtelenül tesz eleget kötelességének.

Stefánia visszavonultan csakis gyermekének él, Rudolfot pedig a hódolók és hízelgők raja veszi körül. Mindenki a birodalom jövő urát látja benne és azon igyekeznek, hogy kis vagy nagy számadásaikat megcsinálják mellette. Rudolf nagyon hiú, szereti a tömjénezést. Ez az igazán kiváló elméjű, tehetséges ember úgy áll a hízelgőkkel szemben, mint egy gyermek. Hiúsága, önszeretete elvakítja és lassanként olyan környezetbe jut, mint a régi római cészárok, csak saját személyének magasztalását hallja.

Ez a levegő megmérgezi lelkét. Lassanként képtelen elviselni az igaz, őszinte szót.

Nemcsak az udvarnál, hanem úgyszólván egész Bécsben beszélnek, hogy a trónörökös elhidegült feleségétől és egyre sűrűbben látják a szép Vetsera Mary bárónő oldalán.

*

Bécs városában ez időben nagy szerepet vitt Vetsera Albert báró özvegye. Ügyes asszony léte bejutott az előkelő társaságba és sikerült magát az udvarnál bemutatni.

Erzsébetnek annyira ellenszenves volt, hogy mikor elébe vezették, csak fejét biccentette meg és egyetlenegy kedves szót sem mondott hozzá. De Vetsera báróné nem érzékeny természetű nő és elhatározta, hogy török-szakad, ő karriert fog csinálni a Habsburg udvarban.

Csodálatos, hogy éppen Erzsébet, - kinek demokratikus, szabadelvű nézeteit mindenki ismerte, kinek emiatt sokat kellett szenvednie, - tiltakozott a homályos származású báróné helyfoglalása ellen. Míg a megboldogult Zsófia főhercegasszony környezete nagyon is pártfogolta Vetsera bárónét. Erzsébetnek mintha anyai ösztöne súgta volna meg, hogy micsoda szörnyű veszedelmet hoz rá ez a család. Ő, ki mindenekelőtt és mindenki az embert nézte, most követelte, hogy kutassák ki a Baltazzi (a báróné Baltazzi leány volt) és a Vetsera család származását.

A megboldogult Zsófia főhercegasszony már évek óta a kapucinusok kriptájában pihen, de szelleme tovább él régi környezetében. Ezeknek elég, ha Erzsébet pártfogol valamit, vagy valakit, hogy ellene forduljanak. És elég a császárné tiltakozása, hogy keresztül akarják vinni a dolgot. Így most is a báróné pártját fogják, fedezik, családját, származását kifogástalannak, életét feddhetetlennek találják. Vetsera báróné leányaival együtt az udvar rendes látogatója lesz.

Ha Erzsébet ebben az időben otthon van, talán nem kerül el szemét, hogy a legfiatalabbik Vetsera leány, Mary milyen rajongással követi tekintetével a trónörökös. Mintha megbűvölte volna Rudolf lénye.

Ma már nem lehet tudni, mennyi volt ebben a rajongásban a számítás és mennyi az igazi érzés? Csak az bizonyos, hogy Rudolfnak módfelett hízelgett a fiatal leány hódolata. Akadtak lelkiismeretlen, gonosz emberek, akik, mint Rudolf minden gyöngéjéből, hibájából, tévedéséből, úgy ebből is hasznot akartak húzni és szították a tüzet úgy a trónörökös, mint a fiatal leány szívében.

Rudolf érdeklődni kezd a szép bárókisasszony iránt és ez érdeklődésből egyszerre szerelem lesz.

Természetesen kötelessége lenne neki a férjnek, a családapának, egy hatalmas birodalom örökösének ezt a szenvedélyt megfékezni, érzéseinek erőt venni. De íme itt van az átok, melyet születésekor természetében hozott magával.

Soha semmiféle kívánságát, vágyát le nem gyűrte, még bírkózni sem próbált velük. Amit kívánt, annak meg kellett lenni.

A boldogtalan királyfi soha nem értette meg, hogy lemondásból és saját lelkünk megfékezéséből származnak legszebb erőnk.

Rudolf lehetetlen terveket forgat fejében. Ő, a katolikus Habsburg ivadék, az osztrák-magyar birodalom leendő uralkodója egy katolikus királyleány férje, válni akar feleségétől, hogy elvehesse Vetsera Mary bárónőt.

Titokban puhatolódzik magasállású, egyházi férfiakkal. Természetesen mindenütt rideg nemet kap válaszul és hozzá még kemény feddéseket, komoly intelmeket. Az egyház szolgálai figyelmeztetik Rudolfot keresztényi, uralkodói, férji és apai kötelességeire. Mikor látják, hogy sem figyelmeztetéseiknek, sem intelmeiknek nincs foganatja és Rudolf nem akar lemondani képtelen tervéről az egyik püspök kihallgatást kér az uralkodótól és figyelmezteti Ferenc Józsefet a veszedelemre.

Közben már Ferenczy Ida is kötelességének tartotta, hogy egyet-mást megírjon Erzsébetnek, és a királyné gyorsan hazajön.

Ferenc József keményen, apai és uralkodói tekintélyének teljes erejével áll szemben fiával. Ő, aki soha el nem vesztette higgadtságát, józan, a tényeket mindig reálisan mérlegelő ítélőképességét, most félelmetes volt haragjában, felháborodásában és megbántott méltóságérzetében.

Fia eljárását egyenesen hitvány gyávaságnak nevezte. S mikor Rudolf tiltakozni próbált, szinte fékevesztett indulattal kiáltott rá:

- Hallgass! Egy szót se merészelj kiejteni, mely ezt a hitvány gyávaságot menteni próbálja. Gyáva és megvetésreméltó az az ember, aki nem tud helytállni és a születésével reászakadt kötelességek elől megszökik. Az ilyen nyomorultnak nincs lelki gerince és nem érdemes rá, hogy éljen!

- Apám...

A király felindulásában nem látta fia eltorzult, halálsápadt arcát, vonagló száját. Ha látja, talán nem is folytatja tovább. De megbántott méltóságérzetében, megsértett apai szeretetében és büszkeségében nem tudott megfigyelni semmit.

- Az ilyen embernek, - folytatta - nincs magatartása az étellel szemben és az életnek semmi szüksége sincs az ilyen emberre.

Rudolf most már nem felelt. Némán, lehajtott fejjel állt apja előtt. Így találta Erzsébet is, mikor a hangos beszédre hirtelen rájuk nyitotta az ajtót.

- Fiam, - mondta a királyné csöndesen - nem szabad így nézned magad elé. Higgyél nekem, mindaz, amiért most fel akarsz áldozni, hivatást, kötelességet, feleséget, gyermeket, ha várni tudsz és akarsz, az idő távlatában olyan súlytalannak tűnik majd fel előtted... Nagyon fiatal vagy, megtévesztenek vágyaid, szenvedélyeid. Nem is te állsz itt most velünk szemben Rudolfom, csak egy szegény, eltévedt fiatalember, és ha később majd visszagondolsz erre az órára - - -

- Mindig szeretettel fogok reád gondolni anyám, - mondta Rudolf. - És kérlek, hogy erre a szavamra egész életedben visszaemlékezzél.

Kezet csókolt anyjának, meghajolt apja előtt és elhagyta a császár dolgozószobáját.

Ez történt az 1889-ik évnek január 29-iki napján.

Másnap, január 30-án ködös téli reggel borult Bécs városára. Erzsébet a szokottnál korábban ébredt és Ferenczy Idának panaszkodott a reggelinél:

- Egész éjszaka nem hunytam be a szemem. Nagyon fáj, hogy Rudolf ilyen szerencsétlen befolyás alá került. És talán még jobban fáj látnom, hogy a császár mennyire szenved a dolog miatt.

- Félreértések, el fognak múlni Felség, - vigasztalja Ferenczy Ida úrnőjét.

- Adja a jó Isten. De két nagyon is ellentétes természetű ember került egymással szembe. A császárt, ha kötelességről, uralkodói méltóságról, helytállásról van szó, semmi sem lágyíthatja meg. Az apai szeretet sem. És végre is tehet-e mást, minthogy végleg kitart álláspontja mellett, mely nézetem szerint is az egyedül helyes és követnivaló. Legfeljebb szavainak keménységét enyhíthette volna kissé, de álláspontjától nem szabad és nem is fog eltérni. Rudolf szerencsétlen válási tervei...

- A trónörökös őfensége bizonyára le fog mondani róluk.

- Rudolf nagyon makacs, - rázta fejét Erzsébet, - s minél lehetetlenebb, kivihetlenebb, képtelenebb a terve, annál inkább ragaszkodik hozzá.

- De Felséged szavára annyira hallgat és én bizonyos vagyok benne, hogy a szeretet visszatéríti Ő Császári Fenségét a helyes útra.

- Ida... - és Erzsébet sokáig, áthatóan nézett társalkodónőjére. - Nem tudod te, hogy Isten kegyelmén kívül csakis saját lelki erőnk segíthet rajtunk. Ha Rudolfot nem tartja vissza hivatása, méltósága, a birodalom, felesége, gyermeke iránti kötelessége, mit jelenthet az én szavam?...

A görög tanár jelentkezett, Ferenczy Ida el akarta küldeni, de Erzsébet intett.

- Nem, csak hadd jöjjön. Legalább el tudok merülni a halhatatlanok álmaiba és elfeledkezek arról, ami gyötör és megszabadulhatok a kínzó sejtelmektől, melyek szívemet szorongatják.

Ferenczy Ida egyedül hagyta úrnőjét a görög tanárral.

Homerost fordították és Erzsébet éppen Odysseus szavait olvasta, mellyel a parton álló Nausika királykisasszonyt köszönti:

„Lábaid előtt térdelek, - istennő vagy halandó leány...
Hogyha csakugyan olyan halandó vagy, aminők a földön élnek,
Háromszor boldog a te apád és tiszteletreméltó anyád.
Háromszor boldogok bátyáid is...”

És azután Nauzikaa válaszát olvassa a királyné.

„Idegen, úgy látom, te sem vagy alacsony származású, sem kevés eszű...”

Ferenczy Ida nyit be az ajtón. A királyné annyira belemerült a görög szövegbe, hogy nem is néz felolvasónője arcára. Különben észre kellene vennie, hogy Ida halálsápadt.

- Felséges Asszonyom...

- Nos, mi az?

Erzsébet hangjában kedvetlenség vibrál. Nem szereti, ha tanulmányai közben zavarják.

- Felséges Asszonyom, a főudvarmester, Nopcsa báró úr kér kihallgatást.

- Nem érek rá. Majd görög óra után.

- Sürgős és halaszthatatlan ügyben...

Erzsébet ma szokatlanul ingerült. Olyan élesen szól rá Ferenczy Idára, ahogy talán még sohasem tette.

- Ez aztán igazán különös. Hát még tanulni se hagynak? Kérem mondja meg a főudvarmesternek, hogy jöjjön később.

- Felség... Nopcsa báró a trónörökös öfenségéről kapott híreket, melyek...

Erzsébet most már felkapja fejét, ránéz a halálsápadt Idára. Mikor meglátja az elfátyolozott, tétova nézésű szempárt, egész testében megremeg. Int a görög tanárnak, hogy vége az órának.

Már sejti, hogy valami szörnyű, jóvátehetetlen szerencsétlenség szakadt reá, de azért méltóságteljes és királyi, mikor tanárát elbocsátja.

- Majd legközelebb folytatjuk...

Mikor a tanár kimegy, Ida felé fordul:

- Kéretem a főudvarmestert.

Nopcsa báró bejön, lehajtja fejét és nem néz a királyné szemébe.

- Felség, alázatosan esedezem bocsánatért, hogy nekem kell ezt megmondanom...

- Mi történt Rudolffal? - vág közbe gyorsan a királyné.

- Hoyos gróf pár perce érkezett meg a mayerlingi vadász kastélyból. A trónörökös öfensége nagyon rosszul van, állapota majdnem reménytelen...

Egy fehér márványszobor állt most az udvarmesterrel szemben.

Nopcsa egy pillantást vet reá. Niobe, gondolja, a mitológia Niobéja és nekem itt kell maradnom, mindent el kell mondanom...

És hallja, hogy a királyné megismétli kérdését:

- Mi történt Rudolffal?

Csend. Fullasztó, szinte idegbontó csend. A királyné egyenesen, mereven áll, Nopcsa báró, az erős férfi egész testében reszket, Ferenczy Ida halkán, magában imádkozik. „Uram, add, hogy meg nem történné váljak, ami megtörtént... Törölje el irgalmad ezt a rémséget. Uram, tégy csodát ezért a nemeslelkű királyasszonyért, és vedd el érte áldozatul az én életemet. Uram, Istenem tégy csodát...”

Mintahogy az őskeresztények a tigris ketrecében is imádkoztak és várták az elképzelhetetlent, a lehetetlent, úgy várta most a hűségeslelkű Ida a csodát. Aztán megint a királyné hangját hallja.

- Mindent mondjon el. Mindent akarok tudni. Rudolf már nem él?...

Nopcsa nem tud szólni, csak fejével int igent.

- Beszéljen, - parancsolja Erzsébet. - A császár?... Tudja már? - - -

- Ófelsége még semmit sem sejt. Hoyos gróf engemet bízott meg, hogy tudassam a Felséges Úrral a gyász hírt. De én azt feleltem, ezt csak Felséges Asszonyom mondhatja meg a királynak. Más senki. Mi nem láthatjuk az uralkodónk arcát, mikor meg fogja tudni. - - -

- Rudolf öngyilkos lett, - vág közbe a királyné. Nem kérdés ez a mondat, hanem határozott állítás.

- Igenis, Felség. Megölte magát. Vetsera Mary bárónővel együtt mentek a halálba.

Most léptek hallatszanak a folyosón, ismerős léptek.

Mindahárman megremegnek. Ismerik ezeket a lépéseket. Ferenc József jön feleségéhez rendes délelőtti látogatására.

- Még ne... Egy pillanatig ne... - És Erzsébet szinte könyörögve néz Nopcsára. - Még egy pár percig ne engedjék, be. Erőt kell gyűjtenem.

A főudvarmester kisiet a folyosóra, hogy a császárt valamilyen ürüggyel feltartóztassa.

Erzsébet egy pár pillanatig szívére szorított kézzel áll helyén.

És Ferenczy Idának is Niobéra kell gondolnia, csak hogy Erzsébetnek nem adta meg a kegyet az istenek irgalma, hogy márvánnyá változhasson. Éreznie, szenvednie, élnie kell, azokért, kik sajátmagánál sokkal drágábbak neki: férjéért, életbenmaradt gyermekeiért.

A fehér márványszobor még mindig ott áll egyenesen, mereven, szívére szorított kézzel. Szeme a távolba néz, mintha keresne valakit, aki elment, kivel a végtelenség birodalmában sem találkozhatik többé soha.

Aztán leveszi kezét szívéről és Ferenczy Ida felé fordul.

- Menj Ida és eresszétek be hozzám a császárt. Senki ne zavarjon minket, míg én nem rendelek.

Ferenczy Ida minden ízében remegve elhagyta a szobát, hogy Ferenc Józsefet beengedje feleségéhez.

*

Egy óráig volt együtt az uralkodópár és ennek az órának titka övék - kettőjüké.

Soha senki nem tudhatta, nem sejtette, milyen szavakkal mondta el Erzsébet férjének, hogy egyetlen fiúk, két ország és egy nagy birodalom reménysége eldobta magát az életet. És senki nem sejteti, mint fogadta az erőlelkű császár és király, a jámbor és alázatoslelkű keresztény, a szerető apa, a hithű katolikus Habsburg, fia öngyilkosságának hírét. Örök titok maradt, mert erről soha nem beszélt egyikük sem.

XI.

A szerencsétlen Rudolfot eltemetik.

A király munkában, kötelességeinek pontos, rendíthetetlen teljesítésében igyekszik megnyugvást találni. Lelkiereje, fegyelmezettsége most sem hagyja cserben egy napig sem. Környezete nem is lát rajta más változást, minthogy még többet dolgozik.

A kora hajnali órák már ott találják íróasztala mellett. Rendelkezik, hivatalos aktákat ír alá, még azon a végzetes január harmincadikán is, miután Rudolf halála hírére meghallotta. A birodalom ügyei nem szenvedhetnek semmi rövidséget, mondja magában. És teljes mértékben helyt áll amellett, amit egész életében hangoztatott: az uralkodó ideje, élete nem sajátmagáé. Ha Isten kegyelme kiválasztotta, méltónak kell lenni az elhivatottságra.

Fiáról senkivel nem beszél. Bizonyára bocsánatotadó, megennyhült szívvel gondol a boldogtalanra, aki önmaga ellen olyan súlyosan vétkezett, ki soha meg nem vigasztalható gyászt hozott családjára és ki tudja, milyen bonyodalmakat a birodalomra, melyen uralkodnia kellett volna.

Bizonyára megjelent előtte Rudolf alakja, és ki tudja nem folytatta-e keserves vitáját az elköltözöttel?... Ki lát a hosszú, fájdalmas éjszakák sötétjébe?... Mindez Ferenc József titka maradt, legfeljebb gyóntatópapa tud róla.

Ha volt valami vigasztalása, úgy az, hogy Rudolf nem egy hirtelen fellobbant szenvedély miatt dobta oda életét, idegzete úgy alá volt ásva, hogy nem bírt elviselni semmi teherpróbát. Beteg volt testében, lelkében mikor életét eldobta magától.

Ferenc Józsefnek a birodalom kormányzása után legfőbb gondja felesége.

Erzsébet erősen áll helyén, de a király tudja, hogy a némán összeszorított száj milyen emberfeletti erőfeszítéssel nyomja el a hangos zokogást. Senki nem ismeri Erzsébetet úgy, mint ő és mindenáron azt akarja: utazzék, menjen el Bécsből, mely oly szomorú emlékeket ébreszt fel benne.

Erzsébet Horatius verssorát idézi: „Hiába menekül a lovag, gyors paripáján, háta mögött ott ül a sötét gond”. Nincs menekülés a fájdalom elől, az ember viszi magával lelkében.

Erzsébet Gödöllőre utazik Valériával.

A kedves fiatal leányka, az igaz szeretet soha nem tévedő tapintatával meg tudja találni a szavakat, melyekre anyja sebzett lelkének szüksége van.

Segítségére volt ebben a vigasztalásban a fiatal Ferenc Szalvátor főherceg is, aki már régóta melegen érdeklődő szeretettel veszi körül Valériát, a nagy fájdalom még közelebb hozta szívüket.

A királyné köhög, állandó láza van, Valéria nagynehezen ráveszi, hogy utazzék Meránba. Erzsébet pár hónapot tölt délvidéken és mikor hazajön, valami kis enyhülésféle szállja meg szívét.

Valéria szinte bocsánatkérő szavak között vallja be anyjának, hogy szereti Ferenc Szalvátort és hogy életüket egymáshoz akarják fűzni.

- Nagyon helyes kisleányom, - és Erzsébet halvány arcán egy kis mosoly fut át. - A te hűséges jó szíved bizonyára meg fogja találni a maga jutalmát. Én... én mit is mondhatnék neked?... Áldjon meg a jó Isten és áldja meg azt, aki szívednek drága és kedves és akivel együtt akarod életedet leélni.

Az eljegyzést nagy csendben és visszavonultságban Gödöllőn tartják meg. Csak a királyi család, a vőlegény legszűkebb rokonsága van jelen. Mindenki megérti, hogy a mélységes családi gyász nem tűri a nagyobb nyilvánosságot. Viszont Erzsébet ragaszkodott ahhoz, hogy a „magyar királykisasszony” eljegyzése Magyarországon legyen.

Mert a királyné sebzett szívével is éppenúgy ragaszkodik hozzánk, mint azelőtt. Társaságtól, a nyilvános szerepléstől teljesen visszavonult. Arcát legyezővel, vagy ernyővel takarta el, ha valaki rá akar nézni, ideges visszahúzódása az emberektől egyre fokozódik. A sportokkal is felhagy. Európa legjobb lovasnője fia halála után többé nem ül ló hátára. Mintha mindennap egy kötél szakadna el, mely a világhoz fűzi, de Magyarországot még mindig úgy szereti, mint mikor először lépett földjére.

1890 júliusában ünneplik Valéria esküvőjét. Erzsébet arra a napra leveti gyászruháját. (Rudolf halála óta nem tűrt meg semmiféle színes holmit ruhatárában.) Sápadt arcára mosolyt erőltet. Legkisebbik, legkedvesebb gyermekét adja férjhez: Valériát.

Mikor átölelte leányát, tudta, hogy a búcsúzás hosszabb időre szól, mert Erzsébet végre enged orvosai sürgetésének, kik halaszthatatlannak látják, hogy a császárné kiszakadjon a rendes környezetből.

- Végtelen erővel uralkodik magán, - mondják az orvosok Ferenc Józsefnek - de idegei teljesen dűltak és ha van gyógyulás számára, úgy csak idegenben, messze földön találhatja meg, hol semmi nem emlékezteti fia halálára.

És Ferenc József szeretetének minden erejével rábeszéli Erzsébetet egy hosszabb utazásra. Talán az enyhülést fog hozni számára.

A királynét bolyongásain a hegyek között, a tengeren Festetich Mária kíséri. A grófné megdöbbenve tapasztalja, hogy az uralkodóné néha napokon át egy szót sem szól, - még hozzá sem. Étélhez alig nyúl. Úgyszólván gyümölcssel és tejjel táplálkozik.

Gyalogtúrái egyre erőltetettebbek, néha 7-8 órát gyalogol naponta, gyakran szakadó záporban. Az égháborút, a vihart egyenesen szereti. Mikor tengeren utazik, a többiek mind betegen fekszenek és a kapitány mindenkit leparancsol a fedélzetről, Erzsébet az árbochoz kötteti magát s úgy nézi a villámlást, hallgatja a félelmetes dörgést.

Aztán mintha megenyhülne kissé. Beszélgetni kezd Festetich grófnéval. Egyetlen témája Rudolf halála óta: a megsemmisülés. A hajó fedélzetén járkálva azt mondja udvarhölgyének:

- „A halálra el kell készülni. Irtózatos lenne, ha lelkileg készületlenül kellene elmenni. Meg kell élni, meg kell érkezni hozzá. Talán a hit útján: Uram, Te adtad életemet és Te veszed el, mikor akarotodnak úgy tetszik. Vagy egy filozófiai rendszer útján, mely arról beszél, hogy a születés nem kezdet és a halál nem vég. De úgy is lehet, hogy a két rendszert összeegyezteti, harmóniába hozza a lélek. Mindegy. Valahogy készülni kell rá és nem szabad elkésni a készülődéssel.”

Mindig a halál, a vég, a megsemmisülés, írja Festetich grófné Ferenczy Idának. Istenem, nyugtasd meg ezt a nemes, nyugtalan, vergődő lelket...

Erzsébet sokáig bolyong az Adriai-, Földközi, Jóni és Görög tengereken. Megpihen csodaszép villájában, Korfuban, hol kedvelt költőjének, Heinének szobrát állíttatta fel. Majd az Atlanti óceánra megy ki. Aztán hirtelen visszajön, megjárja Páris, Londont, Spanyolországot,

mindenütt rangrejtve, Hohenembs grófné néven tartózkodik, hogy hivatalos látogatást ne kelljen tennie és fogadnia.

Keletre kezd vágyakozni és Egyiptomba, Algírba utazik.

Ha közben néha hazajön mindig a legnagyobb szeretettel veszi körül férjét, kinek, mint mondja, gyöngédségét, lovagiasságát soha nem tudja kellőképpen meghálálni. Ferenc József változatlan, mély, benső szeretettel ragaszkodik Sisijéhez. Az első találkozásuk óta szereti Erzsébetet és szerelmét a megpróbáltatás és szenvedés csak erősebbé teszi.

A felhők között fel-felragyog néha a nap... Valériának gyermeke születik, Gizella legidősebb leánya, Augusta főhercegnő férjhez megy József főherceghez.

Erzsébet a családi ünnepeken leveti gyászruháját, különben mindig talpig feketében jár.

*

Magyarország ezeréves fennállását ünnepli.

Erzsébet királyné itt van köztünk.

Sokat beszélnek, írnak, a királyné nagyfokú, szinte már betegséggé fajuló emberkerüléséről, magányosságba való meneküléséről, állandó, szűnni nem akaró bolyongásairól.

Fájdalom, e szomorú hírek mind igazak. Erzsébet most már csak a teljes magányosságban és elvonultságban tud élni.

De mikor megtudja, hogy Magyarország a milleniumi ünnepségre készül, nem kell kérni, rábeszélni, kijelenti, hogy hazajön és együtt akar lenni velünk.

Otthona mellett, melyet olyan fiatalon, mondhatni gyermekkorában hagyott el, mi álltunk hozzá legközelebb.

A kedves possenhofeni otthon... Hiszen már a múlté ott minden. Az érdekes, színeslelkű, sokat utazgató apa, Miksa herceg, a drága jó édesanya, Ludovika a sírboltban pihennek. A testvérek? Fiúk, leányok szétszéledtek és találkoztak jó, vagy balsorsukkal. Akiket Erzsébet testvérei közül legjobban szeretett, a szép, komoly Helén, a vidám Zsófia halottak. Régi hazájához már csak emlék köti Erzsébetet.

És az új, melynek feltámasztásáért, boldogulásáért teljes lelkével küzdött?... Magyarország?...

A gyászba öltözött asszony halvány arca kipirul. Ebben a pillanatban mindent lebíró bizonyossággal érzi, hogy élete igazi érték Isten és emberek előtt. Az út, melyen járnia kellett, néha nagyon nehéz volt. Amit keresett - a magányos élet csendes boldogulását - nem lett az övé. Meg kellett ismernie a legnagyobb fájdalmat, ami asszonyszívre rászakadhat, mikor Rudolfot eltemette.

De hivatását, amiért a sors ideküldte, hűségesen teljesítette. Egy méltatlanul szenvedő nemzetet emelt fel, erősített, vigasztalt és megadatott neki a legnagyobb, legnemesebb emberi diadal: látta munkája eredményét.

Erzsébet ott ül Buda várában a trónuson, férje mellett és fogadják a magyar országgyűlés két házának hódolatát.

Az ünnepi szónok a király neve mellett Erzsébetet említi - és nem tudja tovább folytatni beszédét.

Olyan éljenkiáltás harsog fel, mely szinte megrázza a terem falait. A díszmagyarba öltözött férfiak lekapják kucsmájukat és a levegőben lengetik. Az éljenzés percekig nem akar csillapulni, majd az éljen helyett ezt kiáltják: Erzsébet!... Erzsébet!...

Hódolat, hála, lelkesedés, szeretet hangzik a névben, a királyné nevében. A Wittelsbach Erzsébetében, kinek szépségénél talán csak jósága volt nagyobb.

Erzsébet feje meghajlik, szép, ragyogó szeme tele lesz könnyel. A király is mélyen megrendülve, meihatottan ül trónján.

Ferenc József büszke és boldog, mikor látja az élő, eleven szeretetet, mely körülöleli feleségét.

És ebben a pillanatban Erzsébet királyné már felemelkedett a földi asszonyok sorából és bevonult a magyar történelembe, a nemzet halhatatlanjai közé.

XII.

A nagy milleniumi ünnepek után Erzsébet csöndes visszavonultságban pihen. Most sokkal nyugodtabb, kiegyensúlyozottabb.

Pár hetet Gödöllőn tölt és újra felébrednek szép, ifjúkori emlékei. Ferenc József ha csak teheti lejön hozzá Bécsből és Erzsébet együtt járkálva vele a gödöllői park árnyas útjain halkan mondja:

- Látod kedvesem, itt voltunk a legboldogabbak. Ide hoztuk le Valériát pár hetes korában. Emlékszel, mikor először elindult. Itt ültünk a nagy hársfa alatt s egyszerre a pici felemelkedett és egy-két lépést tett felénk...

- Az ám, - és a király most megállt a nagy fa tövében, - a dajkája nagyot sikoltott, de mi is megijedtünk, hogy elesik a kicsi.

- Csak te ijedtél meg. Csak a férfiak olyan gyávák... Én soha sem csináltam olyan nagy dolgot belőle, ha Valéria egy kicsit megütötte térdét. Te akartál minden percben orvosért szalasztani.

- No-no Sisi, csak nem kell a hőst adni.

Ferenc József boldogan nevet, hogy tréfálkozni hallja feleségét. Milyen jó is így élni: Sisi mosolyog. A nap kisütött újra...

- Olyan ez, mint az álom, mondja halkan Erzsébet. Hogy mi itt ketten zavartalanul vagyunk, hogy te nekem adtad ezt a napot és nem rabol el tőlem mindenféle kötelességed. Tudod édesem azt hiszem, én már csak álomban tudok boldog lenni.

- Sisikém, - mondja az öreg király feleségének, - akkor te mindig boldog vagy, mert állandóan álomvilágban élsz.

És egy kis tréfás gúnyolódással teszi hozzá:

- Azt hiszem Sisi, te még soha nem voltál ébren. Az egész életedet átálmodtad.

- Lehet, - bólint Erzsébet és elgondolkozva néz maga elé. - De nem fogadom el sem a gúnyolódást, sem a szemrehányást. Aki nem tud álmodni az soha nem ismeri meg a valóságot.

- Mint mindig, most is neked van igazad Sisi. Ezt már megtanulhattam volna. Nem is tudom, miért kezdek veled vitatkozni?

*

Az 1896-iki szép nyárnak vége.

Erzsébet november végén elutazik Párisba. A szívét kell kezeltetni. Ferenc József rábeszéli, hogy vizsgáltsa meg magát egy híres párisi orvosprofesszorral.

Erzsébet enged férje kívánságának, de előbb Valériát látogatja meg. Kis unokáival úgy játszik, mintha ő is gyermek lenne. De mikor a legkisebb fiú ölébe bujik, Erzsébet szeme tele lesz könnyel. A kisfiú éppen olyan, mint Rudolf volt valaha.

Aztán letörli könnyeit és erőltetett mosollyal néz leányára és vejére. Nem akar fájdalmával zavarni senkit.

Párisban szigorú kúrának veti magát alá, de meg is van az eredménye. Frisebb, erősebb lesz.

Igy következik be a végzetes 1898-ik esztendő.

Erzsébet Kissingenben tölt néhány hetet Valériával.

Valéria boldog levelet küld haza Bécsbe édesapjának.

„A mama sokkal jobban van, - írja. - Innen Ischlbe kísérem, ahol bevár téged. Nekem haza kell mennem férjemhez meg a kicsinyekhez.”

Ferenc József Ischlbe siet. Itt töltenek Erzsébettel néhány hetet. Július 16-án Erzsébet a legszeretetteljesebben elbúcsúzik férjétől. Senki nem sejteti, hogy ez volt végbúcsúja.

Van egy angol közmondás, amely azt tartja, bárkivel beszélünk is, úgy szóljunk hozzá, mintha utoljára látnánk, mert nem tudhatjuk, találkozunk-e még vele többé?

... Sejtelmük sem volt a jövődőről, de a királyi pár búcsúzkodása soha nem volt még ilyen gyöngéd és szeretetteljes.

„Édes, drága, egyetlen kis Sisim, írja Ferenc József pár nap múlva feleségének. Mikor kocsid kifordult az útra, nekem úgy tetszett, hogy fehér legyeződdel intettél felém. Írd meg angyalom, így volt-e? Mert ha nem tévedek, ez nagyon jól esne nekem.”

Erzsébet Nauheimből válaszol, hogy csakugyan visszaintegetett legyezőjével és sokat gondol haza.

Augusztus második felében véget ér a nauheimi kúra és 30-án este Erzsébet Svájcba érkezik. Most sokkal erősebbnek érzi magát és megint nagy kirándulásokat tesz.

Festetich Mária ez időben betegeskedik és most Sztáray grófnő kíséri el a királynét útjára.

Erzsébet állandó lakása Cauxban van. Innét rándul ki ragyogó szép őszi napon, szeptember 9-én Genfbe, hol igen kellemes délutánt tölt. Genfben megszáll egy hotelben és másnap, 10-én délelőtt akar visszamenni Cauxba, villájába.

Jókedvűen ébredt és öröme még nagyobb lett, mikor a reggelinél két levél várta: Ferenc Józseftől és Valériától. Csupa jó és kellemes hírek.

- Szép napunk lesz, - fordult Erzsébet Sztáray grófnőhöz.

Aztán elindultak a városba apróságokat vásárolni.

Sztáray grófnő figyelmeztette a királynét, ki nem akart külön jachtot használni, hogy a gőzhajó pontosan 11 órakor indul.

Elindulnak a kikötő felé.

A gőzhajó már sipol. Sietni kell. Ezen nevetnek is kissé.

- Gondtalanok voltunk, elcsavarogtuk az időt az üzletekben, - mondta Erzsébet. - Hát most futhatunk kedvesem, vagy itthagya a hajó bennünket.

Az útfordulónál, közvetlen a hajóhíd mellett, rosszképű, fekete szemüveges fiatal férfi szalad feléjük. Sztáray grófnőt odéblódítja, s mielőtt a grófnő kiálthatna a férfi egyenesen Erzsébetnek rohan és törét a királyné mellébe döfi.

A királyné elesik. Sztáray grófnő és egy odasiető angol úr emelik fel. Erzsébet kinyitja szemét és halkán kérdi:

- Mi történt?

- Semmi, semmi, igyekszik a grófnő megnyugtatni úrnőjét. - Rosszul érzi magát Felséged?

A királyné ruháján vér nem látszott, Sztáray grófnő és az angol azt hiszik, hogy a férfi csak megütötte a királynét.

- Semmi bajom, - mondja Erzsébet. És még bólintott is az angol úrnak, megköszöni, hogy segítette őt felemelni. Aztán megindult a hajóhíd felé.

Már fent van a fedélzeten, mikor hirtelen a grófnőhöz fordul:

- A karját... Fogjon meg azonnal...

Az udvarhölgy azonban nem bírja feltartani és Erzsébet végigesik a fedélzeten.

Még senki sem sejti, hogy ki az a hölgy, aki eszméletlenül fekszik. A grófnő hirtelen félrehívja a kapitányt.

- Kérem, az Istenért, segítsen rajtunk. Ez a hölgy itt Ausztria császárnéja, a magyar királyné...

A kapitány sápadt lesz, hordágyat hozat és intézkedik.

- Vigyék vissza őfelségét Genfbe, ott azonnal kapnak orvosokat.

Mire a szállóba érnek, a királyné szobája tele van orvosokkal, akik mindent megtesznek, hogy megmentésük. De az elvetemedett orgyilkos töre a szív alatt egy eret ütött át, a vér lassan szivárgott be a szívkamrába. Így történt, hogy Erzsébet még végig tudott menni a hajóhídon.

A grófnő az orvosok arcát nézi és mindent megért. Remegve, bizonytalan hangon kérdi:

- Meg lehet menteni Őfelségét?

Az orvosok hallgatnak és Sztáray grófnő azonnal papot hivat, aki a királyné ágya mellé térdel és megadja neki a feloldozást.

Erzsébet még egyszer körülnéz, sápadt ajka megmozdul, mintha valamit mondani akarna, aztán behunyja szemét és a földi világból többé nem lát semmit.

Genfben pillanatok alatt elterjed Erzsébet királyné halálának híre. Megrendült lélekkel gúszsolják ezt a nemcsak rangjában, de lelkében is királyi asszonyt.

Az elvetemedett alávaló gyilkos, Lucheni börtönben várja végzetét. De mit jelent az ő nyomorult élete, halála mikor a legnemesebb áldozat fehéren, mozdulatlanul fekszik a szállodai szobában halottas ágyán. A gyilkos elmondotta, hogy „anarchista, és királyi személyt akart ölni”. Mindegy, hogy kit.

A rettenetes, jóvátehetetlen végzet a mi Erzsébetünket vezette útjába.

Ferenc József ezen a szeptemberi napon Schönbrunnban van, levelet ír feleségének. Levelét azzal végezte, hogyha az államügyek megengedik, talán a jövő héten Svájcba utazik és együtt jönnek haza Bécsbe. „Kimondhatatlanul örültem a küldött jó híreknek, - írja tovább. - Valéria is itt járt nálam, a kicsinyek pompásan vannak - - -”

Tovább nem tudta folytatni. A szolgálattevő kamarás nyitott be és jelentette, hogy Paar gróf, az uralkodó főhadsegéde most jött a Hofburgból és kihallgatást kér.

A király int és amint a belépő Paar grófra néz, feláll. A tábornok arca dúlt, keze remeg.

- Mi történt? - kérdi a király. És mintha valami kemény, erős kéz markolná meg szívét.

Még nem tud semmit, de valahogy érzi a szerencsétlenséget, mely le fog rá sújtani.

- Felség, - és a tábornok ajkát nehezen hagyja el a szó - sürgöny érkezett Genfből, melynek tartalmát kínos kötelességem tudatni Felségeddel, őfelsége a császárné - - -

Ferenc József hangja rekedt, alig lehet érteni szavát, mikor rászól Paarra:

- A sürgönyt!...

Paar gróf átadja a Genfből jött táviratot és Ferenc József olvassa.

„Őfelsége a császárné súlyosan megsebesült. Kérem a Felséges Urat kíméletesen értesíteni.

Sztáray Irma.”

A király kezéből kiesik a papírlap. Még rendeletet sem tud kiadni, mikor egy másik szolgálatteljesítő tiszt nyit be. Új sürgönyt hoz.

A király kikapja a tiszt kezéből a táviratot, de remegő kezében kettészakad a papír, össze kell tenni, hogy elolvashassa a második sürgönyt.

„Őfelsége, a császárné, a halotti szentségek felvétele után átadta lelkét az örökkévalóságnak.”

A király halálsápadtan esik le karosszékébe, elfedi arcát és kínos, keserves zokogásban tör ki. A szobában levők közül senki nem mer szólni, mozdulni, vagy közeledni. Várnak.

Ferenc József fölemelkedik, megtörli szemét, és int, Paar gróf, a kamarás és a tiszt mélyen meghajolva távoznak. Az uralkodó egyedül akar lenni fájdalmával, gyászával.

„Mert, hogy elment az asszony, ki egész életében csak örömet, boldogságot ajándékozott nekem, fájdalmat csak egyetlenegyszer, mikor itthagyt”, - mondta a király, mikor már elég erős volt, hogy Erzsébetről beszélni tudjon. - Mi maradt meg számomra? A munka, a kötelesség és az ő emléke.

Erzsébet holttestét hazahozták, és Bécsben, a Habsburg udvar hagyományos szertartása szerint helyezték örök nyugalomra a kapucinusok sírboltjába.

A kriptá ajtajánál letették a koporsót és a főszertartásmester Habsburg hagyományok parancsa szerint megzörgette az ajtót.

- Ki van itt? - kérdezte a kolostor főnöke.

- Őfelsége, Erzsébet, Ausztria császárnéja, Magyarország és Csehország királynéja és következő Erzsébetnek még 19 címe, melynek végén ott állt: Jeruzsálem királynéja.

- Nem ismerem, nincs itt hely számára, - mondta a rendfőnök.

Néhány pillanat múlva újra kopogtatott a főszertartásmester.

- Ki van itt? - kérdezte újra a szerzetesek főnöke.

- Egy szegény, jobb világba tért bűnös, aki itt óhajt megpihenni.

- Hozzátok be. Isten békéje várja nálunk.

A Burgra, a schönbrunni kastélyra gyász borul. De sehol nem gyászolnak olyan igazán és mélyen, mint nálunk, Magyarországon.

Magyarország érzi, hogy Erzsébet az ő halottja. Nincs olyan kis falu, hol fekete lobogó ne hirdetné: a magyar királyné itthagyt bennünket.

Mikor a királynak megmondták, hogy Magyarország mennyire siratja Erzsébetet, Ferenc József ezt felelte:

- A magyaroknak minden okuk megvan a sírásra és gyászra. Legjobb, legigazabb barátjukat veszítették el.

És ma négy évtized után úgy érezzük, hogy Erzsébet életében, halálában miénk volt. Mintahogy mi is neki adtuk szívünket, szeretetünket. Kölcsönös ajándékok, melyeket soha vissza nem lehet venni.

Erzsébet királyné ma is úgy él a magyar nemzet lelkében és úgy fog élni történelmében, mint mikor először kikötött nálunk a bécsi hajón. Mint a hervadhatatlan jóság szimbóluma.

Szobrok, játékok, kulturális intézmények között őrzi nevét egy iskola, az Erzsébet Nőiskola Leánygimnázium is, melyben az ő nemes, fennkölt szellemében nevelik a jövő leánynemzedékét.

- Vége. -